

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİNDE GAFERİYYÂT (KÂZIMKARABEKİR)
KAZASI KLASİK EĞİTİM KURUMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Seyit TAŞER

HAZIRLAYAN

Şerife ÖZİNANIR

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KONYA

2014

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
İçindekiler.....	i
Bilimsel Etik Sayfası	iv
Tez Kabul Formu	v
Önsöz / Teşekkür	vi
Özet	vii
İngilizce Özet (Summary).....	viii
Kısaltmalar.....	ix
Giriş	1
I. Araştırmanın Kapsamı	1
II. Araştırmanın Kaynakları Yöntemi ve Bölümleri	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
GAFERİYYÂT'IN TARİHÇESİ, COĞRAFİ, EKONOMİK VE NÜFUS YAPISI	3
1.1. Adının Farklı Telaffuzları, Kaynağı ve Anlamları	3
1.2. İlk Çağdan Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Gaferiyyât	4
1.3. Osmanlılar Döneminde Gaferiyyât	6
1.4. Cumhuriyet Döneminde Gaferiyyât	7
1.5. Coğrafi Konumu	7
1.6. İklimi ve Bitki Örtüsü	9
1.7. Ekonomik Yapısı	9
1.7.1. Tarım	9
1.7.2. Bağcılık.....	11
1.7.3. Cehri Üretimi.....	11
1.7.4. Hayvancılık	12
1.7.5. Sanayi ve Ticaret.....	12
1.7.6. Toprak Kap Yapımı	14
1.7.7. Taş İşçiliği	14
1.8. Nüfus ve Demografik Yapısı.....	15
1.8.1. Osmanlı Döneminde Nüfus	15
1.8.2. Cumhuriyet Döneminde Nüfus.....	16
İKİNCİ BÖLÜM	18
GAFERİYYÂT'DAKİ KAZA VE VAKIF GÖREVLİLERİ.....	18
2.1. Osmanlı Vakıf Sistemi	19
2.2. Vakıfla İlgili Görevliler.....	20
2.2.1. K adı	20
2.2.2. Naip.....	22
2.3. Vakıf Yöneticileri.....	23
2.3.1. Müteveli.....	23
2.3.2. Nazır	24
2.3.3. Kayyım	24
2.3.4. Vakıf Müfettişi	25
2.4. Din Hizmetinde Çalışanlar	25
2.4.1. İmam	25
2.4.2. Hatip	27
2.4.3. Müezzin	27
2.4.4. Vaiz	28
2.4.5. Nasih	28
2.4.6. Şeyh	29
2.5. Eğitimle İlgili Görevliler	29
2.5.1. Müderris.....	29
2.5.2. Muallim-i Sıbyân	30
2.6. Temizlikle İlgili Görevliler	30
2.6.1. Ferraş	31
2.6.2. Çireğdar	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 32

OSMANLI DÖNEMİNDE GAFERİYYÂT KAZASI KLASİK EĞİTİM KURUMLARINDAN MEKTEPLER, MEDRESELER 32

3. 1. Sıbyan Mektepleri/ Muallimhaneler.....	32
3.1.1. Eminüddin Mektebi	33
3.1.2. Hoca Hasan-Oğlu Muallimhanesi.....	33
3.1.3. Manyan Köyü Muallimhanesi	34
3.1.4. Nevruz-Oğlu Mektebi.	34
3.2. Medreseler.....	35
3.2.1. Gaferiyyât'da Bulunan Medreseler.....	35
3.2.2. Osmanlı Devleti'ndeki Çeşitli Medreselerde Görev Yapan Gaferiyyâtlı Müderrisler	36

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 37

CAMİLER VE MESCİTLER..... 37

4.1. Gaferiyyât Merkez Camileri	38
4.1.1. Hacı Mehmet Ağa Camii/ Malbastı Camii/ Yeni Camii.....	38
4.1 2. Nevruz-Oğlu Camii/ Büyük Camii	41
4.2. Gaferiyyât Kazası'na Bağlı Köylerdeki Camiler	40
4.2.1. Akça Mahmud Köyü Camii	43
4.2.2. Bakır Köyü Camii	43
4.2.3. Baş-Kışla Köyü Camii	44
4.2.4. Bosala Köyü Camii/ Hacı Bahşayış Camii	45
4.2.5. Boz-Kandak Köyü Camii	46
4.2.6. Hacı Kuyucu Camii	47
4.2.7. Kuyucak Köyü Camii	47
4.2.8. Kızıl-Buğday Köyü Camii.....	48
4.2.9. Kızıl-Yaka Köyü Camii	48
4.2.10. Manyan Köyü Camii/ Hacı Musa Camii.....	49
4.2.11. Mastad Köyü Camii/ Bahşayış Camii	50
4.2.12. Mercan Ağa Camii/ Ulu-Pîr Köyü Camii	51
4.2.13. Oba Köyü Camii	51
4.2.14. Pınarbaşı Köyü Camii	52
4.2.15. Şeyhler Köyü Camii	53
4.2.16. Yağmurlar Köyü Camii	53
4.2.17. Zosta Köyü Camii.....	54
4.3. Beğ Camii	56
4.4. Mescitler	57
4.4.1. Eminüddin Mahallesi Mescidi	57
4.4.2. Hacı İlyas Mescidi	58
4.4.3. Hacı Mahmud Mescidi.....	59
4.4.4. Kadı Mescidi.....	60
4.4.5. Mercan Ağa Mescidi.....	60
4.4.6. Oba Mahallesi Mescidi	60
4.4.7. Öksüz Mescidi	61
4.4.8. Pir Ahmet Çavuş Mescidi	61
4.4.9. Resul Dede Mescidi.....	62
4.4.10. Yahşi Fakih Mescidi.....	62
4.4.11. Yakup Dede Mescidi	63

BEŞİNCİ BÖLÜM	64
TEKKE VE ZAVİYELER	64
5.1. Şeyh Ali Baba Zaviyesi	66
5.2. Şey Yalıncağ Zaviyesi	68
5.3. Sarı Sultan Dede Tekkesi/ İletere Tekkesi.....	70
5.4. Sığırcı Tekkesi.....	71
SONUÇ	72
BİBLİYOGRAFYA	74
I. YAYINLANMAMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI.....	74
II. YAYINLANMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI.....	75
III. KİTAPLAR.....	75
IV. MAKALELER.....	78
V. TEZLER	81
VI. DİĞER KAYNAKLAR	82
EKLER	83

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı:	Şerife ÖZİNANIR
	Numarası:	098302041011
	Anabilim/ Bilim Dalı:	İlköğretim Anabilim Dalı/ Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı
	Programı:	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı:	Osmanlı Döneminde Gaferiyyât (Kâzımkarabekir) Kazası Klasik Eğitim Kurumları

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin İmzası
(İmza)

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı:	Şerife ÖZİNANIR
	Numarası:	098302041011
	Anabilim/ Bilim Dalı:	İlköğretim Anabilim Dalı/ Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı
	Programı:	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı:	Yrd. Doç. Dr. Seyit TAŞER
	Tezin Adı:	Osmanlı Döneminde Gaferiyyât (Kâzımkarabekir) Kazası Klasik Eğitim Kurumları

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Osmanlı Döneminde Gaferiyyât (Kâzımkarabekir) Kazası Klasik Eğitim Kurumları başlıklı bu çalışma12.....12.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Yrd. Doç. Dr. Seyit Taşer		
Prof. Dr. Gökçer Karasuğür		
Yrd. Doç. Dr. Seyit Emiroğlu		

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel yapısının ortaya konulmasında ve kültürel temellerinin doğru anlaşılabilmesinde dönemin eğitim kurumları aydınlatıcı bir rol üstlenmektedir. Başta padişahlar olmak üzere devlet adamları ve hayırseverlerin yaptırdığı vakıf eserlerinden olan mektep, medrese, tekke ve zaviye, cami, mescit gibi değişik seviyedeki eğitim kurumları ile halkın eğitim-öğretim ihtiyacını parasız olarak karşılayan Osmanlılar devletin yükünü hafifletmekle birlikte verilen eğitimle bir devleti ayakta tutan en önemli unsur olan eğitilmiş insanlar yetiştirmiştir. Halk arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkese açık tutulan bu kurumların, Osmanlı Devleti'nin dönemin zengin bir kültür ve ilim yurdu olmasında katkıları yüksektir. Şehir ve kasabaların imarı eğitim kurumları sayesinde gerçekleşmiş bu yapılar şehirlerin, kasabaların ve köylerin mimarî dokusunu da zenginleştirmişlerdir. Bunlardan bazıları günümüze kadar varlığını sürdürerek kültürel mirasımız içindeki yerlerini almışlardır.

Tezin amacı Osmanlı Döneminde Gaferiyyât Kazası'nın klasik eğitim kurumlarının bulunduğu yerlerin tespit edilmesi, bunların tarihi geçmişlerinin aydınlatılması ve eski Türk eğitim sisteminin işleyişinin belirlenmesidir. Tez çalışması, arşiv belgeleri temel alınarak hazırlanmıştır. Bu belgelerden; mektep, medrese, cami, mescit, tekke ve zaviye gibi eğitim kurumlarında görev yapacak kişilerin atandığı yer, atanmış görevlinin ücreti, atanacağı görev ve görevin boşalma nedeni, atama şekli ve atanmanın gerçekleştirildiği tarihi tespit etmek mümkündür. Vakıf şartlarına göre işleyişini sürdüren bu kurumlarda zaman zaman vakfiye şartlarının ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Vakıfları ekmek kapısı olarak gören Osmanlı halkı vakıf görevlisi olabilmek için usulsüz yollara başvurarak kendilerine kazanç sağlamaya çalışmıştır. Ancak eğitim konusunda son derece titiz davranan Osmanlı Devleti bu duruma müsaade etmemiş, bu kişiler göreve atanmış olsalar bile görevlerinden alınarak eğitim-öğretim görevi bu konuda ehil olan asıl hak sahiplerine verilmiştir.

Gaferiyyâtla ilgili yapılacak çalışmalara ışık tutması temennisinde olduğum bu çalışmada desteklerini esirgemeyen, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Seyit TAŞER ile değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı:	Şerife ÖZİNANIR
	Numarası:	098302041011
	Anabilim/ Bilim Dalı:	İlköğretim Anabilim Dalı/ Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı
	Programı:	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı:	Yrd. Doç. Dr. Seyit TAŞER
	Tezin Adı:	Osmanlı Döneminde Gaferiyyât (Kâzımkarabekir) Kazası Klasik Eğitim Kurumları

ÖZET

Gaferiyyât, coğrafi konumu itibariyle Konya ile Karaman arasında bir geçit yeri ve Anadolu'yu güneye bağlayan bir güzergâhtadır. Bu nedenle Karaman'ın en eski ve her çağda önemini koruyan yerleşim yerlerinden biridir. Osmanlı Devleti döneminde XVII. yüzyılda kaza merkezi olan Gaferiyyât yaklaşık iki yüz yıla yakın bu statüsünü korumuştur. Gaferiyyât, günümüzde Karaman'a bağlı Kâzımkarabekir ilçesini sınırları içerisine alan sahadır.

Gaferiyyât Kazası'nın vakıf müessesesi ve bu kurum sayesinde vücut bulan dinî ve toplumsal nitelikli yapılarını inceleyerek kazanın kültürel yapısına ışık tutmak amacıyla hazırlanan bu çalışma, Gaferiyyât Hurufât Defterleri'ndeki berat özetlerine dayanmaktadır. Bu kayıtlar; Osmanlı döneminin klasik eğitim kurumlarından olan mektep, medrese, cami, mescit, zaviye gibi vakıf eserleri ile bu kurumlarda verilen hizmetler için atanan görevlilerin tanınması açısından önemlidir. Çünkü bugün tarih boyunca kurulan bütün devletlerin varlığını somutlaştıran en önemli unsurlar onların bina ettiği yapılardır. Bu yapıları meydana getirenler ise şüphesiz Türk İslam tarihinin önemli sosyal kurumlarından olan vakıflar ve görevlileridir.

Gaferiyyât'da, pek çok yaygın eğitim kurumunun varlığı, bunun yanında mektep, medrese gibi örgün eğitim kurumlarının da faaliyet göstermesi eğitim-öğretime önem verilerek devrin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre bu faaliyetlerin yürütüldüğünü göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gaferiyyât, Vakıf, Klasik Eğitim Kurumu, Karaman

T. C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Şerife ÖZİNANIR

Numarası: 098302041011

Anabilim/ Bilim Dalı: İlköğretim Anabilim Dalı/ Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Seyit TAŞER

Tezin Adı: In the period of Ottomans, Traditional Education institutes in the district Gaferiyyât (Kâzımkarabekir)

İNGİLİZCE ÖZET(SUMMARY)

Gaferiyyât, in terms of its geographical position, is a passage between Konya and Karaman and routing connecting Anatolia to the South. Therefore, it is one of the oldest locations and, protecting its importance in every age, of Karaman. In the period of Ottoman State, in 17th century, Gaferiyyât that is a center of district maintained its status for about 200 years. Gaferiyyât, nowadays, is an area including in its border the district Kâzımkarabekir, one of the districts subjecting to Karaman.

This study, prepared for examining the waqf establishment of the district Gaferiyyât and its religious and social structure that is strengthened thanks to this and setting light to the cultural structure of district, is based on warrant summaries in the typeface books of Gaferiyyât. These records are important in terms of recognizing the waqf works such as school, madrasah, mosque, prayer room, zaviye (small Islamic monastery) and attendants assigned for the services in these institutes. For, the most important elements embodying the existence of all states throughout history are the structures they built. Those forming these structures are certainly the waqfs and their attendants that are of the most important social institutes.

In Gaferiyyât, that there exist many common educational instituter, in addition to this, that the educational institutes such as school and madrasah are also in active, giving importance the education and instruction, show that these activities are carried out in accordance with the conditions and needs of that period.

Keywords: Gaferiyyât, Waqf, Classical Educational Institute, Karaman

viii

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Çev. : Çeviren

D. : Dosya

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Ed. : Editör

G. : Gömlek

GHD : Gaferiyyât Hurûfat Defterleri

H. : Hicri

İA. : Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi

M. : Miladi

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

R. : Rumi

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

s. : sayfa

S : Sayı

SÜSBE : Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

TKK : Türk Tarih Kurumu

VGMA : Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

vr. : Varak

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

DARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Karaman'ın eski yerleşim sahalarını sınırları içine alan birçok uygarlığa tanıklık eden Gaferiyyât, bu uygarlıkların izlerini taşımakta, geçmişi aydınlatan kalıntıları içinde barındırmaktadır¹. Şehri, Haçlı saldırılarından kurtaran Selçuklular uzun yıllar süren savaşların yıkımlarını silmek için imar faaliyetlerine önem vermişlerdir². Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra Karamanoğulları hâkimiyetine girmiş; uzun yıllar Karamanoğulları ile Osmanlılar arasındaki siyasî mücadelelere tanıklık ettikten sonra Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) zamanında Karaman'la birlikte Osmanlı sınırları içine alınmış; XVII. yüzyıl başlarında Karaman Eyaleti'nin yedi sancağından biri olan ve paşa sancağı olarak bilinen Konya'ya bağlı bir kaza merkezi olmuştur³. Gaferiyyât, günümüzde Karaman'ın Kâzımkarabekir ilçesini sınırları içine alan sahadır⁴.

Kuruluşundan XVI. yüzyıl ortalarına kadar hızla gelişerek dünyanın en güçlü ve en büyük devletlerinden biri haline gelen Osmanlı Devleti'nin bu büyümesi ve güçlenmesi siyasi ve askeri başarılarını eğitim-öğretim alanında verdiği hizmetlerle taçlandırarak mümkün olmuştur. Devletin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi için her dönemde eğitilmiş insanlara ihtiyaç duyulduğunun farkında olan Osmanlı padişahları ve devlet adamları devletin kuruluşundan yıkılışına kadar eğitim-öğretime destek ve önem vermişlerdir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte dinin ilkelerini öğrenmek için mescit ve camilerde başlayan eğitim sonraki dönemlerde de bilimsel faaliyetlerin gelişmesini sağlamıştır. Mektep, medrese gibi örgün eğitim kurumları; cami, mescit, tekke ve zaviye gibi yaygın eğitim kurumları Osmanlı Devleti'nde de eğitim-öğretim ve bilimsel faaliyetlerin merkezi haline gelmişlerdir. Bu müesseselere "*Osmanlı Klasik Eğitim Kurumları*" adı verilmiştir⁵.

Klasik eğitim kurumlarının işlev ve faaliyetlerinin sosyal ve kültürel hayata yansımalarının ortaya konulmasında önem taşıyan bu çalışmada eğitim sistemi ve Osmanlı sosyal ve kültürel hayatının merkezî idare tarafından nasıl yönlendirildiğinin ilişkin bilgi verilecektir.

¹ Mehmet KURT, *Eski Çağda Karaman*, Ankara 2007, s.70.

² PARS TUĞLACI, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 194.

³ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Lale Devri'nde Konya", (SÜSBE Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s. 106; İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri İle Konya Tarihi*, (Kısaltma: *Konya Tarihi*), Ankara 1997, s. 115.

⁴ Alâaddin AKÖZ, "XVI. Asırda Karaman Kazası", (SÜSBE Tarih Anabilim Dalı Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992, s. 90.

⁵ Cahid BALTACI, "Osmanlı Eğitim Sistemi", *Osmanlı(Tarih/Medeniyet/Kültür)*, II, İstanbul 1994, s.7-45.

II) ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI YÖNTEMİ VE BÖLÜMLERİ

Tarihî olay ve olguların araştırılmasında birincil kaynaklar kullanmanın önemini Mustafa Kemal ATATÜRK'ün; “*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır*” sözü çok güzel ifade eder. Osmanlı Döneminde Gaferiyyât Kazası klasik eğitim kurumlarının tespitini, yapısını ve işlevlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma tarih araştırmalarında en güvenilir kaynaklar olan ve “*bir milletin hafızası*” olarak nitelendirilen arşiv belgeleri ışığında hazırlanmıştır. Çalışmaya öncelikle ışık tutan belgeler, Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik makamınca tutulan H. 1102-1255 / M. 1691-1839 yılları arasını kapsayan *Hurufât Defterleri*'dir⁶. Gaferiyyat'a ait H.1103-1250 / M.1691-1835 tarihleri arasındaki kayıtların yer aldığı 21 tane *Hurufât Defterleri* bulunmaktadır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Gaferiyyât Kazası vakıf kayıtları ve eğitimle ilgili tasnifler incelenmiş, özellikle *Hurufât Defterleri*'nden Gaferiyyât'da bulunan büyük bir kısmı günümüze kadar gelemeyen mektep, medrese, cami, mescit tekke ve zaviye gibi Osmanlı klasik eğitim kurumları ve bunların görevlileri ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır.

Gaferiyyât'ın eğitim ve kültür hayatını ortaya koymak için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan “*Hat*”, “*İbnülemin*”, “*Cevdet*” gibi tasniflerden de yararlanılmış burada bulunan belgelerle diğer arşivden elde edilen bilgiler karşılaştırılmış, bilgilerin doğrulaması yapılmıştır. Daha sonra bütün belgelerin transkripsiyonu yapılarak konu başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Belgelerin dışında Osmanlı kronikleri, Gaferiyyât ile ilgili telif eserlerde bulunan bilgiler, Konya ve Karaman ile çevrelerini konu alan doktora ve yüksek lisans tezlerindeki Gaferiyyât'a ilişkin bilgiler bu çalışmanın diğer kaynaklarını oluşturmuştur. Yazımda, Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınmıştır. Yapılan kısaltmalar, baştaki kısaltmalarda gösterilmiş, belgelerde geçen hicri tarihler de miladi takvime çevrilmiştir.

Tez; beş bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; Gaferiyyât'ın adının kaynağı, tarihçesi, coğrafi durumu ve ekonomik özellikleri ve nüfusuna ilişkin bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; vakıf ve eğitimle ilgili görevlileri tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde; Gaferiyyât'da bulunan mektepler ve medreseler ile Osmanlı Devleti'ndeki çeşitli medreselerde görev yapan Gaferiyyâtlı müderrisler hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde; Gaferiyyât Kazası'nın camileri, mescitleri; beşinci bölümde ise tekke ve zaviyeleri ele alınmıştır.

⁶ Bu defterlerde kazalar harf sırasına göre dizildiklerinden “*Hurufât Defterleri*” denilmiştir. Vakıflara yapılan imam, hatip, mütevellî, nazır, ferraş gibi görevlilerin atamaları bunlara kaydedilmiştir. Defterlere, görevin boşalma nedeni, atanacak kişinin çalışacağı yer, hangi göreve atıldığı, atanan görevlinin ücreti kaydedilmiştir. *Hurufat Defterleri*'ne kaydın amacı atamalarda oluşacak ikiliği önlemektir. Bu uygulamaya Tanzimatla son verilmiştir. Bkz. Tuncer BAYKARA, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler*, Ankara 1990, s.1- 13.

BİRİNCİ BÖLÜM

GAFERİYYÂT'IN TARİHÇESİ, COĞRAFÎ, EKOMİK VE NÜFUS YAPISI

Hacıbaba Dağı ile Karadağ arasında geniş bir ova üzerinde kurulan Gaferiyyât, Eski Çağlardan beri Karaman ile Konya arasında bir geçit yeridir⁷. Konya il merkezine 85 km. Karaman il merkezine 23 km. uzaklıktadır⁸.

Gaferiyyât'ın tarihi Türklerin bölgeyi feth etmeden öncesine dayanır. Çevresinde bulunan kalıntı ve harabelerle bölgede yapılan kazılar ışığında elde edilen bilgilere dayanılarak buranın tarihinin Eski Çağlara kadar uzandığı anlaşılmaktadır⁹. Romalılar ve Bizanslılar döneminde askerî, ticarî ve dinî bakımdan önemli bir yerleşim yeridir¹⁰. Selçuklu ve Karamanoğulları dönemi yerleşmelerine tanıklık eden Gaferiyyât Osmanlı döneminde Karaman eyaleti içinde yer alan Konya sancağına bağlı bir kaza merkezidir¹¹. Anadolu'yu güneye bağlayan bir yol güzergâhı üzerinde bulunduğu için¹² her çağda önemini koruyan Gaferiyyât, Osmanlı döneminde de sosyal, kültürel, ekonomik ve askerî alanlardaki gelişimini devam ettirmiştir. Aşağıda öncelikle Gaferiyyât adının anlamı üzerinde durularak tarihsel süreci ile coğrafi, ekonomik ve demografik yapısı incelenecektir.

1. 1. Adının Farklı Telaffuzları, Kaynağı ve Anlamları

Gaferiyyât'ın yukarıda da değinildiği üzere Eski Çağlara kadar uzanan tarihi bir geçmişe sahip olması nedeniyle bu yöreye “*kâfir şehri*” anlamına gelen “*Kâfirabad*”¹³ denilirken buraların Türklerin eline geçmesiyle Kâfirabad adı islamî biçime uygun olarak Gaferiyyât, Gafirabâd¹⁴ veya Gaffarabâd¹⁵ olarak değiştirilmiştir.

⁷ Abdullah UYSAL-Necati ALODALI-Musa DEMİRCİ, *Dünü ve Bugünüyle Karaman (Kültür, Tarih, Coğrafya, İlçe, Kasaba ve Köyler)*, Konya 1992, s.262; Emine KARPUZ, *Kâzımkarabekir'deki Tarihi Eserler*’, (SÜSBE Sanat Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1989, s. 4.

⁸ <http://www.kazimkarabekir.gov.tr> (Ocak 2014).

⁹ Cengiz TOPAL, *T.C. Karaman Valiliği Karaman Kültür Envanteri 2005*, s. 416-418; KURT, *aynı eser*, 80-81.

¹⁰ KOMİSYON, *Yıldızı Parlayan Kent Karaman*, (Kısaltma: *Karaman*), (Yay. Haz: Yusuf MAYDA-Talat ŞENTÜRK-Seher KURUÇAY), Karaman Valiliği Yayınları, (Basım yeri ve yılı yok), s.262.

¹¹ Hüseyin MUŞMAL, “*XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)*” (SÜSBE Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2000, s. 9; BAYKARA, *aynı eser*, s.23. Osmanlı taşra idaresi köy, nahiyeye, kaza, sancak ve eyalet şeklinde teşkilatlanmıştı. Kazalar, kendisine bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle meydana gelen yönetim birimleriydi. Kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesiyle ise eyaletler oluşmaktaydı. Bkz. Yusuf HALAÇOĞLU, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995, s. 83.

¹² Ali GÜLCAN, *Karaman Mahalle Kasaba ve Köyleri Tarihçesi*, (Kısaltma: *Karaman Tarihçesi*), (Basım yeri yok) 1989, s.229; UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 262; KARPUZ, *aynı tez*, s. 5.

¹³ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 230; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, (Sadeleştiren: Mümin Çevik), İstanbul 1985, s. 32-33.

¹⁴ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 230.

¹⁵ Anadolu Selçuklu Devleti döneminde (1075-1308) Gaffarabâd adıyla bilinmektedir. Bkz. <http://www.kazimkarabekir.gov.tr> (Ocak 2014).

Gaferiyyât, Arapça “*gaffar*” veya “*gafir*” ile Farsça’daki “*iyâd*” ekinin birleşmesinden meydana gelmiş bir sözcüktür. “*Gaffar*”; Allah’ın isimlerinden olup başlayan affeden, merhameti çok olan¹⁶ “*iyâd*” ise kuvvetlendirme anlamındadır¹⁷. Buna göre farklı telaffuzları olmakla birlikte Gaferiyyât, Gafirabâd ya da Gaffarabâd; Allah’ın kuvvetlendirdiği, şenlendirdiği, nimetlendirdiği, mamur ettiği yer anlamlarına gelmektedir¹⁸.

Bu yöre, Gaferiyyât adı ile birlikte “*Kasaba*” adı ile de bilinmektedir. Eskiden beri özellikle halk arasında bu yöreye, Kasaba adının verilmesinin nedeni, Malazgirt Savaşı’ndan sonra Anadolu’ya Türklerin yerleşmesiyle başlayan süreçte bu yöre ve civarında kurulan yerleşim birimine başlarındaki Türkmen beyinin adından dolayı “*Kasaba-i Mahmudlar*” denilmesidir¹⁹.

Gaferiyyât Kazası’nı içine alan sahanın, tarihi süreçte tek bir isimle bütünleşmeyip değişik isimlerle anılmasının tarih öncesi devirlere uzanan eski bir yerleşim alanı olmasının verdiği kültürel potansiyelden kaynaklandığı söylenebilir.

1.2. İlk Çağdan Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Gaferiyyât

Gaferiyyât Osmanlı hâkimiyetine geçinceye kadar, İlk Çağda öncelikle Hititler, Frigler, Persler gibi uygarlıkların bünyesinde kalır. Daha sonra İslamiyet’in doğuşu ve Emevilerin İslam devletinin sınırlarını kuzeye, doğuya ve batıya doğru genişlettiği sırada Emeviler, daha sonra bir süre Bizans ve ardından Anadolu Selçuklu hâkimiyetinde kalır.

Gaferiyyât ve çevresinin geçirmiş olduğu tarihi devirleri aydınlatan kalıntılar olan höyüklerde yapılan araştırmalar tarihî geçmişinin İlk Tunç Çağına (M.Ö. 3000-2500) kadar uzandığını ispatlamaktadır²⁰. Günümüzde Kâzımkarabekir ilçe merkezinde bulunan Asar Höyük²¹ çevresinden 1959 yılında Bulgaristan’dan gelen göçmen ailelere ev yapmaları için verilen arazide yedi metre derinlikte özel yapılmış taşlar içinde korunan Hitit dönemine ait bir heykelin bulunması²² Gaferiyyât’ın Hitit yerleşmelerine sahne olduğunu kanıtlamaktadır. Hitit egemenliğinden sonra bölgenin sırayla milâttan önce VII. yüzyılda Frig, VI. yüzyılda Lidya, V. yüzyılda Pers hâkimiyeti altına girdiği bilinmektedir. Ardından Anadolu’da Pers hâkimiyetine son veren Büyük İskender’in haleflerinden “*Perdikkas ve Filippos*’ un” talan ve tahribatına maruz

¹⁶ Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, İstanbul 1971, s. 6.

¹⁷ Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Yay. Haz: Aydın Sami GÜNEYÇAL), 24. Baskı, Ankara 2007, s. 471.

¹⁸ “*âbad*”, sözcüğü bayındır, imar edilmiş, şenlikli, yer, kent anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ali SEYDİ, *Resimli Yeni 40,000 Lûgatı havi Türkçe Lûgat*, İstanbul 1929, s. 8; Arif Hikmet PAR, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul (Basım yılı yok), s.1.

¹⁹ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s.230-231; KOMİSYON, *Karaman*, s. 262; UYSAL-ALODALI- DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 262.

²⁰ Asar Höyük, Mandasun Höyük, Sığırcı Höyük, Pınarbaşı Höyük, Akarköy Öreni Gaferiyyât çevresindeki Eski Çağa ait önemli höyüklerdir. KUNT, *aynı eser*, s.80-81; TOPAL, *aynı eser*, s. 98, 416.

²¹ Höyüğün asıl adı Hisar olup bölge halkı tarafından Asar olarak adlandırılmıştır. KURT, *aynı eser*, s. 80.

²² <http://www.kazimkarabekir.gov.tr> (Ocak 2014); İbrahim Rıfki BOYNUKALIN, *Bütün Yönleriyle Karaman İli ‘İlimizi-İlçemizi Tanıyalım’ Ermenek-Kâzım-Karabekir-Ayrancı*, İstanbul 19990, s. 75.

kalmış, Roma devrinde mahallî krallardan Derbe hâkimi olarak bilinen “*Antipatros*’un” yönetimine girmiştir²³. Günümüzde şehir yapılanması nedeniyle büyük ölçüde tahribata uğrayan Asar Höyük’te bulunan “*Asklepios*” adı verilen Sağlık Tanrısı heykeli²⁴ ile yine burada bulunan belediye bahçesi içerisindeki mermerden yapılmış iki adet mezar aslanı ve kalkerden yapılmış üç sütun Roma dönemine ait kalıntılardır²⁵.

Gaferiyyât ve dolayları, Bizans döneminde (M.S. 395-1453) “*Pyrgos*” şehrinin sınırları içerisinde yer alan önemli bir Hristiyanlık merkezi olmuştur²⁶. Coğrafi konumu itibarıyla Roma (M.Ö.753/M.S.476) ve Bizans (M.S.395-1453) döneminde siyasî, askerî ve ticarî açıdan gelişme gösteren Gaferiyyât aynı zamanda Roma-Kudüs güzergâhında kutsal hac yolu üzerinde bulunduğu için dinî açıdan da önemli bir konuma sahipti. Nitekim Gaferiyyât Kazası ile Alibey Hüyüğü Kasabası arasındaki batıdan güneye doğru uzanan yola Bizans döneminde “*Hacılar ve Kudüs Yolu*” ismi veriliyordu²⁷.

Gaferiyyât ve dolayları Türklerin fethinden önce Emevi halifesi I. Muaviye döneminde (661-680) Arapların hâkimiyetine girmiş böylece bölge ilk kez İslamiyet ile tanışmıştır. Bizans’ın bu dönemde vergiye bağlandığı bilinmektedir. Ancak Araplar bölgeyi uzun süre ellerinde tutamamıştır²⁸. XI. yüzyıla kadar Bizanslıların elinde bulunan Gaferiyyât²⁹ Türklerin Anadolu’yu fethiyle başlayan süreçte Selçukluların ve Danişmentlilerin eline geçmiş, II. Kılıçarslan döneminde (1155-1192) Anadolu Selçuklu topraklarına katılmış³⁰ böylece Gaferiyyât’da Türk tarihi başlamıştır. Zaman zaman Haçlı saldırılarına maruz kalsa da³¹ V. Kılıçarslan’ın 1318’de vefatına kadar Anadolu Selçuklu Devleti yönetiminde Konya’ya bağlı bir kaza merkezidir³².

²³ Metin TUNCEL, “Karaman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kısaltma: *DİA*), XXIV, İstanbul 2001, s. 444; KARPUZ, aynı tez, s. 5; TUĞLACI, *aynı eser*, s. 194.

²⁴ Bu heykel 1962 yılında Ortaokul Yaptırma Derneği’nden teslim alınarak Karaman Müzesi’ne kaldırılmıştır. Bkz. KURT, *aynı eser*, s. 115.

²⁵ TOPAL, *aynı eser*, s. 416.

²⁶ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 229; KURT, *aynı eser*, s. 114-115.

²⁷ Bu yol Türkler zamanında demiryolu taşımacılığına dek posta tatarları denilen süvarilerin kullandıkları geliş-gidiş yolu idi. Bkz. GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 229.

²⁸ KARPUZ, aynı tez, s. 5; TUĞLACI, *aynı eser*, s. 194.

²⁹ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, aynı yer.

³⁰ TUNCEL, aynı madde, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 444; *1967 Konya İl Yıllığı*, s.188.

³¹ 1190 yılında III. Haçlı Seferi sırasında I.Friedric Barbarossa komutasındaki Haçlı ordusu Filistin’e gitmek için Roma askerî yollarından olan Bizanslıların “*Pyrgos Şehri*” olarak adlandırdıkları Gaferiyyât güzergâhındaki güney yolunu kullanmış bölge Haçlılar tarafından talan edilmiştir. Bkz. W.M.RAMSAY, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Mihri PEKTAŞ), İstanbul 1960, s. 282-283.

³² 282-283; GÜLCAN, *Karaman, Tarihçesi*, s.229.

³² <http://www.kazimkarabekir.gov.tr> (Ocak 2014).

1.3. Osmanlılar Döneminde Gaferiyyât

Gaferiyyât, Karaman şehri ile birlikte Selçuklu Devleti'nin otoritesini yitirmesiyle Anadolu'da iki güçlü otorite olan Karamanoğulları ve Osmanlılar arasındaki siyasi mücadelelere tanıklık etmiştir. Yıldırım Bayezid (1389-1402) zamanında ilk defa Osmanlı hâkimiyetine girmiş; ancak Ankara Savaşı'ndan sonra yeniden Karamanoğullarının eline geçmiştir³³. Osmanlılar ile Karamanoğulları arasındaki mücadeleler sonucunda sık sık el değiştiren şehir, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1467 tarihinde Osmanlı topraklarına katılmıştır³⁴. Fakat Karamanoğulları'nın şehir üzerindeki iddiaları devam etmiş, Otlukbeli Zaferi'nden sonra topraklarını geri alma umutları tamamen tükenmiştir. 1476 tarihinde kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır³⁵.

Karamanoğulları Beyliği ilhak edildikten sonra Osmanlılar Karamanoğulları'ndan aldıkları yerleri Konya merkez olmak üzere Karaman Eyaleti olarak düzenlemişlerdir. Fatih H.881/ M.1476 yılında Karaman ilinin bütün şehirlerinin genel emlak ve tahririni yaptırmıştır. Bu tahrire göre Karaman Eyaleti 11 kazaya ayrılmıştır. Bunlar Konya, Lârende, Seydişehir, Bozkır, Beyşehir, Akşehir, Ilgın, Niğde, Şücaeddin, Anduğu, Ürgüp, Ereğli ve Koçhisar'dır³⁶. Gaferiyyât ise XV. yüzyılda Karaman'ın en büyük kasabasıdır. XVI. yüzyılda, Konya Sancağı'na bağlı nahiye merkezi olmuştur³⁷.

Gaferiyyât, XVII. yüzyıl başlarında Karaman Eyaleti'nin yedi sancağından biri olan ve "Paşa Sancağı" olarak bilinen Konya'ya bağlı bir kaza haline getirilmiştir³⁸. Anadolu'yu en küçük yerleşim yerlerine kadar gezen 1671'de çıktığı hac yolculuğu sırasında Alâiye'den (Alanya) Ermenek'e buradan da İlisıra (Yollarbaşı) üzerinden Gaferiyyât'a geçen Evliya Çelebi, Gaferiyyât Kazası'ndan şöyle bahsetmektedir: "*Kâfirabad, padişahın haslığından ayrılmış geliri Nişancı Paşa'ya verilmiştir. 150 akçalık şerefli bir kazadır. 18 köyü vardır. Bütün kazanın senelik geliri 200 kuruştur.*"³⁹.

³³ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Kısaltma: *Beylikler*), Ankara 1988, s. 16-23; TOTAYSALGIR, *aynı eser*, s. 16-25.

³⁴ Alâeddin AKÖZ "Şeri'ye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl Sonu İle XVII. Yüzyıl Başlarında Karaman", (SÜSBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1987, s. 30; Vehbi UYSAL- İlhan TEMİZSOY, *Karaman*, Konya 1987, s. 23; TUĞLACI, *aynı eser*, s. 194.

³⁵ KARPUZ, *aynı tez*, s. 6; UZUNÇARŞILI, *Beylikler*, s.32.

³⁶ Feridun Nafiz UZLUK, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s.9.

³⁷ AKÖZ, "XVI. Asırda Karaman Kazası", s. 90; KARPUZ, *aynı tez*, s. 8.

³⁸ KONYALI, *Konya Tarihi*, s. 115; KARPUZ, *aynı tez*, s. 8; KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s.106.

³⁹ *Seyahatname*, IX, s.32.

Osmanlı döneminde yaklaşık 200 yıla yakın Konya'ya bağlı bir kaza merkezi olarak kalan Gaferiyyât XIX. yüzyılda Karaman Kazası'na bağlı nahiye durumuna getirilmiştir⁴⁰. Ancak Gaferiyyât nahiyesinin lağvedilerek müdür ve memurlarının Hadim Kasabası'na nakledilmesine dair H.1321/ M.1905 tarihli bir kaydın⁴¹ bulunduğu bakılırsa XX. yüzyılda nahiye merkezi olma statüsünü kaybettiği söylenebilir.

1.4. Cumhuriyet Döneminde Gaferiyyât

Gaferiyyât, 1928 yılında Karaman Kazası nahiyelerinden günümüzdeki adı Yollarbaşı olan İlisira nahiyesine bağlı muhtarlık haline getirilmiştir. 22 Şubat 1951 tarihli karar ile belediye olmuştur, Kurtuluş Savaşı'nın Doğu cephesi komutanı olan Kâzım Karabekir'in aslen Gaferiyyâtlı olmasından dolayı⁴² adı 1955 yılında Kâzımkarabekir olarak değiştirilmiştir⁴³. Adının değişmesi ile birlikte 1956 yılında nahiye merkezi buraya taşınmıştır. Karaman'ın il olması ile ilgili 3578 Sayılı Kanun'la 1989 yılında Kâzımkarabekir adıyla Karaman'a bağlı beş ilçeden biri olmuştur⁴⁴.

1.5. Coğrafi Konumu

İlçe; doğusunda Karaman, batısında Güneysınır, Bozkır ve Hadim, kuzeyinde Çumra güneyinde Hadim ve Karaman ili merkez ilçesi toprakları ile çevrilidir⁴⁵. Alanı 2964 km², denizden yüksekliği 1030 metre⁴⁶ olan ilçenin matematiksel konumu 36°-38° doğu boylamı, 32°-34° kuzey enlemidir⁴⁷.

⁴⁰ VGMA, Berat, No: 2180, S.185/ s.398; VGMA, Berat, No: 2180, S.90/ s. 210; UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, aynı eser, s.262. 1864 Nizâmnamesi nahiye için "Birkaç köyün toplanması ile meydana gelen yerleşmeler kaza olmayıp kazalara ilhak edilerek nahiye itibar olunacaktır" diyor. Yani nahiye köy ile kaza merkezi arasında büyüklük ve nüfusa sahip olan yerdir. Bkz. İlber ORTAYLI, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri ((1840-1880))*, Ankara 2000, s.98-100.

⁴¹ BOA. Şikâyet Defteri, D. No: 1756/ G. No: 4.

⁴² Aslen Gaferiyyâtlı olması nedeniyle ilçeye adı verilen Kazım Karabekir (1882-1948) İstanbul doğumludur. İstanbul'da başladığı ilköğrenimini jandarma subayı olan babasının görevi dolayısıyla Van, Elazığ ve Mekke'de devam ederek tamamlamıştır. Orta öğrenimini İstanbul'da Fatih Askerî Rüştiyesi ile Kuleli Askerî İdâdîsi'nde görmüş, 1902'de Harp Okulu'ndan 1905'te Harp Akademisi'nden mezun olmuştur. Kurmay yüzbaşı olarak Manastır'da göreve başlayan kumandan 31 Mart Olayı ve Arnavutluk isyanının bastırılmasında görev almış, bu isyanın bastırılmasındaki başarısından dolayı binbaşılığa terfi etmiştir. Ardından Balkan Savaşları ve Çanakkale Savaşları önemli görevlerde bulunmuş, Çanakkale Savaşı'nda Fransızlar karşısında gösterdiği başarıdan dolayı albaylığa terfi etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda 15. Kolordu kumandanlığı görevini üstlenen Kazım Karabekir Mustafa Kemal ile işbirliği içerisinde Millî Mücadele'ye büyük destek vermiştir. Bkz. Cevdet KÜÇÜK, "Kâzım Karabekir", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 150.

⁴³ KARPUZ, aynı tez, s. 7-8. İlçede her yıl 26 Ocakta Kâzım Karabekir'in ölüm yıl dönümü sebebiyle anma töreni düzenlenmekte, seminer, sempozyum ve bildirilerle anılmaktadır. Bkz. BOYNUKALIN, aynı eser, s. 75.

⁴⁴ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, aynı eser, s.262.

⁴⁵ <http://www.kazimkarabekir.gov.tr> (İlçemizin Coğrafi Durumu), (Ocak 2014).

⁴⁶ KOMİSYON, *Karaman*, s.262.

⁴⁷ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, aynı eser, s.263.

Karaman il merkezinin batısında bulunan ilçe, güneybatısında yer alan 1945 metre yükseklikteki Hacıbaba Dağı⁴⁸, ile kuzeydoğusundaki 2288 metre yükseklikte volkanik bir dağ olan Karadağ⁴⁹ arasındaki geniş aşınım düzlükleri üzerinde kurulmuştur⁵⁰. Hacıbaba Dağı Orta Toroslar'ın İç Anadolu'ya doğru bir uzantısını teşkil etmektedir. İlçe topraklarının merkezi durumundaki bu dağın kuzey tarafını verimli ve çok geniş olan Kâzımkarabekir Ovası, güney tarafını ise dağlık araziler kaplamaktadır⁵¹. Güneyde Toros Dağları üzerinde bulunan Karaman-İçel karayolunun geçtiği Sertavul Geçidi İç Anadolu'yu Akdeniz bölgesine bağlayan geçitlerden biridir⁵².

Gaferiyyât eskiden bir kale duvarı ile çevrilmiştir ki Evliya Çelebi Gaferiyyât Kalesi'nden şöyle bahseder: “*Kalesi Kâfiryat sahrasına Hacı baba Sultan dağından bir top atımı uzakta, dörtgen şeklinde, etrafı 1500 adım, hendeksiz bir kaledir. Duvarı beyaz bir taşla yapılmıştır ki hiçbir diyârda benzeri yoktur. Bütün taşları kerpiç gibi yassı kesilmiştir. Beş arşın kalın 15 arşın yüksekliktedir. Batıya sekiz kapısı vardır.*”⁵³. Kâzımkarabekir Caddesi üzerinde bulunan kalenin duvarlarında bulunan taşlar geçmiş yıllarda sökülerek konut yapımında kullanılmıştır. Kaleden geriye ise Karaman Kapısı⁵⁴ adıyla bilenen kapı kalmıştır. Bu kapı 21 zıvanalı taş ile kemer haline getirilmiştir. Arkasında kapıyı kapatmak için yapılan sürgü delikleri vardır⁵⁵. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Karamanoğulları dönemi yapılarından biri olarak bilinen kaleden geriye kalan bu sur kapısı devrin askerî mimarisinden zamanımıza intikal eden canlı bir hatıradır⁵⁶.

Selçuklu ve Osmanlı döneminde yerleşme Nevruz-Oğlu/ Büyük Camii, Hamam Bedesten ve İç Kale çevresinde kurulmuştu. Ortadaki kent alanının etrafında mahalleler yer almakta, mahallelere dar sokaklardan ulaşılmaktaydı. Bu sokaklarda geniş avlulu evler yer almaktaydı. Evliya Çelebi, evlerinin de taş duvarlı olduğunu yazmış ve kale dışında ev olmadığını ifade etmiştir⁵⁷. İlçede bulunan tüm yapıların “*kasaba taşı*” taşı adı verilen ilçeye özgü bir çeşit yassı kalkerden yapılmış olması ilçeye ayrı bir görünüm ve güzellik katmıştır. İlk imar planı 1979 yapılmış, bu tarihten sonra ilçe modern yapılarla donatılmaya başlanmıştır⁵⁸.

⁴⁸ Dağ adını tepesinde mezarı bulunan dervişten almıştır. Bkz. GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 238.

⁴⁹ Karadağ, birçok uygarlık tarafından yurt edinilmiş tarihi çok eski çağlara dayanan bir yerleşim yeridir. Bu nedenle dağda pek çok harabe ve değerli kalıntılar bulunmaktadır. Bkz. KOMİSYON, *Karadağ'ın Doğal ve Kültürel Varlıkları*, Karaman Valiliği Yayınları, (Ed. Mustafa ALKAN-Özgür KOÇAK), Karaman 2012, s. 212-235.

⁵⁰ KARPUZ, aynı tez, s.4; <http://www.kazimkarabekir.gov.tr> (*İlçemizin Coğrafi Durumu*), (Ocak 2014).

⁵¹ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 263.

⁵² İdris Nebi UYSAL, *Karaman İli Ağızları ve Anadolu Ağızları Arasındaki Yeri*, Karaman 2011, s. 6-7.

⁵³ *Seyahatname*, IX, s. 32.

⁵⁴ Kaledeki kapılara verilen isimler semtlerde ve halkın dilinde yaşamaktadır. Bu isimler Karaman Kapısı, Hisar Kapısı ve Küçük Kapı'dır. Önü sağlı sollu kabristan olup Kâzım Karabekir 1943'te memleketi olan kasabayı ziyaret ettiğinde her iki kabristanı da duvarla çevirtmiştir. Bkz. İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitâbeleri İle Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri*, (Kısaltma: *Karaman Tarihi*), İstanbul 1967, s. 157-158.

⁵⁵ TOPAL, *aynı eser*, s. 419.

⁵⁶ Oktay ASLANAPA, Mesut KOMAN, Ernest DİEZ, *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul 1950, s.111; TOPAL, aynı yer.

⁵⁷ *Seyahatname*, IX, s. 32-33.

⁵⁸ KARPUZ, aynı tez, s. 10.

1.6. İklimi ve Bitki Örtüsü

İlçede, yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı olan tipik karasal iklim etkilidir⁵⁹. Meteoroloji kayıtlarına göre ortalama sıcaklık 11.5 °C'dir⁶⁰. İlçenin kuzeyi ilkbahar yağmurlarıyla yeşeren, yaz sıcaklığıyla kuruyan kısa boylu otlardan oluşan step örtüsüyle kaplıdır. Hacıbaba Dağı ve tepeler ise makilerle kaplıdır. Yer yer meşe ve ardıç ormanları görülür⁶¹.

Yeryüzü şekilleri ve iklimin yanı sıra bölge için hayat kaynağı olan su kaynaklarına da değinmek gerekir. Hacıbaba Dağı bölge için su deposu işlevini de görür. Dağın kuzey yamacı Konya kapalı havzasına, güney yamacı ise Göksu Nehri vasıtasıyla Akdeniz havzasına su göndermektedir. Dağın güney yamacından doğan yeraltı kaynakları bulunmaktadır. Bunlar Hadim ilçesinden doğarak Güneysınır ilçesine bağlı Habiller ve Göçer köylerinden Akdeniz'e dökülen Göksu Nehri'ne karışmaktadır. Bölgede bulunan derelerin çoğu mevsimlik ve geçici derelerdir. Bu geçici akarsular baharda yağın yağmur sularını ve eriyen kar sularını güneydeki ovalara taşırlar⁶².

1.7. Ekonomik Yapısı

1.7.1. Tarım

Tarım ilçede eskiden beri yürütülen ekonomik faaliyetlerden biridir⁶³. İlçenin çevresinde yer alan düz araziler ise tarım alanları ile kaplıdır⁶⁴. Evliya Çelebi: "*Sahrası ekin ocağıdır. Halkı hep çiftçidir*" diyerek Gaferiyyât'da yürütülen ekonomik faaliyetler içerisinde tarımın önemli bir yer tuttuğuna dikkat çekmektedir⁶⁵. Özellikle tahıl ziraatına elverişli olan ilçede⁶⁶ buğday ve arpa üretiminin yaygın olduğu, KOÇER tarafından hazırlanan H.1260-1261/M.1844-1845 Gaferiyyât *Temettü'ât Defterleri*'nden anlaşılmaktadır⁶⁷. Tahıl üretiminin yanında sebze üretimi de yapılmaktadır ki H.1257/M.1841 tarihli Gaferiyyât ve buraya bağlı bazı köylerde soğan ve bakla öşrünü gösteren bir kayıttan ilçede bu ürünlerin üretiminin yaygın olduğu anlaşılmaktadır⁶⁸.

Günümüzde tarımsal üretim; tarla bitkileri, bağ-bahçe tarımı ve sebze tarımı olmak üzere üç ana koldan yürütülmektedir. Modern tarım uygulaması yapılmakta toprak işleme, gübreleme, zirai mücadele gibi üretimi artırıcı faaliyetlere önem verilmektedir⁶⁹. Akarsu bulunmadığı için tarım için

⁵⁹ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 263; KOMİSYON, *1967 Konya İl Yıllığı*, s. 130; KARPUZ, *aynı tez*, s. 4.

⁶⁰ KARPUZ, *aynı yer*.

⁶¹ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 263.

⁶² <http://www.kazimkarabekir.gov.tr> (*İlçemizin Coğrafi Durumu*), (Ocak 2014).

⁶³ *Karaman Temettü'ât Defterleri XIX. Yüzyılda Karaman'ın Sosyo Ekonomik Durumu (Divle-Gaferyad-Aladağ)*, Yay. Haz. Doğan KOÇER, T.C. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2007, s. 195-452.

⁶⁴ KARPUZ, *aynı tez*, s. 4.

⁶⁵ *Seyahatname*, IX, s.33.

⁶⁶ KARPUZ, *aynı tez*, s. 12; KOMİSYON, *1967 Konya İl Yıllığı*, s. 130.

⁶⁷ KOÇER, *aynı eser*, s.195-452.

⁶⁸ BOA, *ML.VRD.d.* Defter No: 580.

⁶⁹ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, s. 264.

gerekli su Toprak Sulama Kooperatifi ve şahsi kuyulardan temin edilmektedir⁷⁰. 2013 yılı itibariyle ilçenin tahıl ve sanayi bitkileri üretimi istatistiği tablo 1’de gösterilmiştir⁷¹.

Tablo 1: İlçede yetiştirilen Tahıl ve Sanayi Bitkileri İstatistiği

Ürün Adı	Ekilen Alan(dekar)	Üretim (Ton)
Buğday (Durum)	87.284	23.078
Buğday (Diğer)	9.195	2.56
Arpa	41.35	13.058
Çavdar	722	188
Yulaf	1.519	448
Fasulye	10.326	3.604
Nohut	7.687	1.629
Mercimek (Yeşil)	12	1
Mısır (Dane)	13.314	13.141
Mısır (Silajlık)	830	4.115
Şekerpancarı	3.713	21.636
Aspir	167	167
Ayçiçeği (Yağlık)	173	57
Ayçiçeği (Çerezlik)	1.6	160

Tablodan günümüzde ilçede en çok yetiştirilen ürünlerin buğday ve arpa olduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi’nin de Gaferiyyât’ın “*Has ve beyaz ekmeği meşhurdur*”⁷² diye söz ettiğine bakılırsa eskiden beri burada kaliteli buğday üretiminin yaygın olduğu söylenebilir.

İlçede, sebze tarımı yapılmaktadır; ancak halkın kendi ihtiyacını karşılayacak kadardır⁷³. Son tespitlere göre 659 ton sofralık, 24 ton salçalık domates, 324 ton patates, 618 ton çerezlik kabak, 444 ton kavun, 765 ton karpuz üretimi gerçekleştirilmiştir⁷⁴.

⁷⁰ BOYNUKALIN, *aynı eser*, s. 74.

⁷¹TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (Kısaltma: TÜİK), *Kâzımkarabekir İlçesi Bitkisel Üretim İstatistikleri Veri Tabanı*, 2013.

⁷² *Seyahatname*, IX, s.33.

⁷³ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 264.

⁷⁴ TÜİK, *Kâzımkarabekir İlçesi Bitkisel Üretim İstatistikleri Veri Tabanı*, 2013.

1.7.2. Bağcılık

İlçede bağcılığın yaygın bir ekonomik faaliyet olduğu Gaferiyyât Kazası'ndaki pekmez öşrünü gösteren H.1257/M.1841 tarihli bir kayıttan⁷⁵ ve KOÇER, tarafından hazırlanan H.1260-1261/M.1844-1845 tarihli Gaferiyyât *Temettü'ât Defterleri*'nden⁷⁶ anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi: “*Güneyde Hacı Baba Dağı'nın etekleri tamamen bağdır.*”⁷⁷ diye bahseder. Eskiden beri bağlarıyla ün salan ilçede bağcılık günümüzde de en önemli gelir kaynaklarından biridir⁷⁸. Özellikle üzüm ve elma ilçede en çok yetiştirilen meyvelerdir. 2013 itibarıyla, 1518 ton üzüm, 1302 ton elma üretimi gerçekleşmiştir. Meyve üretiminde son yıllarda gelişme gösteren ilçede üretilen diğer meyveler kayısı, kiraz, vişne şeftali, armut, erik, dut, iğde, badem ve cevizdir⁷⁹.

1.7.3. Cehri Üretimi

Cehri, güzel sarı renk veren⁸⁰ bir çalıdan elde edilmekte olup daha kaliteli ve fazla üretim için aşılardı. Tespih tanesi büyüklüğündeki meyvesi ve dallarından boya elde edilen bu bitki halı, kilim, pamuklu ve yünlü dokumaların iplerinin boyanmasında kullanılmaktaydı. Gaferiyyât halkının hem kendi ihtiyaçları hem de ticari amaçla üretmekte oldukları cehri özellikle “*Asilik*” adı verilen mevkiinin üst taraflarında yetiştirilmekteydi. H.1260-1261/M.1844-1845'te Gaferiyyât'da Pazar Mahallesi'nden; Çiftçi Hacı Ahmet, Boyacı Mahallesi'nden; Vaiz Hüseyinoğlu Mustafa Efendi, kaza müdürü Hacı Mustafa Ağazade Mehmet Haşım Ağa, Çiftçi Yörükoğlu Süleyman, Toklu Tüccarı Kırkoğlu İsmail, Oba Mahallesi sakinlerinden Çiftçi Hacı Hasan Efendizâde Abdurrahman Efendi, yine aynı mahalleden Çiftçi Ali Efendi ile Eminüddin Mahallesi'nden; İmam Molla Kerimoğlu Hasan Efendi, Çiftçi Alişanoğlu Yusuf adlı kişiler farklı dönüm ve sayılarda kök boya tarlası ile cehri fidanına sahipti. Gaferiyyât'da son derece yaygın olduğu anlaşılan bu üretimin buraya bağlı köylerde de yapıldığı görülmekte olup bu köyler içerisinde en fazla üretim Pınarbaşı köyünde idi⁸¹.

⁷⁵ BOA, *ML.VRD.d.* Defter No: 580.

⁷⁶ KOÇER, *aynı eser*, s. 195-452.

⁷⁷ *Seyahatname*, IX, s. 33.

⁷⁸ KARPUZ, *aynı tez*, s. 12.

⁷⁹ TÜİK, *Kâzımkarabekir İlçesi Bitkisel Üretim İstatistikleri Veri Tabanı*, 2013.

⁸⁰ H. Örcün BARIŞTA, *Türk El Sanatları*, Ankara 1998, s. 109.

⁸¹ KOÇER, *aynı eser*, s. 195-452.

1.7.4. Hayvancılık

Tarımın yanında hayvancılık da önemli bir geçim kaynağıydı. İlçedeki dağlar, hayvancılığa uygun zemin hazırlamıştır. Bu nedenle hayvancılık bölgede eskiden beri yapılan bir faaliyettir. KOÇER tarafından hazırlanan H.1260-1261/M.1844-1845 tarihli Gaferiyyât *Temettü'ât Defterleri*'nden ilçede koyun, keçi, inek, öküz, gibi büyük ve küçükbaş hayvanların dışında merkep, kısarak, beygir, deve gibi yük ve binek hayvanlarının da beslendiği anlaşılmaktadır⁸². Ali CEVAT, H.1313/M.1895 tarihli “*Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugati*” adlı eserinde Gaferiyyât'daki hayvan sayısına ilişkin şu bilgileri vermiştir: “*Gaferiyyât, Konya vilayetinde Karaman nahiyelerindedir. Nahiyede 65 manda, 550 inek, 1923 öküz, 57 deve, 85, merkep, 35 ester (katır), 27 beygir, 40 bin kadar keçi, 24 bin koyun ve 300 öküz arabası vardır*”⁸³. Gaferiyyât, sınırları içinde yer alan “*Sınıkahır*”⁸⁴, adı verilen eski bir köy 19.yüzyıl ortalarına kadar Gaferiyyâtlı sürü sahiplerinin kışlık ağıllarının bulunduğu yerdir. 1906 yılında Rumeli'den gelen göçmenler devlet tarafından buraya yerleştirilmiş burada Mecidiye adıyla yeni bir köy kurulmuştur⁸⁵.

Günümüzde ilçenin ova bölgesinde koyun, dağlık yörede ise keçi beslenmektedir. Son yıllarda ilçedeki hayvan sayısında büyük artış olmuş; hayvan besiciliği ve süt inekçiliği gelişme göstermiştir⁸⁶. Son tespitlere göre ilçede 9950 koyun, 3195 kıl keçi, 3327 büyükbaş hayvan vardır⁸⁷.

1.7.5. Sanayi ve Ticaret

Gaferiyyât, Konya'yı Karaman'a Mut ve İçel'e bağlayan tarihî kervan yolu üzerinde önemli bir menzil noktasıdır⁸⁸. Bu nedenle her çağda önemli bir yerleşme olan Gaferiyyât'ın Osmanlı döneminde de canlı bir ticarî hayatının olduğu anlaşılmaktadır. Gaferiyyât'da 1584 tahririnde “*bac-ı bazaristan*”⁸⁹ adı ile 11000 akçelik pazar vergisinin kaydedilmesi, burada bir pazarın kurulduğunu gösterir⁹⁰. Nitekim ilçenin en eski yerleşim yeri olan Pazar Mahallesi, adını halkın, esnafın ve dışarıdan gelen satıcıların bu mekânda alım satım yapmaları nedeniyle almıştır⁹¹. Gaferiyyât, Osmanlı döneminde kaza merkezi olduğu için çevre köylerden gelen insanların da sık sık uğradığı

⁸² KOÇER, *aynı eser*, s. 195-452.

⁸³ Ali CEVAT, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugati*, İstanbul H.1313/M. 1895, s. 548, Konya İl Halk Kütüphanesi, U4288/ 998.

⁸⁴ “*Sınık*” adı buradaki ahırların toplu bir şekilde değil parça parça bulunması nedeniyle “*dağınık ağıl*” manasına gelmektedir. Bkz. AKÖZ, *aynı tez*, s. 73.

⁸⁵ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 239; AKÖZ, *aynı yer*.

⁸⁶ BOYNUKALIN, *aynı eser*, s. 74; KARPUZ, *aynı tez*, s. 12.

⁸⁷ TÜİK, *Kâzımkarabekir İlçesi Hayvancılık İstatistikleri Veri Tabanı*, 2013.

⁸⁸ KARPUZ, *aynı tez*, s. 5.

⁸⁹ Osmanlı Devleti'nin en eski vergilerinden biri olan “*bâc-ı pazar*” vergisi tekstil ve benzeri diğer ticaret mallarından aynı zamanda kaçak satışı önlemek amacıyla tahsil edilen bir vergiydi. Bkz. Musa ÇADIRCI, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1991, s.347.

⁹⁰ Osman GÜMÜŞÇÜ, *Tarihî Coğrafya Açısından Bir Araştırma: XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazası'nda Nüfus ve Yerleşme*, Ankara 2001, s. 111.

⁹¹ Halil İbrahim İNCEKARA, “Karaman Mahalleleri”, *Karaman Tarihi ve Kültürü*, VI, s. 313.

bir yerdir. Çevre köylerden gelen insanların sadece resmî işler için değil aynı zamanda alışveriş için de geldikleri Gaferiyyât'da hemen hemen devrin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak bir bedestenin varlığı⁹² ve Evliya Çelebi'nin de burada kırk dükkânın ve iki hanın olduğunu kaydetmesi⁹³ ticarî potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir. Bu dükkânlar ve hanlar günümüze ulaşmamıştır. KARPUZ, Hacı İlyas Mescidi'nin güneyindeki Selçuklu döneminden kalma Gaferiyyât Hanı'nın Celâli isyanlarında yıkılıp, XVIII. yüzyılda avlulu Osmanlı hanı olarak yeniden inşa edildiğini 1953-1954 yıllarında tamamen yıkıldığını ifade etmiştir⁹⁴. Bedesten ise günümüzde hala ayakta. XVI. yüzyılda inşa edilen ilçe merkezi Boyacı mahallesinde bulunan Osmanlı eseri bu bedestenin içi tuğladan dışı taştan inşa edilmiştir. İki kapısı mevcut olup üzeri kemer şeklindeki beşik tonozla örtülüdür. Bedestenin kuzey tarafında dışarıda yer alan taş duvarlı, üzeri ahşap kirişlemeli düz dam olan dükkânlar 1950 yılında tamamen yıkılmıştır⁹⁵.

Osmanlı döneminde Gaferiyyât'da bir un fabrikasının olduğunu ifade eden SAPANCALI, bu un fabrikasından: “*Bugün değirmenden hayli istifade temini mümkün iken maalesef çarklara kayış bulunmadığından hakkıyla istifade olunamıyor. Kayışları isyan esnasında bağiler çıkartıp almışlar*”⁹⁶ diye bahseder. H.1335/ M.1916 tarihli bir belgede Karaman Kazası ahalisinden Arif Efendi'nin Gaferiyyât'da inşa ettirmiş olduğu un fabrikasına yeniden kıymet verilmesine ilişkin kayda rastlanılmıştır⁹⁷. Günümüzde de ilçe sınırları içerisinde makarna, un, irmik, makarna ve bakliyat gibi ürünlerin imalatını yapan bir fabrikanın⁹⁸ varlığı burada eskiden beri yetiştirilen kaliteli tahıl ürünlerinin gıda sanayinin gelişmesine imkân sağladığı söylenebilir.

İlçede bazı maden ve yeraltı zenginliklerinin varlığı dikkat çekmektedir. Etibank tarafından Sinci yolu üzerindeki Kızılkuyu mevkiinde porselen üretimde kullanılan kaloen bulunmuştur⁹⁹.

⁹² KARPUZ, aynı tez, s. 31; TOPAL, *aynı eser*, s.420.

⁹³ *Seyahatname*, IX, s.32.

⁹⁴ Aynı tez, s. 25.

⁹⁵ Haşim KARPUZ, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Karaman, XXVII. Dizi Sayı:13, Ankara 2009, s. 593-594*; TOPAL, *aynı eser*, s. 420; KARPUZ, aynı tez, s. 31-32.

⁹⁶ Karaman İdadisi ve Muallimi SAPANCALI H. Hüseyin'in *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafiyye ve Tarihiyyesi*, 1338 R./ 1341 H. (Birinci Kitab), (Yay. Haz. İbrahim GÜLER), Ankara 1993, s. 71.

⁹⁷ BOA, *DH.İ.UM.EK.*, D. No: 107/ G.No: 1.

⁹⁸ <http://www.trsektor.com/firma/kom-gida-as/> (Ocak 2014).

⁹⁹ BOYNUKALIN, *aynı eser*, s. 74.

1.7.6. Toprak Kap Yapımı

Gaferiyyât'da, eskiden ön plana çıkan bir gelir kaynağı da toprak kap yapımı olmuştur. Hacıbaba Dağı eteklerindeki “*Tığlı Dede*” semti toprakları, toprak kap yapımına elverişli olduğu için Gaferiyyât Kazası halkından bazıları toprak kap atölyeleri açmışlardır. 1920’li yıllarda buraya, Konya’nın toprak kap yapımında ustalarıyla ün salan Sille nahiyesinden gelen ustalar bu sanatı Gaferiyyâtlılara öğretmişlerdir. Günümüzde kimyasal maddelerin kap kacak yapımı ve kullanışlarının daha elverişli olmasıyla “*kârhane*” adı verilen bu toprak kap atölyeleri kapanmıştır¹⁰⁰.

1.7.7. Taş İşçiliği

İlçenin önemli bir gelir kaynağı da “*kasaba taşı*” veya “*say taşı*” adı verilen özel bir inşaat taşı yatağına sahip olmasıdır¹⁰¹. “*Gölselel miosen kalkeri*”¹⁰² özelliği taşıyan bu taşlar ilçenin merkezine iki kilometre mesafedeki Taşlık mevkiinden çıkarılmaktadır. Bir metre toprak altında bulunan bu taş beyaz renklidir. Killi bir yapıya sahip olduğu için topraktan çıkarıldıktan sonra kolayca şekil verilebilmektedir ve standart kalınlıktadır¹⁰³. Günümüzde ilçe halkı tarım mevsimi dışında bu taş ocaklarında çalışarak ek gelir temin ederler¹⁰⁴. İlçedeki ve yakın çevredeki bütün köylerde sivil ve dinî mimarî yapılarda özellikle taşlık döşemelerinde geniş yüzeyler oluşturduğu için kasaba taşı kullanılmıştır¹⁰⁵. İnşaat için son derece elverişli olan bu taşlar, Gaferiyyât Kalesi surlarında da yapı malzemesi olarak kullanılmıştır¹⁰⁶. Mimaride kullanılan en eski örneği ise Gaferiyyât Nevruz-Oğlu/ Büyük Camii’dir. Diğer bir örnek ilçede 1970 yılında Kâzımkarabekir Belediyesi’nce yaptırılan Kâzım Karabekir Paşa’nın da heykelinin bulunduğu park olup taşın mimarideki uygulamalarının seçkin örneklerinden birini oluşturmaktadır¹⁰⁷.

¹⁰⁰ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 238; Sille 1950’li yıllara kadar testi, küp, künk ve tuğla kiremit yapımında Orta Anadolu’da rakipsizdi. Konya ve çevresinde küp ve çömlek yapım merkezlerinin başında gelen Silleli çömlek ustaları yazın başka kasaba ve kazalara giderek mesleklerini orada icra ederlerdi. Bkz. Barış SARIKÖSE, *Sille Bin Yıllık Birliktelik, Tarihçesi ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2009, s. 247-252.

¹⁰¹ UYSAL-ALODALI, DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 264.

¹⁰² GÜMÜŞÇÜ, *aynı eser*, s. 110.

¹⁰³ BOYNUKALIN, *aynı eser*, s.74.

¹⁰⁴ KARPUZ, *aynı tez*, s. 11; BOYNUKALIN, *aynı eser*, s. 74.

¹⁰⁵ Haşim KARPUZ, “Karaman’da Eski Türk Evleri/ Old Turkish Houses in Karaman”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları (Turkish Folk Culture Researches)*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 171, Ankara 1992, s. 57; Gülseren KARAKAP, “Karaman Evleri”, *T.C. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Karaman Tarihi ve Kültürü*, V, s.5; GÜMÜŞÇÜ, *aynı yer*.

¹⁰⁶ DIEZ-ASLANAPA-KOMAN, *aynı eser*, s.111; KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 157; TOPAL, *aynı eser*, s. 419.

¹⁰⁷ KARPUZ, *aynı tez*, s. 11.

1.8.Nüfus ve Demografik Yapısı

1.8.1. Osmanlı Döneminde Nüfus

Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı hâkimiyetine giren Gaferiyyât XVII. yüzyıla kadar Karaman Kazası'na bağlı bir köydür. Müslümanlar ile gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı köylerden biri olan Gaferiyyât, Karaman Kazası'na bağlı köyler içerisinde en fazla Müslüman nüfusa sahip olan köy olarak dikkat çekmektedir. 1518-1530-1584 yıllarında Gaferiyyât'ın hane ve nüfus durumu şöyleydi¹⁰⁸:

Tablo 2: 1518-1530-1584'te Gaferiyyât'da Müslüman Nüfusu

1518	1530	1584
Hane Sayısı	Hane Sayısı	Hane Sayısı
97	85	-
Nefer	Nefer	Nefer
185	199	476
Tahmini Nüfus	Tahmini Nüfus	Tahmini Nüfus
638	687	1642

Tablodan Gaferiyyât'da 1518'den 1584'e kadar geçen süre içerisinde Müslüman nüfusun iki katını geçtiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3: 1518-1530-1584'te Gaferiyyât'da Gayrimüslim Nüfusu

1518	1530	1584
Hane Sayısı	Hane Sayısı	Hane Sayısı
8	19	-
Nefer	Nefer	Nefer
15	15	476
Tahmini Nüfus	Tahmini Nüfus	Tahmini Nüfus
52	52	1642

1584 tahririnde Müslim/Gayrimüslim ayrımı yapılmamıştır.

Gaferiyyât, XVII. yüzyılda kaza merkezi haline getirilmiş, XIX. yüzyılda ise nahiye olmuştur. H.1285/ M.1868 tarihli *Konya Vilâyeti Sal-namesi*'nde Gaferiyyât nahiyesine bağlı 8 köyün bulunduğu toplam nüfusun 2547 olduğu¹⁰⁹ H.1289/M.1878 tarihli *Konya Vilâyeti Sal-namesi*'nde ise 8 köyde toplam 876 hanesinin bulunduğu ve toplam nüfusun 2546 olduğu kayıtlıdır¹¹⁰.

¹⁰⁸ Alâaddin AKÖZ, "Karaman Tarihçe: Türk Devri", *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Konya 2000, s.77-78.

¹⁰⁹ *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi*, (Konya, Antalya, Mersin, Karaman, Burdur, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Isparta), 1868 *Konya Yıllığı*, Yay. Haz. Mehmet EMİNOĞLU, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s.89.

¹¹⁰ *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi*, (Konya, Antalya, Mersin, Karaman, Burdur, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Isparta), 1872 *Konya Yıllığı*, Yay. Haz. Mehmet EMİNOĞLU, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s.121-122.

H.1313 /M.1895 tarihli “*Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lugati*” adlı eserde ise Gaferiyyât’ın 10 köyü ve 1184 hanesinin bulunduğu toplam nüfusun 5567 olduğu kayıtlıdır¹¹¹. AKÖZ’ün tespitlerine göre 1873-1897 yıllarında Karaman nahiyelerinden biri olan Gaferiyyât ve buraya bağlı köylerin nüfusları şöyledir¹¹²:

Tablo 4: 1873-1896/1897’de Gaferiyyât ve Bağlı Köylerdeki Hane ve Nüfus Sayısı

Köyler	H.1290/1873		H. 1314/ 1896-1897	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Başifitilli	100	279	-	-
Başkışla	-	-	106	628
Bozkandak	56	187	60	258
Gaferiyyât	324	1225	435	1219
Habbân	122	275	-	-
Kızılyaka	73	249	-	-
Kürd	9	16	12	47
Makâd (Makbâd)	21	65	-	-
Mandasun	-	-	4	17
Manyan	-	-	110	399
Mastad	-	-	40	231
Pınarbaşı	66	193	77	488
Süleymanhaceli	-	-	160	862
Şeyhler	25	57	30	71
Zosta	-	-	57	273
Toplam: 15	796	2546	1091	4493

1.8.2. Cumhuriyet Döneminde Nüfus

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki savaşlar, başka yerlerden göç almayıp aksine Karaman’a göç vermesi ve çevresindeki çiftliklerin büyüyüp köy olarak ayrılması gibi nedenlerden dolayı Gaferiyyât’ın nüfusu uzun yıllar hemen hemen hiç artmamıştır. 1926 yılında milletvekilliği seçimleri için yapılan sayımda ilçe merkezi nüfusu 1858 olarak tespit edilmiştir¹¹³. 1940 yılında 2171¹¹⁴ olan 1940’lardan sonra artmaya başlayan nüfusu; 1950’de 2730, 1960’ta 3500, 1970’te 3985 olmuş, Sinci Köyü’nün ayrılmasından sonra azalarak 1985’te 3505’e düşmüştür. 1990 sayımında ise ilçe merkezi nüfusu 3833’dür¹¹⁵. 2000 yılında yapılan genel nüfusuna dayanarak Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından Karaman ve ilçelerinde nüfusun sosyal ve ekonomik niteliklerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada 3634 olarak tespit edilen şehir nüfusu ve 1808 olan köyler nüfusuyla birlikte toplam nüfusu 5542’dir. Diğer ilçeler içerisinde en az nüfusa

¹¹¹ CEVAT, *aynı eser*, s. 578.

¹¹² AKÖZ, *aynı makale*, s. 78-80; AKÖZ, *aynı tez*, s. 226-227.

¹¹³ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 228.

¹¹⁴ AKÖZ, *aynı makale*, s. 82.

¹¹⁵ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, s.265.

sahip olan ilçe olmakla birlikte %-25.8 olan nüfus artış hızıyla nüfus artış hızı en düşük olan ilçe de Kâzımkarabekir'dir. Karaman il genelinde nüfusun yarısı 25 yaşından genç olup Kâzımkarabekir ilçesi 28 medyan yaş ile diğer ilçelerden daha yaşlı bir nüfusa sahiptir¹¹⁶.

Günümüzde ilçe; Boyacı, Eminettin, Emsal Hayat, Oba, Pazar ve Subaşı mahallelerinden oluşmaktadır¹¹⁷. İlçeye bağlı altı köy bulunmaktadır. Bunların en büyüğü Akarköy'dür. Diğerleri Kralgazi, Kızılkuyu, Mecidiye, Özyurt ve Sincidir¹¹⁸. Son yapılan 31 Aralık 2013 tarihli adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre ilçe merkezi nüfusu 3055 kişi olup köylerde yaşayan 1223 kişi ile birlikte ilçenin genel nüfusu 4278'dir. Toplam nüfusun 2083'ü erkek 2195'i bayandır¹¹⁹. Son yıllarda il merkezine yerleşme ve yurt dışına yapılan göçler ilçe nüfusunda önemli ölçüde azalmaya yol açmıştır¹²⁰.

¹¹⁶T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (STATE INSTITUTE OF STATISTICS PRIME MINISTRY REPUBLIC OF TURKEY), *2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (2000 Census Of Population Social and Economic Characteristics of Population)* 70-Karaman, s. 53, 58, 61.

¹¹⁷ <http://www.kazimkarabekir.gov.tr> (*Köy ve Mahallelerimiz*), (Şubat 2014).

¹¹⁸ T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, *aynı eser*, s. 58.

¹¹⁹ TÜİK, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı*, İlçelere göre il/ilçe merkezi ve belde/ köy nüfusu, 31 Aralık 2013.

¹²⁰ BOYNUKALIN, *aynı eser*, s. 74.

İKİNCİ BÖLÜM

GAFERİYYÂT'DAKİ KAZA VE VAKIF GÖREVLİLERİ

Osmanlı devlet teşkilatında padişahın gücünü korumak ve devam ettirmekle yükümlü yönetici sınıf “*ehl-i örf*” ve “*ehl-i şer*” olmak üzere iki grupta toplanıyordu. Ehli şer olarak adlandırılan ilmiye sınıfı, seyfiye ve kalemiye ile birlikte üç temel meslek grubundan biriydi. Genellikle Türklerden oluşur; klasik İslamî eğitim ve öğretim kurumu olarak bilinen medreselerde usule uygun bir tahsil gördükten sonra icazetle mezun olup hukuk, eğitim, dinî hizmetler alanlarında görev alırlardı.¹²¹. Bunlar, toplumu yönetmek, eğitmek ve aydınlatmak gibi önemli hizmetler sundukları için Osmanlı padişahları hemen her konuda ulemanın görüşlerine başvurarak onlarla istişare etmişler bu nedenle toplumsal piramidin en üstüne yerleştirilmişlerdir¹²². Gaferiyyât Kazası'nın klasik eğitim konu alan bu çalışmada ehli-şer kabul edilen pek çok muallim-i sıbyan, müderris, imam, hatip, imam-hatip, vaiz, müezzin, kadı ve naip kaydına rastlanılmıştır. Bunların dışında vakıf tesislerinde çalışan çok sayıda görevli vardır. Gaferiyyât kaza merkezindeki görevlileri *Hurufat Defterleri*'ndeki atamaları esas alarak vakıf yöneticileri, ibadethane görevlileri ve eğitimciler olmak üzere üç grupta toplayabiliriz. Bunların atama kayıtları aşağıda incelenecektir.

Osmanlı devletindeki resmî görevlilerin vazifeleri, çalıştığı dönemin padişahının ömrü ile sınırlı kalmış; padişah değişikliklerinde atamaların yeniden yapılması gündeme getirilmiştir. *Hurufat Defterleri*'ndeki atamalarla ilgili kayıtlar incelendiğinde cülûs zamanlarında bütün atamaların yeniden yapıldığı görülmektedir¹²³. *Hurufât Defterleri*'nde Gaferiyyat'a ait H.1103-1250 / M.1691-1835 tarihleri arasındaki kayıtların yer aldığı 21 defter tespit edilmiştir.

¹²¹ Mehmet İPŞİRLİ, “Ehl-i Örf”, *DİA*, X, İstanbul 1994, s.519; Ziya KAZICI, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, İstanbul 2004, s.201-202.

¹²² Özer ERGENÇ, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995, s. 133; Mehmet İPŞİRLİ, “Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, İstanbul 1999, s. 250-252.

¹²³ Halil İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2005, s. 64; Mübahat KÜTÜKOĞLU, “Berat”, *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 472.

Tablo 5: Padişahların saltanat yılları ve beratların düzenlenme tarihleri

PADİŞAHLAR	SALTANAT YILLARI	
SULTAN II. AHMET	H 1102/ M 1691	H 1106/ M 1695
SULTAN II. MUSTAFA	H 1106/ M 1695	H 1112/ M 1703
SULTAN III. AHMET	H 1112/ M 1703	H 1143/ M 1730
SULTAN I. MAHMUT	H 1143/ M 1730	H 1167/ M 1754
SULTAN III. OSMAN	H 1167/ M 1754	H 1171/ M 1757
SULTAN III. MUSTAFA	H 1171/ M 1757	H 1188/ M 1774
SULTAN I. ABDÜLHAMİT	H 1188/ M 1774	H 1203/ M 1789
SULTAN III. SELİM	H 1203 / M 1789	H 1222/ M 1807
SULTAN III. OSMAN	H 1222/ M 1807	H 1223/ M 1808
SULTAN II. MAHMUT	H 1223/ M 1808	H 1255/ M 1839
SULTAN ABDÜLMECİT	H 1255/ M 1839	H 1278/ M 1861

Konunun daha iyi anlaşılması için araştırılan dönemle ilgili padişahların saltanat yılları¹²⁴ tablo 5’te gösterilmiştir.

2. 1.Osmanlı Vakıf Sistemi

Vakıf, Türk İslam tarihinin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında önemli rol oynamış olan dinî, hukukî bir kurumdur¹²⁵. Vakıf kelimesini sözlük anlamı durdurmak, alıkoymak, bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlamak, bırakmaktır¹²⁶. İslâm hukukunda vakıf “*Bir ayni, hakiki malik Allah’ın mülkü hükmünde olmak ve menfaati halka ait olmak üzere tevkif etmektir*”¹²⁷.

Osmanlı Devleti’nde vakıf sistemi devletin eğitim, sağlık, dini hizmetler ve bayındırlık yatırımlarını yürüten bir kurum ve malî sistemin önemli bir ögesi¹²⁸. Bu yatırımları düzenleyen ve sürekli bir amaç için tesis edilen vakıfların daima bir gelir kaynağı olması zorunluluğu vardı. Vakfın bütçesinden bina ve kuruluşların bütün giderleri karşılandığı gibi, oralarda çalışanların ücretleri de ödeniyordu¹²⁹.

¹²⁴ Halil İNALCIK-Günsel RENDA, “Osmanlı Hanedanının Soy Kütüğü”, *Osmanlı Uygarlığı*, I, Ankara 2002, s. 460-463.

¹²⁵ Bahaeddin YEDİYILDIZ, “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya da Türk Hayrât Sistemi”, *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 17.

¹²⁶ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 1134; Ferhat BİLDİK, *1837-1840 Tarihlerinde Konya’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (83 Numaralı Konya Şer’iyye Sicillerine Göre)*, (SÜSBE Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s. 32.

¹²⁷ Halil CİN, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Konya 1987, s. 29.

¹²⁸ Hasan YÜKSEL, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatı’nda Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas 1998, s. 104.

¹²⁹ Ziya KAZICI, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul 2003, s.155.

Araştırma konumuzu oluşturan Gaferiyyât, Karamanoğulları döneminde Karaman'daki İbrahim Bey İmâreti'nin vakıfları arasındaydı¹³⁰. Yusuf AKYURT, *Resimli Türk Abideleri* adlı eserinde “291 a sahifede ve 110 numara ile tarif edilen Karaman'da İbrahim Bey imareti ve türbesi vakfiye hülâsasında Gaferiyyât Köyü'nde imaretin evkafı olduğu münderiçtir”¹³¹. diye yazmıştır. Fatih dönemi Karaman Eyaleti vakıf kayıtlarında¹³² ve XVI. yüzyıl Karaman vilayeti vakıf kayıtlarında¹³³ Gaferiyyât, İbrahim Bey imaretinin vakıfları arasında yer almaktadır ki vakıf arazilerinin Osmanlılar tarafından da olduğu gibi korunmuş olduğu anlaşılmaktadır. AKÖZ, 1518, 1529 ve 1584 tahrirlerinde Gaferiyyât'ın öşür gelirlerinin yarısının Karaman'daki İbrahim Bey İmâreti vakfına, diğer yarısı ile rüsûm gelirlerinin de tımara tahsis edildiğini yazmıştır. 1518 tahririnde karye-ı mezbûre ahalsinin Sultan Bâyezîd Hân hükmü ile avarızdan muaf olduklarını belirtmiştir. 1584 tahririnde de, köyün vergi gelirlerinden bir kısmının İbrahim Bey İmâreti'nden başka, Kastamonu'daki Yakup Ağa İmâreti Vakfı'na ait olduğunu ifade etmiştir¹³⁴.

Vakıf sistemi içerisinde vakıf işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için çeşitli görevlilere ihtiyaç duyulmuş; böylece birçok kişiye iş sahası açılmıştır. Görevliler vakıfların büyüklük durumlarına göre ve verdikleri hizmet durumlarına göre çeşitlilik gösterir¹³⁵. Aşağıda Gaferiyyât Kazası vakıf görevlilerine değinilecektir.

2.2. Vakıfla İlgili Görevliler

Osmanlı devletinde yargı kurumunun özünü oluşturan vakfin işleyişinden birinci derecede sorumlu olan ancak vakıfta çalışmayan kadı ve naip belgelerde çok sık geçmektedir. Aşağıda bunlar hakkında daha geniş bilgi verilecektir.

2.2.1. Kadı

Osmanlı Devleti'nde, adalet işlerinin hızlı bir şekilde yerine getirilmesi için ülkedeki bütün kazalara kadı atanırdı¹³⁶. Öncelikli ve değişmez görevi yargılama olan kadıya¹³⁷ padişahlar bile bu konuda müdahale edemez, yargı bağımsızlığını ihlal edemezlerdi¹³⁸. Kadı, görevli bulunduğu kazada her türlü adlî işlere bakan bir yargı adamı olmakla birlikte aynı zamanda belediye ve

¹³⁰ Bu dönemde köy statüsünde olan Gaferiyyât'ın yarısı imaretin gelirleri arasındadır. Gaferiyyât'ın sınırları içerisinde şunlar yer almaktadır: Kızılkilise, Düdügümü, Oraydonya Kışlağı. Bkz. KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 419.

¹³¹ Yusuf AKYURT, *Resimli Türk Abideleri*, V, Nisan 1939, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Y/599-1 Yer Numaralı Yazma, s. 267.

¹³² UZLUK, *aynı eser*, s. 24.

¹³³ Seyit Ali KAHRAMAN, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları*, İstanbul 2009, s. 130.

¹³⁴ Aynı tez, s. 90.

¹³⁵ MUŞMAL, *aynı tez*, s. 17.

¹³⁶ Nejat GÖYÜNÇ, “Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat'a Kadar)”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s. 86; KAZICI, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, s.215; Fahrettin ATAR, “Kadı”, *DİA*, XXIV, İstanbul, 2001, s.67.

¹³⁷ BAYKARA, *aynı eser*, s. 7.

¹³⁸ Hasan Tahsin FENDOĞLU, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s. 453.

mülkiye işlerine bakan bir yöneticiydi¹³⁹. Kazaların en üst düzey amiri oldukları için burada bulunan bütün kurumların ve vakıfların yöneticisi ve müfettişiydi. Vakıf müessesinde, hayır sahibi tarafından tahsis edilen gelirin hangi amaçla ve şekilde kullanılacağını gösteren “vakfiye” adı verilen belgeler kadı huzurunda düzenlenirdi. Vakıf işleyişinden sorumlu bütün görevlilerin tayininde onun arzı aranır¹⁴⁰. Bu nedenle belgelerde adı en sık geçen görevlilerin başında kadı gelmektedir.

Osmanlı şehirlerine hak ve adaleti dağıtan kadılar merkezden gelen emirleri halka bildirirken halkın istek ve şikâyetlerini de merkeze iletirlerdi. Devletle halk arasında adeta bir köprü görevi üstlendiği için sıradan kişiler arasından seçilmezdi¹⁴¹. Kadıların tam ehliyetli olma şartı aranır¹⁴². Kaza idaresinin başkanı olarak geniş yetkilere sahip olan kadıların tayini XIV. yüzyıldan XVI. yüzyılın ortalarına kadar kazaskerin “arzı” üzerine padişahın vereceği berat ile XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra şeyhülislamlık makamının kazaskerlik makamının üzerine çıkması sonucu şeyhülislamın arzı ile yapılmaya başlamıştır¹⁴².

Araştırmamızın esas dayanağı olan *Hurufat Defterleri*’nde mahkemede kadıların en büyük yardımcıları olan muhızrlara ait kayıtlar da yer almaktadır. Bir nevi adli polis olarak nitelendirilen muhızrın görevi¹⁴³ öldürme, yaralama ve topluma zarar veren diğer hareketler dışında, alacak-verecek gibi kişilerarası anlaşmazlıklarda mahkemenin istediği duruşma ile ilgili kişileri getirip götürmek¹⁴⁴. Muhızrların yerine getirdikleri ve kanunnâmelerde “ihzariye” adı verilen bu görev padişah tarafından muhızrbaşına verilir, muhızrbaşı bu görevini bizzat veya muhızrlarla birlikte yerine getirirdi¹⁴⁵. Kendilerine ait maaşları olmayan muhızrlar bahşişlerle geçimlerini sağlarlardı¹⁴⁶.

¹³⁹Sevda GÜRBÜZ, *296 Numaralı Karaman Şeriye Sicili Çerçevesinde 1829-1832 Yılları Arasında Karaman’da Sosyal, İdarî ve Hukukî Hayat*, (SÜSBE Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, s. 17; İlber ORTAYLI, “Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 69- 70.

¹⁴⁰ ERGENÇ, *aynı eser*, s. 86-88; *VGMA, GHD*, No: 1139, vr. 85b; No: 1119, vr. 105a.

¹⁴¹ GÖYÜNÇ, *aynı makale*, s. 86; ATAR, *aynı madde*, s. 67.

¹⁴² Halil CİN - Ahmet AKGÜNDÜZ, *Türk Hukuk Tarihi*, I, Konya 1995, s. 228; UZUNÇARŞILI, *İlmiye*, s. 87; BAYKARA, *aynı eser*, s.6.

¹⁴³ BAYKARA, *aynı eser*, s.14.

¹⁴⁴ ÇADIRCI, *aynı eser*, s.89; GÜRBÜZ, *aynı tez*, s. 18.

¹⁴⁵ ERGENÇ, *aynı eser*, s. 85.

¹⁴⁶ UZUNÇARŞILI, *İlmiye*, s.90.

Mahkemede düzen ve güveni sağlayan¹⁴⁷ mahkeme hademesi¹⁴⁸ olarak adlandırılan muhziirlara ait Gaferiyyât *Hurufat Defterleri*'nde iki adet atama kaydı bulunmaktadır. Tespit edilen ilk atama kaydı Zilkade 1145/ Nisan 1732 tarihli bir belgedir. Bu belgeye göre Gaferiyyât mahkemesinde muhziir olmayıp lazım olunca Kadı Seyit Mehmet Muhubbî arzıyla göreve Ataullah adlı bir kişi getirilmiştir¹⁴⁹. Diğeri ise Rebiyülevvel 1148/ Temmuz 1735 tarihinde muhziirlik görevine yeniden Lütfullah adlı bir kişinin atandığına dair kayıttır¹⁵⁰.

2.2.2. Naip

Naip; “*vekil, kaymakam, kadivekili, şeriat hükümlerine göre hüküm veren hâkim*” anlamlarına gelen bir kelimedir¹⁵¹. Naipler, İslam devletlerinde devlet ileri gelenlerine yardımcı olmak veya herhangi bir sebepten dolayı bulunamadıkları yerlerde ve zamanlarda onların işlerini yürütmek üzere atanan görevlilerdir¹⁵². Osmanlı Devleti'nde naip, kadının işini vekâleten yürüten kişi olup kadıların önerisi ve tasdiki ile atanırdı. Naipler, medrese eğitimi alan özellikle fıkıh alanında kendi kaza dairesindeki ihtilâfları çözebilecek bir seviyede eğitim görmüş kimselerdi¹⁵³.

Kadıların verdikleri yetki çerçevesinde görevlerini yerine getiren naipler mahkemede görülmesi mümkün olmayıp yerinde çözülmesini zorunlu kılan durumlarda araştırma, keşif gibi işleri gerektiren durumlarda bu işleri yapmakla görevliydi¹⁵⁴. Naipler, kadının hastalandığı veya çeşitli sebeplerle görev yerinden ayrıldığı zamanlarda bütün vazifelerinde doğrudan vekilleriydi¹⁵⁵. Dolayısıyla kadının, görevi başında bulunmadığı zamanlarda vakıf görevlilerinin atanması naiplerin arzı ile gerçekleşirdi. Gaferiyyât Kazası ile ilgili belgelerde buna dair pek çok örnek bulunmaktadır.

Naipler, gördükleri davalardan kadılar gibi harç alırlardı. İlk zamanlarda değerli ve namuslu kişilerin getirildiği bu göreve ilmiye sınıfının bozulması üzerine ehil olmayan kişiler getirilmiş; naiplerin bu harçları toplamada aşırılığa kaçmaları halkı rahatsız etmiştir. Bunun sonucunda II. Meşrutiyet döneminde yapılan düzenlemelerle naiplerin kazaskerle bağları kalmamış ve aylıklı memur statüsüne kavuşmuşlardır. Şer'î mahkemelerin kaldırılmasıyla kadılık ve naiplik son bulmuştur¹⁵⁶.

¹⁴⁷ ÇADIRCI, *aynı eser*, s. 89.

¹⁴⁸ UZUNÇARŞILI, *İlmiye*, s.109.

¹⁴⁹ VGMA, *GHD.*, No: 1124, vr. 104b.

¹⁵⁰ VGMA, *GHD.*, No: 1142, vr. 73a.

¹⁵¹ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s.799; Mehmet Zeki PAKALIN, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993, s. 644.

¹⁵² Casim AVCI, “Nâib”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 311.

¹⁵³ Mehmet İPŞİRLİ, “Osmanlı'da Nâib”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 312.

¹⁵⁴ ERGENÇ, *aynı eser*, s.85.

¹⁵⁵ Mustafa AKDAĞ, *Türkiye'nin İksadî ve İçtimaî Tarihi* (1243-1453), I, Ankara 1979, s.403-404.

¹⁵⁶ İPŞİRLİ, *aynı madde*, s. 313.

2.3. Vakıf Yöneticileri

Vakfın yönetiminde aktif rol oynayan kişiler mütevellî, nâzır, vakıf müfettişi ve kayyımdır. Bunlar yönettikleri vakfın gelir ve giderlerini takip ederler, vakfa ait binaların bakım ve onarımını sağlarlardı. Mütevellî ve nâzırın ataması nâibin arzı, diğerlerinininki ise mütevellînin arzı ile üzerine beratla olurdu. Ücretlerini vakıf gelirlerinden alırlardı¹⁵⁷. Aşağıda Gaferiyyât Kazası'nda çalışan vakıf yöneticileri hakkında bilgi verilecektir.

2.3.1. Mütevellî

Vakfın yönetiminden birinci derecede sorumlu olan kişidir¹⁵⁸. Mütevellî olarak görev yapacak kişilerde, halk arasında güvenilirliği ve dindarlığı ile tanınma, itibar sahibi ve isabetli kararlar alabilme yeteneğine sahip olma gibi vasıflar aranmıştır¹⁵⁹. Mütevellî olabilmenin şartları her vakfın vakfiyesinde belirtilmiş olup genelde vâkıfın neslinden olanlara bu görev verilmiştir¹⁶⁰. Ancak bu kişilerin azlini gerektirecek hiçbir sebep yokken bir yolunu bulup usulsüz yollarla bu göreve atananlar olmuş, bu durumun tespit edilmesi üzerine bu kişiler görevlerinden alınarak göreve asıl hak sahipleri getirilmiştir¹⁶¹. Bazı durumlarda genellikle erkek çocuk olmadığı zamanlarda kız çocuklarına ve kız kardeşlere de bu görevin verildiği olmuştur¹⁶².

Osmanlılarda önceleri boşalan mütevellîlik görevlerine kadılar tarafından atama yapılırken Tanzimattan sonra padişahların beratıyla atamalar yapılmaya başlanmıştır. Bir vakfın birden fazla mütevellîsi olabileceği gibi¹⁶³ bir şahıs da birden fazla vakfın mütevellîliğini üstlenebilirdi. Mütevellîler gerektiğinde yerlerine vekil tayin edebilirlerdi. Vakfiyede belirtilen hizmetlerin eksiksiz yerine getirebilmesi için hizmet binalarının bakım ve onarımı, hizmet personelinin tayini, ücretleri zamanında ödeme, hesapları tutma, gerekli harcamaları yapma, mütevellîlerin görevlerinden bazılarıydı. Ağır sorumlulukları ve yoğun iş yüküne rağmen mütevellîlik Osmanlı döneminde önemli bir sosyal statü olarak kabul edilmiştir¹⁶⁴.

Mütevellîlerin gelirleri de belgelerde yer almıştır. Kaç akçe ile görev yaptıkları ve bu gelir kaynağının ne olduğu açıkça ifade edilmiştir. Örneğin Safer 1120/ Nisan 1708 tarihli bir belgede Gaferiyyât'a bağlı Yassı-Viran köyündeki Göçer Hasan-zâde vakfının bir akçe ücret ile mütevellîsi

¹⁵⁷ KÜÇÜKDAĞ, *aynı tez*, s. 139.

¹⁵⁸ PAKALIN, *aynı eser*, s.640.

¹⁵⁹ Salih PAY, "Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi", *Türkler*, X, 2002, s.492.

¹⁶⁰ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b-81a; No: 1116, vr. 6b-7a; No: 1124, vr. 104b; No: 1119, vr.105a- 105b; No: 547, vr. 100b; No: 546, vr. 91a; No: 550, vr.108b.

¹⁶¹ VGMA, GHD, No: 1124, vr.104b;

¹⁶² MUŞMAL, *aynı tez*, s.52; VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b; No: 1130, vr. 90a.

¹⁶³ Nazif ÖZTÜRK, "Mütevellî", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 217; VGMA, GHD, No: 1124, 104b; No: 1130, 90b; No: 547, 100b.

¹⁶⁴ ÖZTÜRK, *aynı madde*, s. 217-220.

İsa'nın beratının yenilendiği kayıtlıdır¹⁶⁵. Zilhicce 1113/ Nisan 1701 tarihli bir *hurufat* kaydından ise, vakıfta mütevellî olanlara vakıf tarlalarının gelirinin maaş olarak verildiği anlaşılmaktadır¹⁶⁶.

2.3.2. Nazır

Vakfa ait herhangi bir tasarruf yetkisi olmayan nazır¹⁶⁷ vakıf mütevellisini teftiş eden vakıf işlerinin vakıf şart ve vakfiyesine uygun olup olmadığını kontrol eden¹⁶⁸, gerektiğinde tavsiyelerde bulunan, yolsuzluklarda gerekli mercileri haberdar eden görevliydi¹⁶⁹. Bir vakfin nazırına o vakfin tevliyeti, mütevellisine de nezâreti verilmezdi. Yani ilke olarak mütevellilik ve nazırlık görevi aynı kişide toplanmazdı¹⁷⁰. Yaptığı iş itibarıyla mütevelliden daha geniş yetkilere sahip olduğu görülen nazırın vakfin varlığını sürdürmesinde önemi büyüktü. Gaferiyyât'daki vakıflarla ilgili bir adet nazır kaydına rastlanılmış olup bu, Rebiyülâhîr 1117/ Haziran 1705 tarihinde Hacı Mehmet Camii vakfında nazıra ihtiyaç duyulması üzerine ücret almamak üzere bu göreve Osman adlı bir kişinin atandığına dair kayıttır¹⁷¹.

2.3.3. Kayyım

Kelime anlamı itibarıyla cami hademesi olan kayyım¹⁷² cami mütevellisi ve camilerin temizlik işlerini yapan görevli anlamlarına gelmektedir. Vakfin malını korumakla görevli olan kayyım¹⁷³ aynı zamanda belirli zamanlarda caminin kapısını açıp kapatan, lambaları yakan ve camide güvenliği sağlayan kişiydi¹⁷⁴.

Yalnız, bu görev için atandıkları gibi bu görevin yanında vakfin başka işlerini de üstlendiklerini belgelerden görmek mümkündür. Örneğin Rebiyülevvel 1163/ Şubat 1749 tarihli belgede, Baş-Kışla Köyü Cami'inde imam-hatip olan Hızır'ın aynı zamanda camide kayyımlik görevini de yürütmekte olduğu kayıtlıdır¹⁷⁵. Belgelerde buna benzer daha birçok örnek bulunmaktadır.

¹⁶⁵ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

¹⁶⁶ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b-81a.

¹⁶⁷ PAKALIN, "Nâzır", *aynı eser*, s. 666.

¹⁶⁸ Bahaeddin YEDİYILDIZ, "Vakıf İslahatları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, XVII, Ankara 1983, s.591; MUŞMAL, *aynı tez*, s. 52.

¹⁶⁹ MUŞMAL, *aynı yer*.

¹⁷⁰ PAKALIN, *aynı eser*, s.666; Meafil HIZLI, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", *Osmanlı*, V, (Ed. Güler EREN), Ankara 1999, s.212.

¹⁷¹ VGMA, GHD, No: 1159, vr.80b.

¹⁷² DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 498.

¹⁷³ İsmail ÖZMEL, "Kayyım", *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 107

¹⁷⁴ İsmet BOYDEMİR TEMEL, "Hurufat Defterleri'nde Karaman Ereğlisi", (SÜSBE Tarih Anabilim Dalı Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008, s. 22.

¹⁷⁵ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 78b.

2.3.4. Vakıf Müfettişi

Vakıf görevlilerinin teftişinden sorumlu kimse olup onun ilamı ile vakıf görevlileri atanmaktadır. Vakıf nazırları ile aynı işi yaptıkları anlaşılmaktadır. Gaferiyyât'ın Eminüddin Mahallesi'ndeki Hacı Mehmet Cami'inde maaş ve ücret almadan çalışan Vaiz Hacı Ömer'in oğlu Abdullah'ın ölmesi üzerine evladı olmadığından bu göreve Vakıf Müfettişi Seyit Süleyman Efendi'nin ilamıyla 10 Cemaziyelâhir 1206/ 15 Ocak 1791'de Seyit Ebu Bekir Efendi getirilmiştir¹⁷⁶.

2.4. Din Hizmetinde Çalışanlar

Bu bölümde incelenecek kişiler imam, hatip, müezzin, vaiz ve şeyhten oluşmaktadır.

2.4.1. İmam

İmam, Arapça “*emm*” kökünden gelmekte olup “*öne geçmek, sevk etmek ve idare etmek*” anlamlarını taşır. Terim olarak ise, “*Cemaatle kılınan namaza önderlik eden kimse ve devlet başkanı*” demektir¹⁷⁷. İmamların tayinleri, vakıf mütevellisinin teklifiyle gerçekleşirdi. Doğrudan tayin yetkisi bulunmayan müteveli, camide görev boşalması hâlinde kadıya münasip birini teklif ederdi. Kadı ise durumu Dîvan-ı Hümâyun'a arz ederdi. Teklif edilen şahsın durumu incelendikten sonra uygun görülmesi hâlinde kendisine görev verilir¹⁷⁸. Padişahların beratları yenilendiği zaman bütün memurlarda olduğu gibi imamların da beratları yenilenirdi. Örneğin, Gaferiyyât'ın Boz-Kandak köyünde camide yarım akçe yevmiye ile imam-hatip olan Şeyh Mehmet'in beratı Cemaziyelâhir 1187/ Ağustos 1774'te yenilenmiştir¹⁷⁹. Tarih itibariyle bakıldığında bu dönemde I. Abdülhamid'in tahta geçtiği görülür. Bunun gibi daha birçok belgeye rastlamak mümkündür.

İmam tayinlerinde, genelde bu hizmeti yerine getirecek bilgiye ve iyi ahlaka sahip olma şartları aranmakta ancak; eğitim durumları her zaman göz önünde bulundurulmamaktaydı. Dolayısıyla imamlık küçük yerleşim birimlerinde babadan oğula veya aile fertlerinden birine geçebilmekteyken, büyük yerleşim birimlerinde bu tayinlerde adaylar arasında yapılan imtihanlar rol oynamakta ve bu imtihanlar sonucunda dinî bilgide üstün olanlar göreve getirilmekteydi¹⁸⁰.

İmamlar atandıkları görevlerde ömürlerinin sonuna kadar çalışmakla beraber görevlerinde ehil olmayanların halkın şikâyetleri üzerine yapılan araştırmanın imamın aleyhine sonuçlanması durumunda görevlerine son verildiği de olurdu. Örneğin, Cemaziyelâhir 1180/ Kasım 1766 tarihli kayıta Boyacı Mahallesi'ndeki Pîr Ahmet Çavuş Mescidi'nde yarım akçe ücret ile görev yapan

¹⁷⁶ VGMA, GHD, No: 545, vr. 87a.

¹⁷⁷ Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI, “İmam”, XXII, *DİA*, İstanbul 2000, s. 178.

¹⁷⁸ Kemal BEYDİLLİ, “Osmanlı Devleti'nde İmamlık”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s.183; Ahmet ÖNAL- Nebi BOZKURT, “Cami”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s.53.

¹⁷⁹ VGMA, GHD, No: 1120, vr. 34b.

¹⁸⁰ BEYDİLLİ, aynı madde, s. 181.

Şeyh Mehmet'in görevinde ehil olmadığının tespit edilmesi üzerine görevinden alınarak bu göreve Seyit Osman'ın getirildiği görülmektedir¹⁸¹. İmamların görevlerinden kendi rızalarıyla da çekildikleri olurdu¹⁸². *Hurufat Defterleri*'nde buna örnek olabilecek pek çok kayıt bulunmaktadır.

İmamlar yöneten sınıftan oldukları için vergiden muaf tutulurlardı. Görevli oldukları cami veya mescidin vakfından belirtildiği kadar ücret alarak ihtiyaçlarını karşılardı¹⁸³. İmamların bu görevi ücret almadan da yaptıklarını belgelerden görmek mümkündür. Buna, Gaferiyyât'ın Oba Mahallesi'nde Selim Ağa'nın inşa ettirdiği Yahşi Fakih Mescidi'ne Safer 1143/ Ağustos 1730 tarihindeki imam Abdullah'ın ataması örnek verilebilir¹⁸⁴.

Asıl görevleri cemaate namaz kıldırarak, dinî bilgileri aktarmak olan imamlar, köy ve kasaba gibi küçük yerleşim yerlerinde cami ve mescitlerin yanında açılan sıbyan mekteplerinde mektep hocalığı görevini de üstlenmişlerdir¹⁸⁵. Ayrıca Osmanlı şehirlerinin temel birimini oluşturan mahallenin yöneticisi ve hâkimiydiler¹⁸⁶. Mahallenin düzeninden, halk arasındaki düzen ve birliği sağlamaktan sorumlu olan imamlar nüfuz ve itibar sahibi idi. Mahallenin her şeyi ondan sorulur, onun haberi olmadan mahalleye yabancı biri giremezdi. Ölüm ve doğum kayıtlarını tutmak, mahalle sakinlerinden kanuna aykırı işler yapanları merkeze bildirmek, nikâh ve nişan işlerinin şeriata uygun olup olmadığını tespit etmek görevlerinden bazılarıydı¹⁸⁷. Bu nedenle imamlar devletle halk arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir¹⁸⁸.

¹⁸¹ *VGMA, GHD*, No: 1126, vr.116a.

¹⁸² *VGMA, GHD*, No: 546, vr. 91a-91b; No: 1130, vr. 78; No: 1130, vr. 90a; No: 1159, vr. 80b; No: 1126, vr. 116a.

¹⁸³ Muhittin TUŞ, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya 2007, s. 96; KAZICI, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, s. 164; BEYDİLLİ, aynı madde., s.181.

¹⁸⁴ *VGMA, GHD*, No: 1120, vr. 34b.

¹⁸⁵ BEYDİLLİ, aynı madde, s. 183.

¹⁸⁶ Doğan KUBAN, "Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, VII, İstanbul 1968, s. 66; Ali Murat YEL-Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI, "Mahalle", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s.325.

¹⁸⁷ TUŞ, aynı eser, s. 94-97; UZUNÇARŞILI, *Osmanlı I*, s. 543; KAZICI, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, s. 164; KÜÇÜKDAĞ, aynı tez, s.139.

¹⁸⁸ ÇADIRCI, aynı eser, s. 40

2.4.2. Hatip

Kelime anlamı itibariyle düzgün konuşan kimse anlamına gelmektedir¹⁸⁹. Şehir ve köylerde minberi olan camilerde, cuma ve bayram namazını kıldırarak, ardından minbere çıkarak hutbe okuyan ve ders işleyen görevliye “*hatip*” veya “*şeyhüledip*” denilirdi¹⁹⁰.

Hatipler, medresede okumuş kişiler arasından seçilirlerdi. İstanbul’da bu atamalar cami vakfının mütevellisi tarafından istid’a ile müracaat edilir, istid’alar üzerine “*sadaka buyrulmak mercûdur (umulur, rica olunur)*” veya “*arz mücebince (gereğince) tevcih buyrulmak rica olunur*” şeklinde not yazılarak sadarete gönderilir oradan padişaha gönderilen bu belge ile tevcih muamelesi yapılırdı¹⁹¹. Anadolu yakasında bir camide hatip olmak isteyen bir kişinin arzuhali ile o köyden “*ehl-i vukuf*” olanların şahadetinden sonra Anadolu Kazaskeri’nin ilâmı üzerine padişah tarafından tevcih beratı ile verilir ve bu işlemlerden sonra göreve başlamış olurdu¹⁹². Sebepsiz yere görevinden alınıp başkası görevlendirilemez ancak vefat eder, kendi rızası ile görevi devreder veya görevi terk ederse yerlerine yeni bir hatibin atanması söz konusu olurdu¹⁹³. Zaman içinde diğer görevlerde olduğu gibi hatiplik görevi de babadan oğla geçen bir meslek halini almıştır¹⁹⁴.

Hatiplerin gelirleri de belgelerde yer almış, kaç akçe ile görev yaptıkları belirtilmiştir¹⁹⁵. Ayrıca her görevde olduğu gibi burada da bir kişinin daha fazla ücret alması için hatiplik, mütevellilik, imamlık ve muallimlik ile bazen tek kişi görevlendirilmiştir. Örneğin, Recep 1115/ Ekim 1703 tarihinde Gaferiyyât’daki Nevruz-Oğlu Camii’nde Mustafa adlı bir kişi iki akçe ücret ile imam ve hatiplik, yarım akçe ile de muallimlik görevlerine getirilmiştir¹⁹⁶. Ayrıca buna benzer birçok örnek vardır.

2.4.3. Müezzin

Müezzin, cami ve mescitlerde namaz vakitlerinde ezan ve okuyan ve namaz kılınırken farzdan önce kamet okuyan görevlidir¹⁹⁷. Müezzinlerin sesinin güzel olması ve namaz vakitlerini aksatmadan işini yapması atama şartları arasında yer almaktaydı. Müezzinler yalnız bir görevle meşgul olmayıp beratla kendilerine verilen diğer işleri de yapmaktaydılar¹⁹⁸. Örneğin,

¹⁸⁹ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 340.

¹⁹⁰ Jons PEDERSEN, “Mescit”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, (Kısaltma: İA), VIII, İstanbul 1979, s. 81-86; Ahmet ÖNKAL-Nebi BOZKURT, “Cami”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s.54.

¹⁹¹ UZUNÇARŞILI, *İlmiye*, s. 185.

¹⁹² VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a; No: 550, vr. 108b.

¹⁹³ VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a; No: 566, vr. 100b; No: 1124, 104b; No: 1140, vr. 230a; No: 1119, vr. 105a; No: 1130, vr. 78b; No: 1130, vr. 90b; No: 1159, vr. 80b. No: 566, 100b; VGMA, Berat, No: 2180, s. 49; BOA, HAT., D. No: 1599/ G. No: 56; HAT., D.No: 1619/ G. No: 5.

¹⁹⁴ VGMA, GHD, No: 544, vr. 93b; No: 549, vr. 99a; No: 1128, vr. 65b; No: 1159, vr. 80a.; No: 1119, vr. 105a.

¹⁹⁵ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b; No: 566, 100b.

¹⁹⁶ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

¹⁹⁷ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 711; MUŞMAL, *aynı tez*, s. 54.

¹⁹⁸ Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI, “Müezzin”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s.491-496.

Gaferiyyât'daki Nevruz-Oğlu Camii'nde, günlüğü bir akçe vazife ile müezzin ve kayyım olan Seyit Ahmet vefat etmiş yerine oğlu Seyit Osman'ın oğlu Seyit Ahmet getirilmiřtir¹⁹⁹.

2.4.4. Vaiz

Cami ve mescitlerde cemaate vaaz ve nasihatte bulunan görevliye vaiz denilirdi²⁰⁰. Daha çok büyük camilerde görev yapan vaizlerin yetişkin Müslümanların eğitilmesinde önemli hizmetleri bulunuyordu. Vaiz olarak görev almak isteyen kişinin arzuhalı üzerine, şeyhülislam "işaret-i aliyye" veya sadece "işaret" denilen teklif yazısını sadarete sunardı. Sadrazam, bunu bir telhisle padişaha arz ederek hatt-ı hmyunu aldıktan sonra "İşaretleri mcibince tevcih olunmak b-hatt-ı hmayn buyruldu" şeklindeki buyrulduğunu yazarak, evrakı gereğinin yapılması için şeyhlislama gönderir bu şekilde vaiz atamaları gerekleřirdi²⁰¹.

Gaferiyyât mahallelerinden Eminüddin mahallesinde bulunan Hacı Mehmet Ağa Camii ve Pazar mahallesinde bulunan Cami-i Kebir/ Nevruz-Oğlu Camii'ne vaiz atanmasına dair pek çok kayıt mevcuttur. Örneğin, Pazar Mahallesi'nde bulunan Cami-i Kebir/ Nevruz-Oğlu Camii'nde ücret almamak kaydıyla görev yapan Vaiz Seyit şeyh Mehmet'in görevinden kendi isteği ile ayrılması üzerine yerine oğlu Seyit Hüseyin, Naip Seyit Hacı arzı şeyhlislm Mehmet Mekki Efendi'nin işareti mcibince 12 şevval 1206/ 6 Haziran 1792 tarihinde atanmıřtır²⁰². 12 Cemaziyelevvel 1218/ 30 Ağustos 1803 tarihinde Eminüddin Mahallesi'nde bulunan Hacı Mehmet Camii'nde vaiz olmayıp bu hizmeti yerine getirecek bir görevliye ihtiyaç duyulması zerine Hacı Abdullah oğlu Seyit Hacı mer şeyhülislam Mehmed Mekki Efendi Hazretleri'nin işareti mcibince göreve tayin edilmiřtir²⁰³.

2.4.5. Nash

Kelime anlamı itibariyle nasihat eden, oğt veren²⁰⁴ anlamlarına gelen nashin cami ve mescitlerde cemaate nasihatte bulunan bir görevli olduğuna bakılırsa vaizlerin bu isimle adlandırıldıkları da sylenabilir. Belgelerde nash ile ilgili tek bir kayıt mevcut olup bu kayıt Eminüddin Mahallesi'nde bulunan Hacı Mehmet Ağa Camii'nde ücret almamak kaydıyla vaizlik ve nashlik görevini yürüten Hacı mer oğlu Seyit şeyh Hacı Abdullah'ın vefatı üzerine yerine yapılan bir atama ile ilgilidir²⁰⁵.

¹⁹⁹ VGMA, GHD, No: 546, vr. 91b.

²⁰⁰ DEVELLİOğLU, *aynı eser*, s. 1133.

²⁰¹ Mehmet İPşİRLİ, "İlmiye", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s.143; VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a.

²⁰² VGMA, GHD, No: 551, vr. 48a.

²⁰³ VGMA, GHD, No: 551, vr. 48a.

²⁰⁴ DEVELLİOğLU, *aynı eser*, s. 808.

²⁰⁵ VGMA, GHD, No: 545, vr. 87a.

2.4.6. Şeyh

Şeyh, kelime anlamı itibariyle tekke ve zaviyede reislik yapan müritleri bulunan kimsedir²⁰⁶. Belgelerde “*tekke-nişini*” şeklinde tekke şeyhi ile karşılaşılmıştır²⁰⁷. Bu şeyhin görevi tekkede vaaz vermektir²⁰⁸. Ayrıca tekke ve zaviye şeyhlerinden ayrı olarak büyük camilerde vaazla görevli kişiye de şeyh denilmektedir. Ancak vaizlikle karıştırılmamalıdır hatta vaizlikten bir derece aşağıdadır²⁰⁹. Belgelerde buna örnek olabilecek bazı kayıtlara rastlanılmıştır²¹⁰.

2.5. Eğitimle İlgili Görevliler

Müdris ve muallim-i sıbyan bu bölümde işlenecek kişilerdir.

2.5.1. Müdris

Osmanlı Devleti’nde ilmiye sınıfından gelen ve eğitim-öğretim kurumlarında ders veren hocalara müdris denilirdi. Müdris, “*okumak, anlamak, bir metni öğrenmek için tekrar etmek*” anlamındaki ders kökünün “*tef’il*” kalıbından türetilmiştir.

Türk Tarihindeki ilk müdrisler Büyük Selçuklu Devleti’nde Nizamiye Medreseleri’nde eğitim verenlerdir²¹¹. Osmanlılarda ilk medrese beyliğinin merkezi olan İznik’te Orhan Bey (1320-1362) tarafından H.731/ M. 1330’da yaptırılmıştır. İlk müdris olarak da Şerefüddin Davûd-i Kayserî tayin edilmiştir²¹².

Klasik Osmanlı medreselerinde eğitim ve öğretimi faaliyetlerinin temelini oluşturan müdrisler medrese tahsilini tamamladıktan sonra icazetini alarak müdris olma hakkını kazanırdı²¹³. Eğer bir müdris adayı Anadolu’da vazife alacaksa Anadolu, Rumeli’de görev istiyorsa Rumeli kazaskerine müracaat eder; padişahın beratıyla çalışacağı medreseye tayin edilirdi²¹⁴. Müdrislerin atamaları şeyhülislâmın arzı ile de yapılabilmekteydi²¹⁵. Müdrislerin maaşları kıdemlerine ve tayin edildikleri medresenin derecesine göre belirlenirdi.

Müdrislerin asıl görevleri medresede ders vermek, öğrencileri ilme teşvik etmek medrese içinde düzen ve asayişini sağlamak idi. Ancak toplum içinde itibarlı kimseler oldukları için asli görevleri dışında onlara devlet tarafından zaman zaman tahkikat, teftiş, yargı, hakemlik, bilirkişilik gibi görevler verildiği de olurdu²¹⁶.

²⁰⁶ Reşat ÖNGÖREN, “Şeyh” *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s. 50-52.

²⁰⁷ *VGMA, GHD*, No: 1124, vr. 104b-105a; No: 551, vr. 48a.

²⁰⁸ ÖNGÖREN, aynı madde, s. 51-52.

²⁰⁹ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997, s.121.

²¹⁰ *VGMA, GHD*, No. 545, vr. 47a; No: 1130, vr. 78b.

²¹¹ Nebi BOZKURT, “Müdris”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s.467.

²¹² Mehmet İPŞİRLİ, “Medrese”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s.327; İPŞİRLİ, “İlmiye”, *DİA*, XXII, s.141; Yusuf HALAÇOĞLU, “Osmanlı Tarihi(Başlangıçtan 1774’e Kadar)”, *Anadolu Uygurhıkları Ansiklopedisi*, IV, 1982, s. 725; UZUNÇARŞILI, *İlmiye*, s. 1-2.

²¹³ Mehmet İPŞİRLİ, “Osmanlılar’da Müdris”, *DİA*, XXXI, İstanbul, 2006, s. 468.

²¹⁴ Cahit BALTACI, *XV-XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 35.

²¹⁵ TUŞ, *aynı eser*, s. 160.

²¹⁶ İPŞİRLİ, aynı madde, s.469-470.

2.5.2. Muallim-i Sıbyân

Muallim-i Sıbyân, kelime olarak öğreten öğretici demek olup mekteple ilişkilendirildiğinde Kur'an-ı Kerim okumayı, dini bilgileri ve yazmayı öğreten kişi anlamını taşımaktadır²¹⁷. Devletlerin güçlü olabilmesi için her dönemde eğitilmiş insanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun farkında olan Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren ilköğretim düzeyindeki eğitime önem vermiştir. Bu amaçla öğrencileri ilköğretime hazırlayan sıbyan mektepleri her mahallede cami ve mescitlerin bitişiğinde kurulmuş, buradaki öğrencilerin yetiştirilmesi için muallimler atanmıştır²¹⁸.

Muallim-i sıbyanlar seçilirken “*nefs-i enfes sahibi, rıza-yı hak talibi ve bir salih hafız-ı kelimullah, namazın erkan ve şeraitin bilir, sıbyan talimine münasip ve kadir*”, gibi vasıflara sahip olmalarına dikkat edilirdi²¹⁹. Muallimler genelde hayat boyu aynı yerde görev yaparlardı. Sebepsiz yere görevlerinden azledilemezler ancak öğrencilere hâkim olamayacak derecede yaşlı ve sakat olan kişilere görevden el çektirilirdi²²⁰. Ayrıca kendi istekleriyle görevlerinden ayrıldıklarını da belgelerde görmek mümkündür²²¹.

2.6. Temizlikle İlgili Görevliler

Her vakfın temizlik işlerinde çalışanı bulunmaktadır. Aşağıda Gaferiyyât vakıflarında çalıştığı tespit edilen ferrâş ve çireğdar hakkında bilgi verilecektir.

²¹⁷ HIZLI, aynı makale, s. 209; DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s.657-658.

²¹⁸ Cahit BALTACI, “ Osmanlılarda Mektep”, *DİA*, XXIX, İstanbul 2005, s.5; Taner KIRICI, “Batı Anadolu Beyliklerinde Eğitim ve Öğretim Müesseseleri” (SÜSBE İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005, s. 39; *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b.

²¹⁹ Yücel GELİŞLİ, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, *Türkler*, XV, s. 39.

²²⁰ HIZLI, aynı makale, s. 209.

²²¹ *VGMA, GHD*, No: 546, vr. 91a.

2.6.1. Ferraş

Kelime anlamı döşeyen, döşemeci, hizmetçi²²² olan ferraş camilerde halıların ve kilimlerin açılmasından, toplanmasından ve temizlenmesinden sorumlu olan görevliydi. Ayrıca imarethanede misafirlerin kaldığı yerlerin temizliğini de yapardı²²³. Gaferiyyât'da büyük camilerde ferraş görevlendirmeleri olmuştur. Örneğin Eminüddin Mahallesi'nde bulunan Hacı Mehmet Camii vakfında ücretsiz olarak çalışan es-Seyyid Hasan'ın vefat etmesi üzerine boşalan göreve 6 Zilkade 1225/ 26 Ekim 1810 tarihinde Seyit Ebu Bekir getirilmiştir²²⁴. Belgelerden ferraş olan kişilerin aynı zamanda mütevellilik²²⁵ ve müezzinlik²²⁶ gibi görevlerinin de olduğu görülmektedir.

2.6.2. Çireğdar

Çirağ; fitil, kandil ve mum anlamlarına gelen bir kelimedir²²⁷. Buradan hareketle çireğdârın görevinin caminin kandil ve mumlarını akşam, yatsı ve sabah namazlarında yakıp söndürmek aynı zamanda bunların bakımlarını da yapmak olduğunu söylemek mümkündür. Gaferiyyât Kazası'na ait yalnızca bir belgede çireğdâr kaydına rastlanılmış olup bu Oba Mahallesi'nde Selim Ağa tarafından yaptırılan Yahşi Fakih Mescidi'nde bir akçe ile görev yapan Çireğdâr Nasuh'un vefat etmesi üzerine göreve Hacı Mustafa'nın getirildiğine dair kayıttır²²⁸.

²²² DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 260.

²²³ KÜÇÜKDAĞ, *Karapınar*, s. 132; KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 186; MUŞMAL, *aynı tez*, s. 53.

²²⁴ VGMA, GHD, No: 566, vr. 100b.

²²⁵ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

²²⁶ VGMA, GHD, No: 566, vr. 100b.

²²⁷ DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 155.

²²⁸ VGMA, GHD, No: 1128, vr. 65b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE GAFERİYYÂT KAZASI KLASİK EĞİTİM KURUMLARINDAN MEKTEPLER, MEDRESELER

3.1. Sıbyan Mektepleri/ Muallimhaneler

Abbasiler devrinde “*küttap*” adıyla anılan mektebe Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı Türkleri sıbyan mektebi diyorlardı. Osmanlılar bu okullara hemen her mahallede bulunduğu için halk dilinde “*mahalle mektebi*” veya çoğunluğu taştan yapıldığı için “*taş mektep*” gibi isimler de vermişlerdir²²⁹. Ayrıca belgelerden bu okulların “*mualimhane*” adıyla kaydedildiğini görmek mümkündür²³⁰. Dört-yedi yaşlarındaki kız ve erkek çocukların katıldığı bu okulların genel amacı okuma yazmayı, İslâm Dini’nin kaidelerini, Kur’an okumayı ve dört temel aritmetik işlemi ve Osmanlı tarihi gibi faydalı bilgileri öğrencilere öğretmekti²³¹. Bu mektepler, devlet adamları veya varlıklı kişilerin kurmuş olduğu vakıf gelirleri ile faaliyetlerini sürdürür vakfiyelerde konulmuş şartlara göre idare edilirdi. Genellikle cami ve mescitlerin yanına yapılmaktaydı²³². Kız ve erkek çocukların karışık olarak devam ettiği mektepler olduğu gibi yalnız erkek çocuklara ait olanlarda vardı. Sıbyan mekteplerinin hocaları genellikle medrese mezunu, çoğu zaman cami ve mescitlerde imam-hatiplik veya müezzinlik yapan kimselerdi. Kız çocuklara ait mekteplerin hocaları ise Kur’an bilen “*Sübha-i Sübyan*” ve “*Tuhfe-i Vehbi*” gibi risaleleri okumuş yaşlı kadınlar olurdu²³³. Eğitim-öğretimin ilk basamağını teşkil ettiği için mektepler büyük önem taşıyordu. Burada eğitimini tamamlayan öğrencilerden bir kısmı medreseye devam etme imkânı bulurdu²³⁴.

Evliya Çelebi, Gaferiyyât’da altı tane sıbyan mektebi olduğunu yazmıştır²³⁵. Belgelerden, Gaferiyyât Kazası’nda faal olduğu tespit edilen mektep sayısı da dört tanedir.

²²⁹ BALTACI, “Osmanlı Eğitim Sistemi”, *aynı eser*, s. 9; Vedat GÜNYOL, “Mektep” (Türkiye’de Mektep), *İA*, VII, İstanbul 1955, s. 655; ERGİN, *aynı eser*, s. 60-69.

²³⁰ *VGMA, GHD*, No: 1124, vr. 105a; No: 549, vr. 99a; No: 1116, vr.7b; No: 546, vr. 91a-91b.

²³¹ Necmi UYANIK, “Modernist İslâmcı Bir Aydının Geleneksel Eğitim Kurumlarına Bakışı: Medreseler Tekkeler ve N. Şemseddin Gunaltay (SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya 1996, s. 56; GELİŞLİ, *aynı makale*, s.39; YÜKSEL, *aynı eser*, s. 171.

²³² Yahya AKYÜZ, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 1999, s.72; BALTACI, *aynı makale*, s.15; UYANIK, *aynı tez*, s. 56.

²³³ Cahit BALTACI, “Osmanlıda Mektep”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 7.

²³⁴ Cahit BALTACI, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 25.

²³⁵ *Seyahatname*, IX, s. 33.

3.1.1. Eminüddin Mektebi

Eminüddin Mektebi, Eminüddin Mahallesi Mescidi bünyesindeydi. Bu mektebe ait sadece bir belge bulunup Rebiyülevvel 1111/ Ağustos 1699 tarihli bu belgede muallim Abdi'nin görevini kendi rızasıyla Veli'ye devrettiği kayıtlıdır²³⁶. Bunun dışında hakkında başka bir bilgiye rastlanmamıştır.

3.1.2. Hoca Hasan-Oğlu Muallimhanesi

Hoca Hasan-Oğlu adındaki bir hayırsever tarafından yaptırıldığı için²³⁷, Hoca Hasan-Oğlu adını alan muallimhane Pazar Mahallesi'nde idi²³⁸. Aynı mahallede bulunan Nevruz-Oğlu Cami'nde imam-hatip olan kişilerin aynı zamanda burada da muallim-i sıbyanlık görevini üstlendikleri görülmektedir²³⁹. Cemaziyelevvel 1133/ Şubat 1720'de Nevruz-Oğlu ve Hoca Hasan-Oğlu Cami'inde muallim olan Şeyh Mustafa'nın görevden alınması üzerine yerine Osman getirilmiştir²⁴⁰. Muharrem 1151/ Nisan 1738'de Nevruz-Oğlu Cami'nde bir akçe ile imam olan aynı zamanda yarım akçe ile Hoca Hasan-Oğlu Muallimhanesi'nde yarım akçe ile muallim-i sıbyanlıkla görevli olan Şeyh Veliyüddin'in vefatı sebebiyle yerine oğlu Seyit Zeynelabidin görevlendirilmiştir²⁴¹. Safer 1231/ Ocak 1815 tarihinde mektepte muallim-i sıbyanlık görevini sürdüren Seyit Zeynelabidin'in vefatı üzerine kendisinin yerine geçecek çocuğu olmadığını ileri süren mahalle halkı muhtarlarından Seyit Hasan ve Seyit Abdullah adlı kişiler boşalan göreve tayin edilmek istemişlerdir. Bu isteklerini bir arzuhalle bildirmişler, kaza ahalisi ve medrese öğrencileri Molla Abdurrahman Molla Mustafa'nın şahadetiyle Anadolu Kazaskeri Mevlânâ Seyit Mustafa Edip Efendi Hazretleri'nin ilamı üzerine padişahattan alınan beratla 26 Muharrem 1231/ 28 Aralık 1815 tarihinde bu göreve tayin edilmişlerdir. Ancak bir süre sonra Seyit Abdullah ve Seyit Hasan adlı kişilerin vefat eden Seyit Zeynelabidin'in yerine geçecek oğlu bulunduğu ve görevi yerine getirecek her türlü vasfa sahip olduğu halde hile ve usulsüzlüğe başvurarak kendi üzerlerine tevcih ve berat ettirdiklerinin tespit edilmesi üzerine Anadolu Kazaskeri Şeyh-zade Seyit Abdülvehab Efendi'nin 29 Şevval 1232/ 11 Eylül 1817 tarihli ilamı üzerine görevden alınmışlar, göreve vefat eden muallimin oğlu Seyit Süleyman 1 Zilkade 1232/ 12 Eylül 1817 tarihinde tayin edilmiştir. Daha sonra Seyit Süleyman'ın kendi rızasıyla kasaba sakinlerinden Ebu Bekir'e görevini devrettiği görülmektedir²⁴². 17 Cemaziyelevvel 1234/ 2 Mayıs 1828 tarihinde Ebu Bekir'in vefatı sebebiyle göreve oğlu Seyit Ebu Bekir atanmıştır²⁴³.

²³⁶ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

²³⁷ VGMA, GHD, No: 1124, vr.105a.

²³⁸ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105a; No: 546, vr. 91a-91b; No: 549, vr. 99a.

²³⁹ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a; No: 1125, vr. 105a; No: 546, vr. 91a-91b; No: 549, vr. 99a.

²⁴⁰ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

²⁴¹ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105a.

²⁴² VGMA, GHD, No: 546, vr. 91b.

²⁴³ VGMA, GHD, No: 549, vr. 99a.

3.1.3. Manyan Köyü Muallimhanesi

Manyan Köyü Muallimhanesi ile ilgili olarak bir belge ile karşılaşıldı. Bu belgede, Muharrem 1141/ Ağustos 1728 tarihli bu belgede muallimhanede yarım akçe ile görev yapan Ahmet ve Nurullah isimli muallimlerin beratlarını kaybettikleri, kadı arzı ile beratlarının yenilenmesi üzerine tekrar göreve getirildikleri kayıtlıdır²⁴⁴.

3.1.4. Nevruz-Oğlu Mektebi

Nevruz-Oğlu Camii'nin bitişiğindedir²⁴⁵. Şevval 1109/ Nisan 1698 tarihli belgede Nevruz-Oğlu Camii'nde imam-hatip ve Nevruz-Oğlu mektebinde muallim olan Hacı İbrahim görevden alınarak yerine Kadı İsmail arzıyla bir buçuk akçe ücret ile Mustafa adlı bir kişi atanmıştır²⁴⁶. Aynı zamanda Nevruz-Oğlu Cami'inde iki akçe ücretle imam-hatiplik görevini de yürüten Mustafa'nın görevden alınması üzerine yerine yarım akçe ücret ile bu vazifeler için Seyit Hafız Osman tayin edilmiştir²⁴⁷. Ancak Cemaziyevvel 1133/ Şubat 1721 ve Zilhicce 1133/ Eylül 1721 tarihli belgelerden Mustafa'nın bu görevlerine iade edildiği anlaşılmaktadır²⁴⁸. Nevruz-Oğlu Camii, Çifte Hamam, bedesten ve medrese ile bir külliye oluşturduğu anlaşılan Çifte hamamın kadınlar bölümünün batı tarafına bitişik olarak yapılan bu mektebin bahçesi yüksek bir duvarla çevrilidir. İçinde su kuyusu bulunmaktadır. Bugün yıkılmış olan yapının sadece güney-kuzey duvarları ayakta kalmıştır. Güney kısımda, içinde ocak ve dolap bulunan bir eyvan günümüze gelmiştir. Mektep yıkılınca bu eyvan bir duvarla kapatılmış, hamamın soyunmalık kısmı üzerine inşa edilen evin ocaklığı haline getirilmiştir. 6.40x7.40 m. boyutlarında olan mektebin girişi batıda olup üzeri kirişlemeli toprak dam idi²⁴⁹.

²⁴⁴ VGMA, GHD, No: 1139, vr. 85b.

²⁴⁵ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

²⁴⁶ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230b.

²⁴⁷ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a-7b.

²⁴⁸ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a-7b.

²⁴⁹ KARPUSZ, aynı tez, s. 34.

3.2. Medreseler

Medrese kelimesi, Arapça “*derase*” kökünden gelmekte ve “*ders görülen, eğitim-öğretim yapılan yer*” anlamını taşımaktadır²⁵⁰. İslâmiyet’in ilk dönemlerinde mescit ve camiler din bilimleri için öğretim görevini yerine getirirken daha sonra öğrencilerin ve öğreticilerin birlikte oturup ders görebilecekleri yapılara ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine camiye bitişik ya da yakın, bir avluyu çevreleyen ve önlerinde genellikle revaklar bulunan öğrenci hücreleri olarak kurulan taş binalara medrese adı verilmiştir²⁵¹. Sıbyan mekteplerini bitiren ya da en az o seviyede bir eğitim alan erkek öğrencilerin eğitim-öğretime devam ettiği medreselerde, Kuran, hadis, kelim gibi İslâmî bilgilerin yanında matematik, astronomi, felsefe gibi müspet ilimler de öğretilmekteydi²⁵².

3.2.1. Gaferiyyât’da Bulunan Medreseler

Belgelerden, Gaferiyyât medreseleriyle ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Bu konuda tespit edilen tek belge, Safer 1146/ Temmuz 1733 tarihli bir *Cevdet Maarif* kayıdır. Buna göre, Gaferiyyât Kasabası sakinlerinden Hacı Mustafa, bizzat kendi malı ile yaptırdığını belirttiği medresede günlüğü bir akçe ücret ile imamlık, mütevellilik ve müderrislik vazifelerini yapmak için kendisine berat verilmesini ve görevleri sırasında kendisine müdahale edilmemesini bir arzuhalle padişaha iletmiştir²⁵³.

Evliya Çelebi, Gaferiyyât’da üç medrese olduğunu kaydetmiştir²⁵⁴. KARPUZ da Gaferiyyât’da üç tane medrese olduğunu ifade etmiş, bunlardan hiçbirinin günümüze kadar ulaşamamış olması sebebiyle bu medreselerden Gaferiyyât’da yıkılan yapılar başlığı altında bahsetmiştir²⁵⁵. Günümüze kadar hiçbiri ayakta kalamayan medreselerden birinin günümüzde Boyacı Mahallesi sınırları içinde yer alan Nevruz-Oğlu/Büyük Camii yakınlarında belediye fırınının bulunduğu yerde olduğu bilinmektedir. Aynı mahallede bulunan Nevruz-Oğlu/ Büyük Camii, sıbyan mektebi ve medrese bir külliye oluşturmuştur²⁵⁶. 546 nolu Gaferiyyât *Hurufat Defteri*’nde medreseyle aynı mahallede bulunan Hoca Hasan-Oğlu Mektebi’ne yapılan bir atamada kaza ahaliyle birlikte medrese öğrencilerinin de şahitliğine başvurulduğu kayıtlıdır²⁵⁷. İkinci medrese, Pazar mahallesinde bulunmakta olup bir Fen Medresesi idi. Diğeri ise dağ kapısı dışındaki “*Avgun mevki*” adı verilen yerde bulunan Avgun Medresesi idi. Bu medresenin müderris ve mollalarının I.

²⁵⁰ Ziya KAZICI, *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*, İstanbul 2004, s. 106-107; DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 599; ZEKİ ATÇEKEN, *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakım ve Kullanılması*, Ankara 1998, s. 188.

²⁵¹ UYANIK, *aynı tez*, s.57.

²⁵² Mehmet İPŞİRLİ, “Medrese”, *DİA*, XXVIII. Ankara 2003, s. 331.

²⁵³ *BOA, Cevdet Maarif*, D. No: 146/ G. No: 7286.

²⁵⁴ *Seyahatname*, IX, s. 33.

²⁵⁵ *Aynı tez*, s. 25.

²⁵⁶ <http://www.kazimkarabekir.gov.tr>. (Ocak 2014).

²⁵⁷ *VGMA, GHD*, No: 546, vr. 91a.

Dünya Savaşı'na katıldıkları bilinmektedir²⁵⁸.

Osmanlı devlet adamları kuruluştan itibaren bilgili ve erdemli kimselere önem vermişler, Türk ve İslâm ülkelerindeki bilim adamlarını Osmanlı ülkesine davet etmişler veya hükümdarların bu saygılarını duyan bilginler kendileri gelmişlerdir. Böylece ülkenin her bir yanı ilim ve kültür merkezi hâline gelmiştir.

3.2. 2. Osmanlı Devleti'ndeki Çeşitli Medreselerde Görev Yapan Gaferiyyâtlı Müderrisler

Gaferiyyât'da görev yapan ilim ve kültür adamları dışında aslen buralı olup tahsil için memleketlerinden ayrılan ve ünlü hocalardan ders alarak Osmanlı Devleti'nde önemli görevlere gelen kişiler vardır. Bunlar şöyledir: İzmir Kadısı İshak Gaferyadi, Abdullah Gaferyadi, Kudüs Kadısı Sefer Gaferyadi, Hoca Muslıhuddin Gaferyadi, Molla Bali'i Gaferyadi, Molla Dede'i Gaferyadi.

İshak Gaferyadi, Şeyhülislam Ebusuud Efendi'nin derslerine katılmış ve Üç Şerefeli Medrese başta olmak üzere birçok medresede görev yapmıştır. Ardından İzmir kadılığına atanmıştır. Abdullah Gaferyadi, Anadolu Kazaskeri Ahizâde Mehmet Efendi'nin derslerine katılmış ve ilk olarak İstanbul'da Mehmet Paşa Medresesi müderrisliğine atanmış İstanbul ve Edirne'deki değişik medreselerde görev yaptıktan sonra İzmir, Diyarbakır, Mekke ve Kahire gibi büyük şehirde kadılık görevi yürütmüştür. Sefer Gaferyadi, İstanbul'da Şeyhülislam Zekeriya Efendi'den ders alarak eğitimini tamamladıktan sonra Ümmü Veled Çelebi Medresesi müderrisliğine atanmış, Bursa ve Edirne'deki çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, ardından İstanbul, Üsküdar ve Kudüs kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Hoca Muslıhuddin Gaferyadi, İstanbul'da sofı Kadızâde'nin derslerine devam etmiş, ilk olarak Topkapı Ahmet Paşa Medresesi müderrisliği görevinde bulunduktan sonra sırasıyla Eyüp, Üsküdar ve İzmir kadılığı görevlerine getirilmiştir. Molla Bali'i Gaferyadi, İstanbul'da Anadolu Kazaskeri olan Hubbîzade Efendi'den eğitim aldıktan sonra Sahan Medresesi müderrisliği gibi değişik medreselerde görevlerde bulunmuştur. Molla Dede Gaferyadi, İstanbul'daki büyük alim Abdulgani Efendi'nin derslerine katılmış, bu sırada birçok medresede ders vermiştir²⁵⁹.

²⁵⁸ KARPUZ, aynı tez, s. 25; <http://www.kazimkarabekir.gov.tr>. (Ocak 2014).

²⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. Ali GÜLCAN, *Geçmiş Yüzyılın Karaman Büyükleri ve Şairleri*, (Kısaltma: *Karaman Büyükleri*), (Basım Yeri ve Tarihi Yok), s. 115-118.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CAMİLER VE MESCİTLER

İslamiyet'in kabulüyle birlikte dinin ilkelerini öğrenmek için mescit ve camilerde başlayan eğitim sonraki dönemlerde de bilimsel faaliyetlerin gelişmesini sağlamıştır. Cami ve mescitler Osmanlı Devleti'nde de eğitim-öğretim ve bilimsel faaliyetlerin merkezi haline gelmişlerdir.

Camiler, Osmanlı şehirlerinin fizikî yapısını belirleyen önemli mekânların başında gelmektedir. Şehirlerin kuruluş ve gelişimleri, mahallelerin oluşumları cami etrafında şekillenmekteydi. Bir başka deyişle camiler imar, ve iskânı arzu edilen şehirlerin ya da mahallelerin çekirdeğini oluşturmaktaydı²⁶⁰. Kelime anlamı itibariyle toplayan, bir araya getiren anlamını taşıyan camiler²⁶¹ ibadet yeri olmakla birlikte aynı zamanda cemaatin toplu bulunması nedeniyle insanların memleket, köy ve mahalle meselelerini görüşüp karar aldıkları, herhangi bir resmî emrin ya da kararın tebliğ edildiği yerlerdi.²⁶² Mescitler, mahalle aralarında ve köylerde yer alan sadece beş vakit namazın kılındığı mabetlerdi²⁶³. Bazı mescitlerin cemaatlerinin çoğalması üzerine camiye dönüştürüldükleri de olurdu. Ancak bunun için padişahın "*izn-i hümayun*" alarak mescide minber koymak gerekmektedir. Padişahın izin çıkması üzerine, buraya bir de hatip tayin edilirdi²⁶⁴. Gaferiyyât *Hurufat Defterleri*'nde camiye dönüştürülen mescitlerle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Şeyhler Köyü'nde camiye dönüştürülen mescit bunlardan biridir²⁶⁵.

Cami ve mescitlerde ibadetten sonra en çok yapılan iş, eğitim ve öğretimdir. Cami ve mescitlerin eğitim ve öğretim amacıyla kullanılması Osmanlılar'da kuruluşun itibaren benimsenen bir uygulama olmuştur. Osmanlı medreselerinde hücre adı verilen odalarda ikamet eden öğrenciler, medrese dershanesinde belirli dersleri görmüşler, bunun dışındaki genel dersleri cami ve mescitlerde takip etmişlerdir²⁶⁶. Cami ve mescitlerde imamlık yapan kişiler, muallimlik görevini de üstlenmişlerdir²⁶⁷. Buralarda Kur'an, hadis, fıkıh gibi İslamî bilgilerin dışında sosyal hayatta gerekli olan tarih, edebiyat, şiir gibi ilimler de okutulmuştur²⁶⁸. Osmanlı camilerinde, önemli eğitim ve kültür faaliyetlerini tamamlayan unsurlardan biri de camilerde bulunan kütüphanelerdir. Cami derslerini takip eden talebeler ve namaz vakitleri arasında boş vakti olan cemaat için bu kütüphaneler son derece yararlı olmuştur.

²⁶⁰ KUBAN, *aynı makale*, s. 63-64.

²⁶¹ ÖNKAL- BOZKURT, *aynı madde*, s. 46.

²⁶² UZUNÇARŞILI, *Osmanlı I*, s.542-543; Faruk BAYRAKTAR, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul 1994, s. 93; Ziya KAZICI, *İslamî ve Sosyal Açından Vakıflar*, İstanbul 1985, s. 105; ERGİN, *aynı eser*, s. 167-182.

²⁶³ KAZICI, *aynı eser*, s. 106.

²⁶⁴ KÜÇÜKDAĞ, *Armutlu*, s. 29; KAZICI, *aynı yer*.

²⁶⁵ *VGMA, GHD*, No: 1130, vr. 78b.

²⁶⁶ ÖNKAL-BOZKURT, *aynı madde*, s.51.

²⁶⁷ KIRICI, *aynı tez*, s.39.

²⁶⁸ BAYRAKTAR, *aynı eser*, s. 94.

Osmanlı döneminde camilerin masrafları, yaptırımların kurduğu vakıflarla ve bu vakfi kuranın koyduğu kurallar çerçevesinde karşılanırdı. Bu vakıfların hukukî statüsü vakfiyelerle belirlenirdi. Camiye ait vakıfların yönetiminden sorumlu olan mütevellilerin her yıl muhasebe sonuçlarını, mahallî kadı ile merkeze gönderip, tasdik ettirmeleri gerekiyordu. Camide bir görev boşaldığında mütevellinin doğrudan tayin yapma yetkisi yoktu. Bu durumda kadıya münasip birini teklif eder, kadı ise durumu İstanbul'a Divan-ı Hümayun'a arz ederdi. Teklif edilen şahsın durumu incelendikten sonra göreve getirilmeye uygun görülürse o kişi beratla tayin edilirdi²⁶⁹.

Gaferiyyât'da bulunan camiler *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*, Gaferiyyât'la ilgili vakıf kayıtlarının bulunduğu belgeler ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden tespit edilmiştir. Bazı camilerin ve mescitlerin yaptırını, yapılış tarihi ve yeri ayrıntılı olarak yazılmışken, bazılarının sadece adı verilmiştir. Eğer cami ve mescit hakkında farklı kaynaklarda ek bilgiler varsa bunlardan yararlanılmış, birden fazla adı olan belirtilmiştir. Belgelerden tespit edilen camiler, Gaferiyyât merkezinde bulunan camiler ve Gaferiyyât Kazası'na bağlı köylerdeki camiler başlığı altında ayrı ayrı yazılmıştır. Öncelikle Gaferiyyât merkezinde bulunan camiler üzerinde durulacaktır.

4.1. Gaferiyyât Merkez Camileri

Belgelerden, Gaferiyyât merkezinde bulunan Hacı Mehmet Ağa Camii ve Nevruz-Oğlu Camii adları verilen ve günümüzde hala ayakta olan iki camii tespit edilmiş olup bu camiler hakkında ayrıntılı bilgi aşağıda verilmiştir.

4.1.1. Hacı Mehmet Ağa Camii / Malbastı Camii/ Yeni Camii

Hacı Mehmet Camii, Eminüddin Mahallesi'ndedir. Bazı belgelerde '*Best-Oğlu Hacı Mehmed Camii*'²⁷⁰ 1159 nolu *Gaferiyyât Hurufat Defteri*'nde ise "*Basri-zâde Hacı Mehmed Camii*" biçiminde geçmektedir²⁷¹. Bulduğu mahallenin adından dolayı Eminettin Camii²⁷² olarak da bilinmektedir. Bugün hala ayakta olan camiyi KONYALI, Malbastı Hacı Mehmet Ağa Camii olarak isimlendirmekte diğer adının da Tacî Camii olduğunu belirtmektedir²⁷³. *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*'nde daha çok Hacı Mehmet Ağa Camii olarak geçen mabet bir evkaf kaydında KONYALI'nın da ifade ettiği gibi, Malbastı Hacı Mehmet Ağa Camii²⁷⁴ olarak geçmektedir. Evliya Çelebi Gaferiyyât'ı ziyareti sırasında bu camiyi görmüş ve Yeni Camii olarak adlandırmış, Mustafa-

²⁶⁹ ÖNAL- BOZKURT, *aynı madde*, s.46-54.

²⁷⁰ VGMA, GHD, No: 1089, vr. 85a; No: 1120, vr. 34b; No: 551, vr. 48a; No: 545, vr. 87a; No: 550, vr. 108b.

²⁷¹ VGMA, GHD, No: 1159 vr.

²⁷² BOYNUKALIN, *aynı eser*, s. 75; UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 265.

²⁷³ *Karaman Tarihi*, s. 337.

²⁷⁴ VGMA, EV. MH. No: 162/60.

zade hayratı olduğunu yazmıştır²⁷⁵. *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*’ndeki bir kayıta da “*Şîr-oğlu el-Hâc Mehmed binâsı Câmî-i Cedîde*”²⁷⁶ şeklinde geçtiğine bakılırsa, Evliya Çelebi’nin de kaydettiği gibi “*Yeni Camii*” olarak da isimlendirilmiştir. KONYALI’ya göre caminin yaptıranı belli değildir²⁷⁷. Ancak belgelerde “*el-Hac Memmed’in bina eylediği camii*” olarak geçmektedir²⁷⁸. Öyle ise Hacı Mehmet Camii, banisi Hacı Mehmet adlı hayırseverden dolayı bu adı almıştır.

Caminin yapım tarihi kesin olarak belli olmamakla birlikte XVI. yüzyılda inşa edilmiş bir Osmanlı devri eserleri olduğu bilinmektedir²⁷⁹. İnşaatının devam ettiği sırada Mısır seferine giden Yavuz Sultan Selim’den (1512-1520) yardım istenmiş, o da seferden dönerken ganimetler verileceğini söylemiş, İstanbul’a dönüşünde camiye kitabeli iki kıymetli şamdan ile üç İran halısı vermiştir. Camiye ait bu kıymetli eşyalar 1960’da Konya Müzesi’ne kaldırılmıştır²⁸⁰.

Hacı Mehmet Camii, Gaferiyyât’ın tuğla şeklindeki meşhur taşından yapılmıştır. Üzeri beton harç sıvalıdır. İlk yapıldığında kara dam olan üst örtü sonradan çinko örtülü kırma çatı ile kaplanmıştır²⁸¹. Son cemaat yerini köşeli iki taş sütun ve yan duvarları taşımaktadır. Son cemaat yerine iki pencere açılır. Sağ pencerenin yanında bir de mihrapçık vardır. Asıl mabedi iki sıra sütun üstüne üç boğdam halinde yüklenen dam örter. Mihrabı taştandır. Mabedin on sekiz penceresi bulunmaktadır. Bu sayede mabet bol ışık alır. Mabedin sağ ve solundaki ikinci katlar ve müezzin mahfilinin altları, Türk tahta işçiliğinin şaheser örnekleriyle süslüdür. Göbeklerin ortalarında minyatürlerle, yazılarla süslenmiş askılar bulunmaktadır. Bu askılardan devekuşu yumurtası şeklinde olan bir askı kırılmıştır²⁸². Kuzeybatı köşede yer alan minaresi kesme taş malzeme ile yapılmış olup tek şerefelidir. Minare cami gövdesi ile birleşmemekte ayrı olarak inşa edilmiştir²⁸³.

Hacı Mehmet Camii’ne birçok vakıf görevlisi atamasının yapıldığına bakılırsa incelenen dönemde son derece işlek bir cami olduğu söylenebilir. Rebiyülâhir 1117/ Temmuz 1705 tarihinde Hacı Mehmet Camii vakfına nazır lazım olunca vazifesi karşılığı ücret almamak kaydıyla Osman tayin edilmiştir²⁸⁴. Rebiyülevvel 1117/ Haziran 1705 tarihinde cami vakfının mütevellisi olan Mahmut’a müdahale edilmemek şartıyla göreve getirilmiştir²⁸⁵. Camiye birçok din görevlisi ataması da yapılmıştır. 1 Şevval 1136/ 23 Haziran 1724 tarihinde günlüğü bir akçe ücret ile imam-hatip olan Seyit Abdullah Halife ihtiyarlığı sebebiyle görevini kendi rızasıyla oğlu Seyit Halil’e

²⁷⁵ *Seyahatname*, IX, s. 32.

²⁷⁶ *VGMA, GHD*, No: 566, vr. 100b.

²⁷⁷ *Karaman Tarihi*, s. 338.

²⁷⁸ *VGMA, GHD*, No: 1119, vr. 105a; *VGMA, İlam*, No: 770, s. 235.

²⁷⁹ <http://www.kazımkarabekirmuhtulugu.gov.tr> (Nisan 2014); KARPUZ, *aynı eser*, s. 576.

²⁸⁰ BOYNUKALIN, *aynı eser*, s. 75.

²⁸¹ KARPUZ, *aynı eser*, s. 577-578; KONYALI, *Karaman Tarihi*, s.337.

²⁸² KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 337-338; TOPAL, *aynı eser*, s. 423.

²⁸³ KARPUZ, *aynı tez*, s. 21.

²⁸⁴ *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b.

²⁸⁵ *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b.

devretmiştir²⁸⁶. Camide ücret almadan vaizlik ve nâsıhlık görevlerini yürüten Şeyh Hacı Ömer vefat edince yerine atanmaya ehil öz oğlu Şeyh Mehmet varken Kasaba sakinlerinden Seyit Ebu Bekir bu cihetler için kendisine berat çıkartmıştır. Ancak bulunduğu yerden ayrılarak iki sene zarfınca nerede olduğu da bilinmediğinden dolayısıyla görevini terk ettiği için 2 Cemaziyelevvel 1218/ 20 Ağustos 1803 Ebu Bekir görevden alınarak yerine Naip Seyit İbrahim arzı ve Şeyhülislam Mevlâna Seyit Mehmet Ataullah Efendi Hazretleri'nin işaretiyle babasından kendisine kalan bu haktan mahrum kalan asıl hak sahibi Şeyh Mehmet atanmıştır²⁸⁷. 6 Zilkade 1225/ 3 Aralık 1810 tarihinde cami vakfında ücret almadan müezzinlik ve ferraşlık görevlerini yürüten Seyit Hasan'ın vefatı üzerine, yerine Seyit Ebu Bekir adlı bir kişi atanmıştır²⁸⁸. 29 Safer 1330/ 18 Şubat 1912 tarihinde camide Konya vakıf gelirlerinden yüz kuruş ücret alarak görev yapan Ahmet vefat edince yerine vakıf idaresinden sorumlu mahkeme-i teftişin ilamı üzerine büyük oğullarından Mehmet Zeyd görevi sırasında ilgisiz davranır ve görevini terk ederse görevden alınmak şartıyla padişah tarafından verilen berat-ı hümayunla göreve tayin edilmiştir²⁸⁹. Bunların dışında camiye; vaiz²⁹⁰, hatip²⁹¹, müezzin²⁹² imam²⁹³ ve imam-hatip²⁹⁴ ataması yapıldığına dair çok sayıda kayıt vardır.

²⁸⁶ *VGMA, GHD*, No: 1119, vr. 105a.

²⁸⁷ *VGMA, GHD*, No: 545, vr. 87a.

²⁸⁸ *VGMA, GHD*, No: 566, vr. 100b.

²⁸⁹ *VGMA, Berat*, No: 2180, S. 185/ s. 398.

²⁹⁰ *VGMA, GHD*, No: 545, vr. 87a; No: 550, vr. 108b; No: 551, vr. 48a; No: 551, vr. 48a.

²⁹¹ *VGMA, Berat*, No: 2180, S. 23/ s. 49; *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b;

²⁹² *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b.

²⁹³ *VGMA, Tevcih Kaydı*, No: 2176, S.32/ s. 669.

²⁹⁴ *VGMA, GHD*, No: 545, vr. 87a; No: 566, vr. 100b; No: 1089, vr. 85a; No: 1116, vr. 6b; No: 1120, vr. 34b; No: 1124, vr. 104b; No: 1130, vr. 78b; No: 1159, vr. 80b.

4.1.2. Nevruz-Oğlu Camii/ Camii-i Kebir/ Büyük Camii

Bu camii ile ilgili çok atama kaydına rastlandığı için Gaferiyyât'ın en büyük camii Nevruz-Oğlu Camii olsa gerek diyebiliriz. Bugün Boyacı Mahallesi'nde bulunan cami²⁹⁵, belgelerde Bazar Mahallesi sınırlarında görünmektedir²⁹⁶. AKYURT, bu caminin asıl banisinin kim olduğunun anlaşamadığını çünkü caminin Karamanoğulları'dan İbrahim Bey'in Gaferiyyât'ı çok sevmesinden dolayı caminin banisi olma ihtimalinin olduğunu yazmış, hatta İbrahim Bey'in hayratı diye de şöhret bulduğunu ifade etmiştir²⁹⁷. Ancak 1124 nolu *Hurufat* kaydında “*Gaferiyyât mahallâtından Bâzâr Mahallesi'nde Nevruz-oğlu binâ eylediği câmi...*” ifadesinden asıl banisinin Nevruz-Oğlu adlı bir hayırsever olduğu anlaşılmaktadır²⁹⁸. Camii-i Kebir/ Büyük Camii²⁹⁹, Gaferiyyât Camii³⁰⁰ Kasaba Camii³⁰¹ olarak da adlandırılan Camii Gaferiyyât'ın meşhur camilerindendi. KONYALI, yapıldığı tarihin tespit edilemediğini ancak Karamanoğulları dönemi eseri olduğunu belirtmekte³⁰² KARPUZ, XIV. yüzyıl başlarında inşa edildiğini ifade etmekte³⁰³ DÜLGERLER ise yapım tekniği ve süsleme sanatına dayanarak 15. yüzyıla tarihlendirmektedir³⁰⁴. AKYURT, Konya evkaf kayıtlarında vakfiyesinin bulunamadığını ifade ettiği caminin H. 1329/ M. 1911 tarihinde tamir edildiğini yazmıştır³⁰⁵.

Enine planlı olan camii³⁰⁶ 26,20 X 17,95 metre boyutlarında inşa edilmiştir³⁰⁷. Gaferiyyât'a özgü taşla ve yedi ahşap sütunun üzerini toprak damla örtülü şekilde inşa edilmiştir³⁰⁸. Mihrabı geometrik bezemeli çinilerle kaplanmış, etrafına da altı köşeli çiniler yerleştirilmiştir³⁰⁹. AKYURT, Mihrabı süsleyen bu çinilerin Karamanoğulları devrinin en temiz ve en ihtişamlı örnekleri olduğunu ifade etmiştir³¹⁰. Bunlardan sol alt köşede bulunan Karamanoğulları'nın ongun kuşuna³¹¹ benzeyen çini örneği Konya Karatay Müzesi'ne götürülmüştür. Bu çininin yerine Kütahya desenli mavi ve beyaz tonlu çiniler konulmuştur. Mihrabın sağ alt köşesinde Karamanoğulları devrine ait üzerinde

²⁹⁵ <http://www.kazımkarabekirmuftulugu.gov.tr/> (Nisan 2014).

²⁹⁶ *VGMA, GHD*, No: 546, vr. 91b; No: 1124, vr. 105a; No: 1130, vr. 78b.

²⁹⁷ AKYURT, *aynı eser*, s. 267.

²⁹⁸ *VGMA, GHD*, No: 1124, vr. 105a.

²⁹⁹ *VGMA, GHD*, No: 544, vr. 93b; No:546, vr. 91a; No: 551, vr. 48a; No: 566, vr. 100b; No: 1116, vr. 6b-7a; No: 1130, vr. 78b; KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 273; Osman Nuri DÜLGERLER, “Karamanoğulları Mimarisi”, *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Karaman Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Konya 2000, s. 131.

³⁰⁰ ASLANAPA -DİEZ-KOMAN, *aynı eser*, s. 108; TEMİZSOY-UYSAL, *aynı eser*, s. 105.

³⁰¹ Bu cami Karaman, Ermenek, Ereğli gibi şehirlerdeki basit ve enine uzayan camilerin aksine derinliğine uzayan bir yapıdır. Bkz. TEKİNDAĞ, *aynı madde*, s. 328.

³⁰² KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 274.

³⁰³ KARPUZ, *aynı tez*, s. 17.

³⁰⁴ DÜLGERLER, *aynı makale*, s. 131.

³⁰⁵ AKYURT, *aynı eser*, s. 267.

³⁰⁶ TOPAL, *aynı eser*, s. 422.

³⁰⁷ AKYURT, *aynı yer*.

³⁰⁸ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 484-485.

³⁰⁹ TEMİZSOY-UYSAL, *aynı eser*, s. 106.

³¹⁰ AKYURT, *aynı eser*, s. 247.

³¹¹ Ongun kuşu Karamanoğullarının kutsal saydıkları bir kuştur. Gaferiyyât sınırları içerisindeki bir kilise harabesinde bulunan iki çömlek içinden çıkarılan gümüş paralar üzerinde Karamanoğullarının damgalarının ve kutsal saydıkları bu kuşun basılı olduğu tespit edilmiştir. Bkz. KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 75.

ceylan tasviri bulunan bir çini bulunmaktadır³¹². Minberinin kapısı ve korkulukları Türk ahşap işçiliğinin güzel bir örneğidir. Minberin üzerinde “*Camide mü’min suda balık gibidir. Camide münâfık kafeste kuş gibidir*” anlamına gelen kabartma bir yazı bulunmaktadır³¹³. Zaman içerisinde yapılan tamirlerle özgün biçimini büyük ölçüde yitiren³¹⁴ caminin çatısı günümüzde metal kaplamalı kırma çatıdır³¹⁵.

Evliya Çelebi Ulu Camii olarak adlandırdığı camiden: “*Altı sütun üzere dokuz kemerlidir. Sanatlı camidir... Üzerine kûfi yazı ile Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah yazılmıştır.*” diye bahseder³¹⁶. Caminin sol tarafında ulemadan “*Karakaş*” isimli bir zatın türbesi bulunmaktadır³¹⁷.

Osmanlı döneminde işlek bir cami olup değişik görevlere atamalar yapılmıştır. Şevval 1109/ Nisan-Mayıs 1698 tarihinde bir buçuk akçe ücretle caminin imam-hatiplik ve bitişindeki muallimhanede muallimlik görevlerine Mustafa tayin edilmiştir³¹⁸. Zilhicce 1133/ Eylül-Ekim 1721 tarihinde bu görevlerden alınan Mustafa’nın yerine Seyit Osman adlı bir kişi atanmıştır³¹⁹. Safer 1120/ Nisan 1708 tarihinde caminin ferraş ve mütevellisi Osman’ın vefat etmesi üzerine, Kadı Seyit Mustafa arzıyla Hasan Dede ve Nasuh Dede bu görevlere tayin edilmişlerdir³²⁰. Rebiyülevvel 1147 / Ağustos 1734 tarihinde caminin kayyım ve müezzini olmadığı için görevlere el-Hac Mustafa arzıyla Molla Mehmet tayin edilmiştir³²¹. Zilhicce 1180/ Nisan-Mayıs 1767 tarihinde caminin hatibi Seyit Hafız Osman vefat ettiğinde yerine geçecek çocuğu olmadığı için Seyit Ömer adlı bir hatip göreve tayin edilmiştir³²². Rebiyülâhir 1185/ Temmuz-Ağustos 1771 tarihinde camide dört akçe ile hatip olan Ömer’in beratı yenilenmiştir. Receb 1224/ Ağustos-Eylül 1809 tarihinde caminin hatibi Seyit Abdülkadir görevinin yarı hissesi kendi üzerinde kalmak koşuluyla yarı hissesini de kendi isteği ile kardeşi Seyit Mehmet’e devretmiştir³²³. Cemaziyelâhir 1231/ Nisan-Mayıs 1816 tarihinde camide ücret almadan vaizlik görevini yürüten Seyit Hüseyin’in vefat etmesi üzerine boşalan göreve oğulları Seyit Mustafa ve Seyit Ahmet Naip Seyit İbrahim’in arzı, Şeyhülislam Seyit Mehmet Zeynelabidin Efendi Hazretleri’nin işaret etmeleriyle göreve tayin edilmişlerdir. Eldeki belgelere göre değişik tarihlerde camiye vaiz³²⁴, hatip³²⁵, imam³²⁶,

³¹² TOPAL, aynı yer; TEMİZSOY-UYSAL, aynı yer.

³¹³ KARPUZ, aynı tez, s. 20.

³¹⁴ ASLANAPA -DİEZ-KOMAN, *aynı eser*, s. 108; DÜLGERLER, aynı makale, s. 132; KONYALI, bir yıldırım düşmesi sonucu caminin sağ duvarında ve minaresinde hasarın meydana geldiğini bu nedenle gereken tamirlerin yapıldığını belirtmektedir. Bkz. *Karaman Tarihi*, s. 273.

³¹⁵ DÜLGERLER, aynı makale, s. 131; KARPUZ, aynı tez, s. 19.

³¹⁶ *Seyahatname*, IX, s. 32-33.

³¹⁷ KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 274; *Seyahatname*, IX, s. 33.

³¹⁸ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230b.

³¹⁹ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7b.

³²⁰ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

³²¹ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105a.

³²² VGMA, GHD, No: 1126, vr. 116a.

³²³ VGMA, GHD, No: 566, vr. 100b.

³²⁴ VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a; No: 551, vr. 48a; 1116, vr. 7b; No: 1130, vr. 78b.

³²⁵ VGMA, GHD, No: 544, vr. 93b; No: 546, vr. 91a-91b; No: 549, vr. 99a; No: 1120, vr. 34b; No: 1124, vr. 105a-105b.

³²⁶ VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a-91b; 549, vr. 99a; No: 566, vr. 100b; No: 1116, vr. 7b; No: 1124, vr. 105a.

imam-hatip³²⁷, müezzin³²⁸ ve kayyım³²⁹ atanmasına dair çok sayıda örnek vardır. Bu görevliler camideki görevlerinin yanı sıra cami bitişiğinde muallimhanede³³⁰ ve aynı mahalledeki Hoca Hasan-Oğlu Muallimhanesi'nde³³¹ muallimlik görevini de üstlenmişlerdir. Dolayısıyla cami imamları aynı zamanda o muhitin eğitim işleri için de önemliydi.

4.2. Gaferiyyât Kazasına Bağlı Köylerdeki Camiler

Aşağıda Gaferiyyât Kazası'na bağlı köyler hakkında kısa bilgiler verildikten sonra bu köylerde bulunan camiler ele alınmıştır.

4.2.1. Akça Mahmud Köyü Camii

Evliya Çelebi, Gaferiyyât'ı ziyareti sırasında Akça Mahmud Köyü'nü görmüştür. Bu köyden “*Bir karadağın eteğinde yüz evli Müslüman köyüdür*” diye bahseder³³². Akça Mahmud Köyü'nde bulunan cami hakkında ayrıntılı bilgiye rastlanılmamıştır. Ramazan 1136/ Mayıs 1723 tarihinde camide yarım akçe ile imam-hatip olan Mehmet Halife vefat etmiş, yerine Musa Halife tayin edilmiştir³³³.

4.2.2. Bakır Köyü Camii

Bakır Köyü'nün yeri tespit edilememiştir. Bakır Köyü Camii ile ilgili olarak *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*'nde Şaban 1115/ Aralık 1703 tarihinde yazılmış sadece bir belge vardır. Bu belge camide bir akçe ücret ile imam-hatip olan Ali'nin beratının yenilendiğine dair kayıttır³³⁴. Camiyle ilgili tek bir kaydın olduğuna bakılırsa caminin yıkılmış olabileceğini veya köyün isminin değiştirildiğini söyleyebiliriz.

³²⁷ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7b; No: 1140, vr. 230b;

³²⁸ VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a-91b; No: 1124, vr. 105a; No: 1130, vr. 78b.

³²⁹ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105a; No: 1130, vr. 78b.

³³⁰ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7b; No: 1140, vr. 230b.

³³¹ VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a-91b; 549, vr. 99a; No: 1124, vr. 105a; No:

³³² *Seyahatname*, IX, s. 32.

³³³ VGMA, GHD, No: 1119, vr. 105a.

³³⁴ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

4.2.3. Baş-Kışla Köyü Camii

Baş-Kışla Köyü, XVI. yüzyılda kurulmuştur. Köyü kuranların asılları yörüktür³³⁵. Yerleşim özelliği ve yol boyundaki han dikkate alınarak köye “Başkışlak” ismi verilmiş, zamanla kışlak³³⁶, kışla olarak telaffuz edildiği için köyün ismi “Başkışla” olarak günümüze gelmiştir³³⁷. Karaman, il merkezine 30 kilometre uzaklıktadır³³⁸.

Baş-Kışla Köyü Camii, Ezeli-Oğlu Hacı Mehmet isimli bir kişi tarafından yaptırılmıştır³³⁹. Cami, banisinin adından dolayı bazı belgelerde Ezeli-Oğlu Hacı Mehmet Camii³⁴⁰ olarak da geçer. Camii'nin bazı kayıtlarda Baş-Kışla Köyü Mescidi olarak geçmesinden³⁴¹; mescit olarak yapıldığı, ihtiyaç nedeniyle camiye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Şaban 1108/ Şubat 1696'da bir akçe ücretle hatip olan İbrahim'in beratı yenilenmiştir³⁴². Safer 1139/ Eylül 1726 tarihinde günlük bir akçe ücretle görev yapan İbrahim isimli imam-hatip vefat etmiş, yerine kendi oğlu Mehmet Halife Kadı Ali arzıyla atanmıştır³⁴³. Ancak Muharrem 1161/ Ocak 1748 tarihli bir belgede Mehmet Halife'nin görevini terk ettiği gerekçesiyle köy ahalisinin kadiya şikâyeti üzerine görevden alınarak yerine Naip Seyit Mustafa arzıyla Ali Halife'nin tayin edildiği kayıtlıdır³⁴⁴. Safer 1161/ Şubat 1748 tarihli başka bir belgede ise Mehmet Halife'nin görevini kendi rızasıyla oğlu Hızır Halife'ye devrettiği,³⁴⁵ Hızır Halife'nin de görevini terk etmesi üzerine Naip Seyit Mustafa arzıyla görevden alınarak Rebiyülevvel 1164/ Ocak 1751 tarihinde yerine Ahmet Halife'nin tayin edildiği kayıtlıdır³⁴⁶. 23 Ramazan 1252/ 1 Ocak 1837 tarihinde camide günlüğü yarım akçe ücretle görev yapan hatip Mehmet Halife'nin vefatı sebebiyle yerine görevi sırasında kusur işlerse, ilgisizlik gösterirse ve görevini terk ederse görevden alınmak şartıyla vefat eden imamın oğlu ve aynı zamanda cemaatin muhtarı olan Seyit Mehmet atanmıştır³⁴⁷. Bunların dışında da camiye imam-hatip³⁴⁸, imam³⁴⁹, müezzin³⁵⁰ atanmasına dair çok sayıda kayıt vardır.

³³⁵ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s.269.

³³⁶ Kışlak, halk dilinde genellikle kışla olarak söylenmektedir. Göçebe yaşamında, Yörüklerin ve sürü sahiplerinin kış mevsiminde barındıkları kuytuluk yerdir. Ayrıca, hayvanlarla yolculuk yapıldığı dönemlerde, uzun yolların tehlikeli yerlerinde yolcuların barınmaları için yapılmış hanlara kışlak denilmektedir. Karaman ile güneybatısında bulunan köy ve kasabalar arasındaki yolculuklarda yolcuların barınmaları için bu köyün bulunduğu yerde barınaklar olması dolayısıyla köye Başkışla adı verilmiştir. Bkz. GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 95.

³³⁷ Halil İbrahim İNCEKARA, “Karaman İlçe, Köy ve Kasaba İsimlerinin Anlamları”, *Karaman Tarihi ve Kültürü*, VI, T.C. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Valiliği Yayını, s. 200.

³³⁸ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı yer*.

³³⁹ BOA, HAT, D. No: 1599/ G. No: 56; VGMA, GHD, No: 550, vr. 108b.

³⁴⁰ VGMA, GHD, No: 550, vr. 108b.

³⁴¹ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230a.

³⁴² VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230a.

³⁴³ VGMA, GHD, No: 1119, vr. 105a.

³⁴⁴ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 78b.

³⁴⁵ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 90a.

³⁴⁶ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 90a.

³⁴⁷ BOA HAT, D. No: 1599/ G. No: 56.

³⁴⁸ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a-7b; No: 1119, vr. 105a; No: 1124, vr. 105a; No:

³⁴⁹ VGMA, GHD, No: 550, vr. 108b.

³⁵⁰ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230a.

4.2.4. Bosala Köyü Camii/ Hacı Bahşayış Camii

Karaman'ın 33 km. Kâzımkarabekir ilçesinin ise 7.5. kilometre kuzeybatısında Hacı Baba Dağı'nın kuzey eteklerinde yer almaktadır³⁵¹. Eski adı “Bosala”³⁵² olan köy Bizans dönemine ait “Bassala”, kenti kalıntıları üzerine kurulmuştur³⁵³. Bizans dönemi konsil toplantıları³⁵⁴ bu dönemde Bassala olarak adlandırılan³⁵⁵ bu yerleşim yerinde yapılmaktaydı³⁵⁶. 1900-1905 yıllarında Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin bir kısmının bu köye yerleştirilmesiyle göçmenlerin burayı yurt edinmesi ve topraklarının verimli olması nedeniyle köyün adı “Özyurt” olarak değiştirilmiştir³⁵⁷. 1500'lü yıllarda toplam nüfusu 100 kişi olan köy nüfusu³⁵⁸ III. Murat zamanında (1575-1590) yapılan nüfus sayımında 98³⁵⁹ olarak tespit edilmiş olup uzun yıllar artmamış 1905 yılında Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle nüfus sayısında artış olmuştur³⁶⁰.

Bosala Köyü Camii, günümüzde Özyurt Köyü Camii olarak bilinmektedir. Karamanoğulları döneminde (1256-1487) inşa edilmiştir. Sonradan tamir görerek yenilenmiştir. Yöresel taşla yapılan caminin dışarısı derz, içerisi sıvalıdır. Üstü düz dam olan cami sonradan saç örtüyle kaplanarak çatıya dönüştürülmüştür. Taban ve tavan döşemesi ahşaptır³⁶¹.

Caminin doğu cephesindeki kapı üzerindeki kitabede: “...Bahşayış b. Bayram vaka'a'l-binâ fî aşri zi'l-hicce mine't-târihi sene 715 (14 Mart 1316) on yedi ustad Muhyi'd-Din b. Ramazan.” yazılıdır.

³⁵¹ KURT, *aynı eser*, s. 68.

³⁵² VGM, GHD, No: 1130, vr. 78b; No: 1116, vr. 6b-7a; No: 1124, vr.104b.

³⁵³ İNCEKARA, aynı makale, s. 219; AKÖZ, aynı tez, s. 80.

³⁵⁴ SAMUR, *aynı makale*, Akarköy Öreni gov.tr.

³⁵⁵ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 228.

³⁵⁶ Bosala 381 yılındaki Konstantinopol konsülünde psikoposluk olarak temsil edilmiştir. Notitiae episcopatum'da X. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar varlığından söz edilmiştir. Karaman'ın kuzeydoğusundaki Derbe kentiyile çifte piskoposluk konusunda anlaşlıkları daha sonra ayrıldıkları konusunda görüşler ileri sürülmüştür. Bkz. KURT, *aynı eser*, s. 68-69.

³⁵⁷ İNCEKARA, aynı makale, s. 219.

³⁵⁸ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 279.

³⁵⁹ KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 118.

³⁶⁰ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 279.

³⁶¹ TOPAL, *aynı eser*, s. 424; KARPÜZ, *aynı eser*, s. 608.

Bu kitabeden caminin Karamanoğulları dönemi hayırseverlerinden Bayramoğlu Bahşayış'ın³⁶² emriyle ustad Ramazan oğlu Muhyiddin tarafından 14 Mart 1316 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır³⁶³. Belgelerde Bosala Köyü Camii³⁶⁴ olarak geçtiği gibi banisinin adından dolayı Hacı Bahşayış Camii,³⁶⁵ Hoca Yahşi Camii,³⁶⁶ Merhum Yahşi Camii³⁶⁷ olarak da geçmektedir.

Camiye ait ilk atama kaydı Zilhicce 1122/ Ocak 1711 tarihlidir. Bu belgede yarım akçe ile camide hatiplik yapan Süleyman vefat edince Kadı Seyit Mustafa arzıyla İbrahim adlı bir imam-hatibin göreve tayin edildiği kayıtlıdır³⁶⁸. Rebiyülevvel 1131/ Ocak-Şubat 1719 tarihinde caminin imam-hatibi İbrahim görevden alınmış yerine Seyit Mustafa tayin edilmiştir. Cemaziyelahir 1131/ Nisan 1719 tarihinde İbrahim adlı imam-hatip Kadı İsmail arzıyla yeniden göreve getirilmiştir³⁶⁹. Safer 1158/ Mart 1745 tarihinde İbrahim'in büyük oğlu Mehmet Halife Naip Seyit İsa arzıyla hatiplik görevine atanmıştır³⁷⁰. 1 Cemaziyelahir 1242 / 31 Aralık 1826 camide bir akçe ile imam-hatip olan İbrahim adlı kişinin beratı yenilenmiştir³⁷¹. Bunların dışında camiyle ilgili başka bir atama kaydı bulunmamaktadır.

4.2. 5. Boz-Kandak Köyü Camii

Köy, adını coğrafî yapısından dolayı almıştır. “Kandak” deyimi engebeli, dilim dilim derelerle kaplı, çukurluklu arazi anlamına gelir. Köyün bağ ve bahçelerinin yer aldığı alanlar, engebeli ve dilim dilimdir. Toprağının rengi de bozdur. Bu nedenle köye Boz-Kandak ismi verilmiştir³⁷². Kızılyaka, Muratdede (Mastad), Şeyhler ve Damlapınar (Manyan) köylerinin ortasında yer alan köy Karaman il merkezine 47 km. uzaklıktadır³⁷³.

Boz-Kandak Köyü Camii'nin hayır sahipleri tarafından yaptırıldığı, 25 Ramazan 1253 tarihli/ 23 Aralık 1837 bir hatt-ı hümayunda, hatip Seyit Abdullah Halife'nin vefat etmesi üzerine yerine büyük oğlu Seyit Mehmet'in atandığı hükümde “*Nezâret-i evkâfî hümayuna mülhak evkâfdan Gaferiyyât Kazâsı'na tabi' Boz-Kandak nâm karyede eshab-ı hayratın binâ eylediği*

³⁶² Karaman'da Hoca Mahmud Mahallesi'nde bulunan Hoca Mahmud Mescidi'nin banisi Hacı Bahşayış oğlu Hoca Mahmut'tur. KONYALI, adı geçen bu kişilerin mezarlarının mabedin önündeki kabristanda olduğunu belirtmiş ayrıca burada Karamanlı Hoca Bahşayış oğlu Mahmut oğlu Hoca Bahşayış'e ait bir mezar taşının daha olduğunu , vefat eden bu kişinin dedesinin adını taşıdığını kaydetmiştir. Bkz. *Karaman Tarihi*, s. 306-308.

³⁶³ KARPUZ, aynı eser, s.609.

³⁶⁴ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

³⁶⁵ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 78b.

³⁶⁶ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

³⁶⁷ VGMA, GHD, No: 1124, vr.104b.

³⁶⁸ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

³⁶⁹ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

³⁷⁰ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 78b.

³⁷¹ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

³⁷² İNCEKARA, aynı makale, s. 201; GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 120.

³⁷³ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, aynı eser, s. 270.

câmi...” ifadesinden anlaşılmaktadır³⁷⁴.

Belgelerden anlaşıldığı üzere, Boz-Kandak Köyü Cami'nin değişik adlarla bilinmektedir. 1103/ 1691-1692 tarihli bir *hurufat* kaydında “*Gaferiyyât'da Boz-Kandak nâm karyede Hâcı Musa Câmi'i'ne imâm lâzım olmağla Ömer'e nîm akçe ile buyruldu*”³⁷⁵ ifadesinden Hacı Musa Camii olarak da adlandırıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca Şaban 1111/ Ocak 1700 tarihli bir belgede “*Gaferiyyât'da Boz-Kandak nâm karyede Yahyâ Çelebi Câmi'i'nde nîm akçe ile hatîb olan Abdullah fevt olub Hasan yerine İbrahim mahalldir deyü 'inâyet*”³⁷⁶ şeklindeki kayıttan caminin bir başka adının da Yahya Çelebi Camii olduğu anlaşılmaktadır.

Recep 1128/ Haziran 1715 tarihinde bir akçe ile imam-hatip Hasan'ın vefat etmesi üzerine göreve Kadı Hüseyin arzıyla Abdülbaki adlı bir kişi atanmıştır³⁷⁷. Zilhicce 1146/ Mayıs 1733 tarihinde caminin bir akçe ücretle imam-hatibi olan Abdülbaki vefat etmiş, yerine oğlu Abdullah Halife Kadı Hacı Mustafa arzıyla tayin edilmiştir³⁷⁸. Rebiyülahir 1159/ Nisan 1746 tarihinde görevini kendi rızası ile kardeşi ve aynı zamanda cemaatin muhtarı olan Mehmet Halife'ye devretmiştir³⁷⁹. Bunların dışında da değişik tarihlerde camiye yapılan pek çok imam-hatip³⁸⁰, hatip³⁸¹ ve imam³⁸² atamaları bulunmaktadır.

4.2.6. Hacı Kuyucu Camii

Kayan Köyü'nde bulunan cami ile ilgili sadece bir adet belge vardır. Safer 1118/ Mayıs 1706 tarihli bu belgede günlüğü bir akçe ile camide imamlık görevini yürüten Musa'nın beratının yenilendiği kayıtlıdır³⁸³. Bulunduğu köyün yeri de tespit edilemeyen cami, daha sonraki dönem kayıtlarında adının geçmediğine bakılırsa yıkılmış olmalıdır.

4.2.7. Kuyucak Köyü Camii

Kuyucak köyünün yeri tespit edilememiştir. Kuyucak Köyü Camii ile ilgili olarak *Gaferiyyât Hurufat Defterleri'nde* üç adet belge vardır. Şevval 1118/ Ocak 1710 tarihinde yazılan birinci belge, camide hatip olan Halil'in vefatı üzerine yarım akçe ücret ile yerine Hüseyin adlı bir kişinin tayin edilmesiyle ilgilidir.³⁸⁴ Bunun dışındaki diğer iki belge de yine hatip atamasıyla ilgili

³⁷⁴ BOA, HAT, D. No: 1607/ G. No: 2.

³⁷⁵ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

³⁷⁶ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

³⁷⁷ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

³⁷⁸ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105a.

³⁷⁹ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 90a.

³⁸⁰ VGMA, GHD, No: 1089, vr. 85a; No: 1120, vr. 34b; No: 1123, vr. 63a; No: 1130, vr. 90a.

³⁸¹ VGMA, GHD, No: 544, vr. 93b.

³⁸² VGMA, GHD, No: 544, vr. 93b; No: 549, vr. 99a.

³⁸³ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

³⁸⁴ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

berat kayıtlarıdır³⁸⁵.

4.2.8. Kızıl-Buğday Köyü Camii

Kızıl-Buğday Köyü'nün yeri tespit edilememiştir. Kızıl-Buğday Camii hakkında ise tek belge tespit edilmiş olup bu, Ramazan 1104/ Mayıs 1692 tarihinde caminin imam-hatibi Ali'nin beratının yenilenmesine dair kayıttır³⁸⁶. Daha sonraki dönem kayıtlarında adının geçmediğine bakılırsa köyün başka bir isimle anılmaya başladığı veya caminin yıkılmış olduğu söylenebilir.

4.2.9. Kızıl-Yaka Köyü Camii

Tarihi, Roma ve Bizans dönemlerine kadar uzanan köye, adını kurulu olduğu yörenin toprağının kırmızı renkli olmasından dolayı “*Kızıl-Yaka*” adı verilmiştir³⁸⁷. 1936 yılında nahiye merkezi olmuştur. Karaman'a 39 km. uzaklıktadır³⁸⁸.

Kızıl-Yaka Köyü Camii'nin inşa tarihi ve banisi belli değildir. Camiye ait en eski atama kaydı Safer 1110/ Ağustos 1698 tarihlidir. Bu belgede camide cuma müezzini bulunmadığından göreve yarım akçe ücret ile Ali'nin atandığı kayıtlıdır³⁸⁹. 8 Rebiyülahir 1113/ 12 Eylül 1701 tarihinde yarım akçe ücretle imam-hatiplik görevini sürdüren Abdülkerim'in vefatı sebebiyle boşalan hatiplik görevine büyük oğlu Seyit Hasan Halife, imamlık görevine ise diğer oğlu Seyit Abdülbaki Halife Naip Seyit Mustafa Niyazi arzıyla atanmışlardır³⁹⁰. Rebiyülevvel 1149/Haziran 1736 tarihinde bir akçe ücret ile imam-hatiplik görevini yürüten Abdülkerim vefat etmiş yerine büyük oğlu Mustafa, Naip Ali arzıyla atanmıştır³⁹¹. Safer 1164/ Aralık 1750 tarihinde camide imam-hatiplik görevini sürdüren Mustafa'nın kendi rızası ile yarı hissesini Abdülkadir Halife'ye devretmesi üzerine görevi birlikte yürütmeye başlamışlardır³⁹². Safer 1145/ Temmuz 1732 tarihinde yarım akçe ücretle müezzin olan Ali'nin vefatı üzerine göreve oğlu Mehmet tayin edilmiştir³⁹³. Bunların dışında da camiye imam-hatip atanmasına dair başka belgeler de mevcuttur³⁹⁴.

³⁸⁵ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b; No: 1124, vr. 104b.

³⁸⁶ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

³⁸⁷ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, s. 276; İNCEKARA, aynı makale, s. 207.

³⁸⁸ Ali GÜLER, “Sarı Paşa: Hemşehrimiz Atatürk”, *Karaman Tarihi ve Kültürü*, VI, s.351; UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, aynı yer.

³⁸⁹ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230b.

³⁹⁰ VGMA, GHD, No: 550, vr. 108b.

³⁹¹ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105a.

³⁹² VGMA, GHD, No: 1130, vr. 78b.

³⁹³ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

³⁹⁴ VGMA, GHD, No: 544, vr. 93b; No: 1116, vr. 6b; No: 1159, vr. 80b-81a.

4.2.10. Manyan Köyü Camii/ Hacı Musa Camii

Köyün tarihi, Bizans dönemine kadar uzanır. Eski adı “*Manyan*” olan köye içinde “*Suyu az akan bir pınar olması*” nedeniyle köye “*Damlapınar*” ismi verilmiştir³⁹⁵. Bozkandak ile Göçer Köyü’nün arasında bir vadi içinde kurulmuştur. Karaman il merkezine 45 km. uzaklıktadır³⁹⁶.

Belgelerden, caminin Hacı Musa adındaki bir hayırsever tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır³⁹⁷. Banisinin adından dolayı Hacı Musa Camii veya Manyan Köyü Camii adlarıyla bilinen camiye, atanan çok sayıda görevli bulunmaktadır. 1103/ 1691 yılında imam Veli kendi rızasıyla görevini kardeşi Musa’ya devretmiş, aynı yıl müezzin Ahmet’in beratı yenilenmiştir. Recep 1103/ Mart 1691 tarihinde ise hatip Veli’nin beratı yenilenmiştir. Şevval 1114/ Şubat 1702 tarihinde yarım akçe ücret ile görev yapan hatip Veli vefat edince yerine oğlu Sadi getirilmiş, iki yıl sonra hatip Sadi’nin beratı yenilenmiştir³⁹⁸. Zilhicce 1122/ Ocak 1711 tarihli belgeye göre camide günlük bir akçe ücret ile hatip olan Sadi öldüğü zaman yerine atanmaya ehil öz oğlu Mustafa varken hariçten Ahmet kendi adına berat çıkartmışsa da durum anlaşılınca, Ahmet görevden alınmış yerine vefat eden hatibin oğlu tayin edilmiştir³⁹⁹. 25 Şaban 1198/ 14 Temmuz 1784 tarihinde günlüğü bir akçe ücretle müezzin olan Seyit Mehmet’in vefatı üzerine yerine oğlu ve aynı zamanda cemaatin muhtarı olan Seyit Abdullah, Naip Seyit Hasan arzıyla atanmıştır⁴⁰⁰. Safer 1126/ Şubat 1714 tarihinde beratını kaybeden İmam Ahmet’e yeniden berat verilmiştir⁴⁰¹. Rebiyülevvel 1129/ Şubat 1716 tarihinde bir akçe ücret ile imam-hatip olan Sadi vefat ettiğinde oğlu Nurullah küçük yaşta olduğu için imam-hatiplik görevine Kadı Hüseyin arzıyla Ahmet adlı bir imam-hatip tayin edilmiştir⁴⁰². Ancak Ahmet, vefat eden imamın oğlu Nurullah var iken göreve getirildiği için Muharrem 1132/ Kasım 1719 tarihinde görevden alınarak Kadı İsmail arzıyla asıl hak sahibi olan Nurullah atanmıştır⁴⁰³. Şevval 1179/ Mart-Nisan 1766 tarihinde Mehmet ve Sadi imamlığı birlikte yürütürlerken Mehmet vefat etmiş, hissesi oğlu Mehmet’e verilmiştir⁴⁰⁴. Cemaziyelevvel 1202/ Şubat-Mart 1788 tarihinde Seyit Mehmet ve Sadi günlük yarım akçe ücret ile imam-hatiplik görevini birlikte yürütürlerken Sadi vefat edince boşalan göreve oğlu Nurullah getirilmek istenmiş ancak Nurullah ölen babasının hissesine razı olmamıştır. Bu sırada Seyit Mehmet vefat etmediği halde hariçten Ataullah usulsüz yollara başvurarak bir şekilde üzerine berat çıkartarak göreve gelmişse de, görevi sırasında pek çok kusuru olduğu köy ahalisi tarafından kadıya şikâyet edilince,

³⁹⁵ İNCEKARA, aynı makale, s. 203.

³⁹⁶ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 271.

³⁹⁷ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 78b.

³⁹⁸ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

³⁹⁹ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

⁴⁰⁰ VGMA, GHD, No: 549, vr. 99a.

⁴⁰¹ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

⁴⁰² VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

⁴⁰³ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

⁴⁰⁴ VGMA, GHD, No: 1126, vr. 116a.

Naip Hacı Abdurrahman arzıyla Seyit Mehmet görevine iade edilmiştir⁴⁰⁵. Bu kayıtlardan Osmanlı Devleti'nde usulsüz atamaların gerçekleşebildiği ancak devletin bu konuda titiz davranarak bir şekilde göreve atanmış olsalar dahi bu kişileri görevden aldığı anlaşılmaktadır.

Manyan Köyü Camii/ Hacı Musa Camii'nin vakfına mütevellî atandığına dair de bir belge mevcut olup Safer 1126/ Şubat-Mart 1714 tarihli bu belgede günlüğü bir akçe ücret ile mütevellilik görevini yürüten Kasım'ın vefat etmesi üzerine göreve Ahmet'in tayin edildiği kayıtlıdır⁴⁰⁶.

Şaban 1246/ Ocak 1831 tarihli 550 nolu *Gaferiyyât Hurufat Defteri*'nde Seyit Kethüda Hacı Mehmet'in imam-hatip olarak atandığı hükümde “*'Gaferiyyât Kazâsı'na tâbi 'Manyân Karyesi'nde Seyyid Kethüda el-Hâc Mehmed bin Hasan karye-i mezbûre bâ-izn-i hümâyün müceddeden binâ ve minber vaz' eylediği câmi'-i şerîf...*” diye kaydedilmiştir. Bu kayıttan caminin padişah'tan alınan izinle Hasan oğlu Seyit Kethüda Hacı Mehmet adlı kişi tarafından yeniden yaptırmak suretiyle tamir ettirildiği ve yeniden minber koydurularak faal hale getirildiği anlaşılmaktadır⁴⁰⁷. Bunların dışında camiye çok sayıda imam⁴⁰⁸, imam-hatip⁴⁰⁹ hatip⁴¹⁰ müezzin⁴¹¹ atanmasına dair belge mevcuttur.

4.2.11. Mastad Köyü Camii/ Bahşayış Camii

Köyün tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Köyde Roma ve Bizans dönemi kalıntılarına rastlanır⁴¹². Eski adı “*Mastad*” olan köye, burada bulunan “*Murat Dede*” isimli bir yatırdan dolayı “*Muratdede*” ismi verilmiştir⁴¹³. Kızılyaka, Ağaçoğa, Bozkandak ve Alanözü Köyleri arasında kalan köy Karaman'a 47 km. uzaklıkta olup, bir vadi içerisine kurulmuştur⁴¹⁴.

Hurufat Defterleri'nde, Mastad Köyü Camii⁴¹⁵, Bahşayış⁴¹⁶ veya Hacı Bahşayış⁴¹⁷ olarak geçen cami adını Karamanlı hayırseverlerden biri olan Hacı Bahşayış'ten almış olmalıdır ki Hacı Bahşayış'in Bosala Köyü'ndeki camiye yaptıran hayırseverle aynı kişi olduğu ileri sürülebilir⁴¹⁸. Buradan hareketle inşa tarihi kesin olarak tespit edilemeyen caminin Karamanoğulları dönemi eseri olduğu söylenebilir. 1124 nolu *hurufat* kaydında “*Kasaba-ı Gaferiyyât Kazâsına tâbi 'karye-i*

⁴⁰⁵ VGMA, GHD, No: 551, vr. 48a.

⁴⁰⁶ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

⁴⁰⁷ VGMA, GHD, No: 550, vr. 108b.

⁴⁰⁸ VGMA, GHD, No: 545, vr. 87; No: 546, 91a; No: 547, vr. 100b; No: 1130, vr. 78b,

⁴⁰⁹ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a; No: 1124, vr. 104b.

⁴¹⁰ VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a; No: 566, vr. 100b; No: 1116, vr. 6b-7a.

⁴¹¹ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

⁴¹² GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 275-276.

⁴¹³ İNCEKARA, aynı makale, s. 208.

⁴¹⁴ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 278.

⁴¹⁵ VGMA, GHD, No: 1126, vr. 116a.

⁴¹⁶ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁴¹⁷ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230b.

⁴¹⁸ KARPUZ, aynı eser, s. 609.

*Masdad'da Hoca Yahşi binâ eylediği câmi'nin...*⁴¹⁹ ifadesinden Hoca Yahşi ve Bahşayış adlı hayırseverin aynı kişiler söylenebilir. Şaban 1110/ Şubat 1699 tarihinde burada yarım akçe ücret ile imam-hatip olan Hasan kendi rızasıyla görevini Seyit Süleyman'a devretmiştir⁴²⁰. Rebiyülahir 1116/ Ağustos 1704 tarihinde camide bir akçe hatip olan Ahmet'in vefatı sebebiyle göreve İbrahim tayin edilmiştir⁴²¹. Safer 1147/ Temmuz 1734 tarihinde yarım akçe ücret ile imam-hatiplik görevini yürüten İbrahim vefat edince yerine Kadı Hacı Mustafa arzıyla Seyit Mustafa Halife atanmıştır⁴²². Zilkade 1186/ Ocak 1773 tarihinde Seyit Mustafa vefat ettiği için boşalan imam-hatiplik görevine Naip Seyit Abdurrahman arzıyla Şeyh Ali Halife tayin edilmiştir⁴²³. Bunların dışında camiyle ilgili başka bir kayda rastlanılmamıştır.

4.2.12. Mercan Ağa Camii/ Ulu-Pîr Köyü Camii

Mercan Ağa Camii ile ilgili *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*'nde tek bir berat kaydı bulunmaktadır. Yeri tespit edilemeyen Ulu-Pîr Köyü'nde bulunan Mercan Ağa Cami'ne 1103/ 1691 yılında yapılan imam atamasında göreve Mehmet isimli bir kişi getirilmiştir⁴²⁴. KONYALI, Kanunî devrinde Karaman şehrindeki vakıflar içerisinde Mercan Ağa Camii vakfının da adının geçtiğini ancak caminin hangi köyde olduğunu tespit edilemediğini yazmıştır⁴²⁵. Camiyle ilgili başka herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

4.2.13. Oba Köyü Camii

Oba Köyü'nün yeri tespit edilememiştir. Oba Köyü Camii hakkında bir tek belge tespit edilmiştir. Şevval 1116/ Ocak 1705 tarihli bu belge caminin imam-hatibi Abdullah'ın beratının yenilenmesine dair kayıttır⁴²⁶.

⁴¹⁹ *VGMA, GHD*, No: 1124, vr. 105a.

⁴²⁰ *VGMA, GHD*, No: 1140, vr. 230b.

⁴²¹ *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b.

⁴²² *VGMA, GHD*, No: 1124, vr. 105a.

⁴²³ *VGMA, GHD*, No: 1126, vr. 116a.

⁴²⁴ *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b.

⁴²⁵ *Karaman Tarihi*, s. 109.

⁴²⁶ *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b.

4.2.14. Pınarbaşı Köyü Camii

Köyün içerisinde ve çevresinde bulunan pınarlardan dolayı bu köye “Pınarbaşı” adı verilmiştir⁴²⁷. Gaferiyyât’ın kaza merkezi olduğu sıralarda köyün, Karaman Emirul-ümerasından olan Kuyucu Murat Paşa’nın Gaferiyyât’da oturan oğluna zeamet olarak verildiği bilinmektedir⁴²⁸. Günümüzde de aynı adla bilinen köy Karaman il merkezine 20 km. uzaklıktadır⁴²⁹.

Pınarbaşı Köyü Camii’nin hayır sahipleri tarafından inşa ettirilmiş bir mabet olduğu 4 Muharrem 1255/ 20 Mart 1839 tarihli bir hatt-ı hümayunda camide günlüğü yarım akçe ücretle imam-hatiplik görevini yürüten Mehmet Halife’nin vefatı sebebiyle boşalan hatiplik görevine vefat eden imam-hatibin büyük oğullarından Ahmet Halife’nin, imamlık görevine de diğer oğlu Ömer Halife’nin tayin edildiği hükümde “*Gaferiyyât Kazası’na tabi’ Bınar-Başı Karyesi’nde eshab-ı hayratın binâ ve ‘ihyâ eylediği câmi’i şerîf*” ifadesinden anlaşılmaktadır⁴³⁰. Caminin adı, Gaferiyyât *Hurufat Defterleri*’nde de görevli atamaları nedeniyle sık sık adı geçer. Rebiyülevvel 1134/ Aralık 1721 yılında camide yarım akçe ile imam-hatip olan Yalçı-Oğlu’nun vefatı sebebiyle Musa Kadı İbrahim arzıyla göreve getirilmiş⁴³¹ Şevval 1144/ Mart 1732 tarihinde ise Musa kendi rızasıyla görevini Seyit Nebi’ye devretmiştir⁴³². Seyit Nebi görevine devam ederken camide tamire ihtiyaç duyulması üzerine padişah’tan alınan izinle köy halkı camiye tamir ettirerek yeniden minber koydurmuşlardır. Tamir işlemi sırasında caminin imam-hatibi Seyit Nebi vefat etmesi üzerine vefat eden imamın oğlu Ahmet Halife’nin tahsil için uzak bir memlekette olmasından yararlanarak “*Seyit Nebi bilâ-veled fevt oldu deyü*” yani Seyit Nebi’nin vefat ettiğini ve yerine geçecek çocuğunun olmadığını ileri süren köy muhtarı Ahmet 4 Zilkade 1169/ 31 Temmuz 1756 tarihinde oğlu Mehmet’i tayin ettirmiştir⁴³³. Bu durumun anlaşılması üzerine kendisine babasından kalan bu görevden mahrum kalan Seyit Nebi’nin oğlu Ahmet Halife kimin görevinde daha ehil olduğunun adil bir şekilde anlaşılması için her ikisinin de imtihana tabi tutularak ulema ve köy sakinlerinin şahitliğiyle karar verilmesini istemiştir. Yapılan imtihan sonucunda, Mehmet’in Kur’an ve sureleri usulüne uygun olarak okuyamadığı tespit edilmiştir. Seyit Ahmet ise bu imtihanda Kur’an ve sureleri okumadaki başarısı ve bütün yönleriyle bu göreve lâyık olduğunu ispatlamıştır. Okuduğu hutbenin dahi anlamını bilmeyen birinin hitabeti caiz görülmemekle görevden alınan Mehmet’in yerine Anadolu Kazaskeri Seyit Yahya-zade Mehmet Said Efendi Hazretleri’nin ilamıyla 12 Rebiyülevvel 1222 / 20 Mayıs 1807 tarihinde asıl hak sahibi olan Seyit Ahmet atanmıştır. Usulsüzlüklerin önüne geçmek için bundan sonra camiye yapılan atamalar, atanacak kişilerin

⁴²⁷ İNCEKARA, aynı makale, s. 209; GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 287.

⁴²⁸ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 289.

⁴²⁹ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s.174.

⁴³⁰ BOA, *HAT*, D. No: 1619/ G. No: 5.

⁴³¹ VGMA, *GHD*, No: 1116, vr. 7b.

⁴³² VGMA, *GHD*, No: 1124, vr. 104b.

⁴³³ VGMA, *GHD*, No: 545, vr. 87a.

görevlerinde ehil ve göreve layık olduklarının köyün şeyhi, ahalisi ve ulemanın şahitliği ile Anadolu Kazaskeri'nin ilamı sonucu gerçekleşmiştir⁴³⁴.

4.2.15. Şeyhler Köyü Camii

Türklerin Anadolu'yu fethiyle başlayan süreçte, Yalıncağ Sultan ve oğlu Taci Ahmet tarafından kurulan tekke sayesinde buranın bir köy yerleşmesine dönüşmesiyle köyü kuranlardan dolayı köyün adına "Şeyhler" adı verilmiştir⁴³⁵. Karaman'a 50 km. uzaklıkta olan köy; Bozkandak, Damlapınar (Manyan) ve Alanözü köyleri arasında kalmakta ve bir vadi içinde yer almaktadır⁴³⁶.

Şeyhler Köyü Camii, başlangıçta mescit olarak yapılmış, köy halkı cuma namazı kılma sıkıntısına düşünce sonradan minber konarak camiye dönüştürülmüş, Recep 1163/ Haziran 1743 tarihinde caminin imam-hatiplik görevine vazifesi karşılığında ücret almamak kaydıyla Seyit Mehmet getirilmiştir⁴³⁷. Zilkade 1211/ Nisan 1797 tarihinde Mehmet'in vefatı üzerine boşalan göreve Seyit Ahmet adlı bir imam-hatip atanmıştır⁴³⁸. 24 Zilhicce 1219/ 26 Mart 1805 Seyit Ahmet de vefat edince köy sakinlerinden Seyit Mehmet Naip İbrahim'in arzıyla göreve tayin edilmiştir⁴³⁹.

4.2.16. Yağmurlar Köyü Camii

Yağmurlar Köyü, Karaman imaretinin vakıfları arasındadır⁴⁴⁰. AKÖZ, 1529'da mîrimirân hasları arasında olan köyün; 1518'de 44, 1529'da 46, 1584'te 88 nüfusa sahip olduğunu yazmıştır⁴⁴¹. Padişah III. Murat zamanında (1574-1595) Karaman dolayları ve köylerinin saptanması amacıyla yapılan sayımda Yağmurlar Köyü'nün 78 nüfuslu bir köy olduğu tespit edilmiştir⁴⁴². Yağmurlar Köyü Camii ile ilgili olarak *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*'nde iki atama kaydı bulunmaktadır. İkisi de Cumâdiye's-sânî 1108/ Kasım 1696 tarihinde yazılmıştır. Birincisi; camide ücret almadan kayyım olan Mehmet'in vefat etmesi üzerine yerine Rüstem adlı bir kayyımın tayin edildiği ile ilgilidir. İkincisi ise camide imam-hatip olan Hüseyin'in vefatıyla yerine ücret almamak kaydıyla Ömer'in atanması ile ilgili bir berat kayıdır⁴⁴³. Zamanımıza kadar ulaşamayan bugün sadece ören yeri bulunan köyün⁴⁴⁴ camisinin de tespit edilemeyen bir tarihte yıkılmış olduğu söylenebilir.

⁴³⁴ VGMA, GHD, No: 550, vr. 108b.

⁴³⁵ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 281; İNCEKARA, *aynı makale*, s. 210; GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 305.

⁴³⁶ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı yer*.

⁴³⁷ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 78b.

⁴³⁸ VGMA, GHD, No: 544, vr. 93b.

⁴³⁹ VGMA, GHD, No: 544, vr. 87a.

⁴⁴⁰ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 233; KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 118.

⁴⁴¹ Aynı tez, s. 75.

⁴⁴² GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, *aynı yer*; KONYALI, *Karaman Tarihi*, *aynı yer*.

⁴⁴³ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230a.

⁴⁴⁴ AKÖZ, *aynı yer*.

4.2.17. Zosta Köyü Camii

Gaferiyyât Kazası'na bağlı köylerden biri olan ve arşiv belgelerinde “*Zusta ya da Zosta*”⁴⁴⁵ adıyla geçen, adını Bizans imparatoru I. Jüstinyen'den aldığı düşünülen köy⁴⁴⁶ günümüzde Akarköy adıyla bilinmektedir. Köy, şimdiki adını 1938 yılında kuzeyinde bulunan iki çeşmeden dolayı almıştır⁴⁴⁷. Karaman'ın 37 km. batısında, Kâzımkarabekir'in ise 15 km. batısında bulunan köy günümüzde de Kâzımkarabekir ilçesine bağlıdır⁴⁴⁸. KONYALI, köyden: “*Buraya bir müze köyü demek doğru olur*”⁴⁴⁹ diye bahseder. KONYALI'nın buraya bir müzeye benzetmesinin nedeni köyde Roma ve Bizans dönemi Latin harfleriyle yazılmış kitabeler, antik heykel, rölyef kabartma ve şekiller, değerli toprak eserler, mezar taşları, hamam kalıntıları ve Romalıların baskısından kaçarak burada yaşamaya başlayan Hristiyanlara ait yer altı mağaralarının bulunmasıdır⁴⁵⁰. Köy yakınlarında Anadolu'da Hristiyanlığın yayılmasında büyük rol oynayan Aziz Paulus'u anan bir mezar kitabesinin bulunması⁴⁵¹ Akarköy'ün, Anadolu'da Aziz Paulus'un M.S. 47, 50 ve 53 yıllarında üç kez ziyaret ederek vaazlar verdiği ve Hristiyanlık dinine birçok taraftar kazandırdığı Derbe antik yerleşmesi⁴⁵² olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmiş burada araştırmalar yapılmaya başlamıştır. W.M. RAMSAY da bu höyükte araştırmalar yapmış ve Akarköy'ün Derbe antik yerleşmesi olduğunu ileri sürmüştür⁴⁵³. Ancak yapılan arkeolojik araştırmalar sonucu Derbe'nin Karaman ili, Ekinözü Köyü'nün (Aşiran) yaklaşık 5 km. kuzeyinde bulunan Kerti Höyüğü⁴⁵⁴ olduğu tespit edilmiş, Akarköy'ün Derbe Antik yerleşmesi olabileceği tezi geçerliliğini yitirmiştir. Ancak köyde bulunan kalıntılar ve yöre halkı tarafından Güney Kilise ve Kuzey Kilise olarak adlandırılan yapılar buranın önemli bir dinî merkez olduğunun göstergesidir⁴⁵⁵.

Zosta Köyü Camii günümüzde Akarköy Camii⁴⁵⁶ olarak bilinmektedir. Osmanlı dönemi eserlerinden olan caminin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1540 yıllarından önce

⁴⁴⁵ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b-91b; No: 1124, vr. 105a; No: 1130, vr. 78b; VGMA, *Tevcih Kaydı*, No: 2180, S.88/ s. 207.

⁴⁴⁶Jüstinyen Bizans'ın en büyük imparatorlarından. Seferlerinden çok tarihe mal ettiği kanunlarla tanınan Jüstinyen'in meydana getirdiği kanunlar zamanımıza kadar gelmiş; bugünkü Avrupa kanunlarının temelini oluşturmuştur. Bkz. KOMİSYON, *Genel Tarih*, II-III, İstanbul 1977, s. 293-294. Jüstinyen adı Türkler tarafından Zosta olarak değiştirilmiştir. Bkz. GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s.228; UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 267.

⁴⁴⁷ Tahsin SAMUR, “*Akarköy'ün Tarihi ve Arkeolojik Devirleri*”, [http:// www. Akarköy Öreni gov.tr](http://www.akarkoy-oreni.gov.tr) (Ocak 2014); GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 228.

⁴⁴⁸ KURT, *aynı eser*, s. 100.

⁴⁴⁹ KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 398

⁴⁵⁰ KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 398-401; KURT, *aynı eser*, s.100-104; TOPAL, *aynı eser*, s. 418; GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 59; SAMUR, *aynı makale*.

⁴⁵¹ UYSAL- TEMİZSOY, *aynı eser*, s. 23.

⁴⁵² Cengiz TOPAL, “*Tarih Öncesi ve İlk Çağ*”, *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Karaman 2000, s. 20-21; Geniş bilgi için bkz. Ramazan ÖZGAN, “*Derbe Antik Kenti*”, *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Karaman 2000, s. 43-45.

⁴⁵³ RAMSAY'ın araştırmalarında köyün adı “*Losta*” olarak geçmektedir. Bkz. RAMSAY, *aynı eser*, s.371.

⁴⁵⁴ Ersin GÜNGÖRDÜ, *Türkiye'nin Turizm Coğrafyası*, Ankara 2007, s.180; UYSAL-TEMİZSOY, *aynı eser*, s. 23; TOPAL, *aynı makale*, s. 21; ÖZGEN, *aynı makale*, s.44; KOMİSYON, *Konya İl Yıllığı 1967*, s.1967.

⁴⁵⁵ KURT, *aynı eser*, s. 101. XVI. yüzyıl kaynaklarında Gaferiyyât Kazası'na bağlı bir Türk köyü olarak geçen Zosta'nın 1529 ve 1584'teki öşür gelirleri Konya'daki Ferhûniye Dârü'l-hüffâzî'na aitti. Bkz. AKÖZ, *aynı tez*, s. 113.

⁴⁵⁶ KONYALI, *Karaman Tarihi*, s.401; TOPAL, *aynı eser*, s. 425.

yapıldığı bilinmektedir⁴⁵⁷. KONYALI, mimarî özellikleri açısından Karaman'a bağlı bir köy olan Davgandos'ta bulunan Davgandos Camii'ne benzettiği Zosta Camii'nin Mimar Sinan'ın (1489-1588) mimarbaşılığı döneminde yapılmış bir Osmanlı eseri olduğunu belirtmiştir. Etrafı mezarlık olan caminin doğusunda bulunan iki adet mezar taşı, üzerinde bulunan süsler ve yazılar itibariyle sanatsal değer taşımaktadır. Bu taşlarda bulunan kitabeye göre mezar Muharrem 948/ Nisan 1541'de ölen Saruoğlu Ali Bey'e aittir. KONYALI, bu kitabeye dayanarak caminin Ali Bey tarafından yaptırıldığını savunmaktadır⁴⁵⁸ ancak *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*'ndeki bir kayıta "*Gaferiyyât Kazâsı'na tâbi' Karye-i Zosta'da Yevmî-Zâde binâ eylediği câmi*" şeklinde geçtiğine bakılırsa caminin banisinin Yevmî-Zâde adlı bir hayırsever olduğu anlaşılmaktadır⁴⁵⁹.

Cami yöresel ve kerpiç şeklindeki taşlarla yapılmıştır. Caminin sekiz köşeli olan kubbesi taş kaplanmış, sonradan çimento ile sıvanmıştır. Mihrabı taştandır. Son cemaat yerinde kesme taş kullanılmıştır. Son cemaat yerini iki taş sütunla yan duvarlara dayanan üç yuvarlak kubbe örter. Kullanılan sütunlar Roma devrine aittir. Bunlardan solda bulunan kırmızımtırak sert taş sütunun üstünde on satırlık Yunanca bir kitabe mevcuttur.

Kare planlı, merkezi kubbeli olan caminin aşağıda altı yukarıda iki olmak üzere dikdörtgen şeklinde sekiz penceresi bulunmaktadır. Yüksekliği 1.83, eni 95 cm olan giriş kapısının kemeri yedi zıvanalı renkli taşla yapılmıştır⁴⁶⁰. GÜLCAN, bu camiden: "*Köyde tarihi mimarinin şaheseri diyebileceğimiz bir cami vardır. Mimarlarımızca incelenmeye değer bu caminin, kapı kemerleri ve sövelerindeki taşları eşsizdir.*" diye bahseder. Kuzey ve doğu duvarlarında birçok kitabeli taş bulunan caminin duvarlarındaki bu kitabelerin arkeologlar tarafından yapılan incelemeler sonucunda Kuzey Kilise'ye ve Millet Çeşmesine ait olduğu tespit edilmiştir⁴⁶¹.

Zosta Cami'ne ait ilk atama kaydı Safer 1112/ Temmuz 1700 tarihine aittir. Camide bulunan imam ve hatiplerin vefat etmesiyle yerine günlük bir akçe ücret ile yerine Abdullah'ın getirilmesi uygun görülerek kadı Ali arzıyla tayin edilmiştir⁴⁶². Muharrem 1147/ Haziran 1734 tarihinde camide imam-hatip olmadığı için es-Seyit İsmail yarım akçe ücret ile kadı Hacı Mustafa arzıyla göreve getirilmiştir⁴⁶³. Rebiyülevvel 1163/ Şubat 1749 tarihinde bir akçe ücret ile imam-hatiplik görevini yürüten Abdullah vefat ettiği için göreve Seyit Ebû Bekir getirilmiştir⁴⁶⁴.

Zosta Köyü Camii'nin, 1328/ 1910 tarihli bir kayıta "*Konya vilayeti dahilinde Karaman nâm diğer Larende Kazâsı'na tâbi' Zosta Karyesi şerâit sıhhati salati cuma-yı câmi bulunduğundan karye-yi mezkûrede kâin mescidi şerîfe minber va'zıyla*" ifadesinden başlangıçta mescit olarak

⁴⁵⁷ SAMUR, aynı makale.

⁴⁵⁸ KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 279-280, 400-401.

⁴⁵⁹ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105b.

⁴⁶⁰ TOPAL, *aynı eser*, s. 425; KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 401.

⁴⁶¹ KONYALI, *Karaman Tarihi*, s.401.

⁴⁶² VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁴⁶³ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105b.

⁴⁶⁴ VGMA, GHD, No: 1130, vr. 78b.

yapıldığı bu nedenle Cuma ve bayram namazları kılınmazken padişah'tan alınan izinle minber konularak camiye dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu belgede Hacı Hasan adlı bir hayırseverin camiye iki bin kuruş vakfettiği de kayıtlıdır⁴⁶⁵. KONYALI da, 95 yaşındaki cami hatibi Abdullah Kabak'ın elindeki Sultan Reşad tarafından verilmiş 1328/ 1910 tarihli bir berat kaydından yola çıkarak Hacı Hasan'ın camiye iki bin kuruş vakfettiğini o tarihe kadar camide Cuma ve bayram namazları kılınmazken bu namazların kılınmasına müsaade edildiğini yazmış ve camiye iki bin kuruş vakfeden hayırseverin hatip Abdullah Kabak'ın dedesi olduğunu belirtmiştir. Hatibin verdiği bilgiye göre, yaşanan bir kuraklık sonucu terk edilen ve camisi ağıl olarak kullanılmaya başlanan köyü Gaferiyyât'dan gelerek imara çalışan da yine dedesi Hacı Hasan adlı hayırseverdir⁴⁶⁶. Dolayısıyla camilerin gelişmesi için desteğe ihtiyaç hissedilmiştir.

4.3. Beğ Camii ?⁴⁶⁷

Beğ Camii'nin bulunduğu yer tespit edilememiştir. Camiye ait *Gaferiyyât Hurufat Defterleri'nde* sadece bir berat kaydına rastlanılmıştır. Şevval 1117/Ocak-Şubat 1706 yazılan bu belge aynen şöyledir: “*Gaferiyyât'da Beğ Camii'de müezzin Abdi fevt nîm akçe ile Mustafa'ya inâyet*”⁴⁶⁸. AKÖZ, 1529 yılında Karaman vakıfları arasında harap durumda ve 55 akçelik geliri olan Beğ Camii'nin bulunduğu yerin, bânisi ve inşa tarihinin tespit edilemediğini ifade etmiştir. 1476 yılındaki vakıflar arasında bu camiden bahsedilmediğini belirtmiş, dolayısıyla tespit edilemeyen bir tarihte yıkılıp yok olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ VGMA, *Tevcih Kaydı*, S. 88/ s. 207.

⁴⁶⁶ *Karaman Tarihi*, s. 400.

⁴⁶⁷ Beğ Camii'nin, Gaferiyyât Kazası'na bağlı hangi mahallede veya köyde bulunduğu tespit edilemediği için bu cami ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

⁴⁶⁸ VGMA, *GHD*, No: 1159, vr. 80b.

⁴⁶⁹ Aynı tez, s. 30.

4.4. Mescitler

Evliya Çelebi, Gaferiyyât'da sekiz mescit olduğunu kaydetmiş, ancak bunlardan üç tanesinin adını zikretmiştir⁴⁷⁰. Belgelerde adı geçen Gaferiyyât Kazası mescitleri şunlardır:

4.4.1. Eminüddin Mahallesi Mescidi

Eminüddin Mahallesi'nde bulunduğu için Eminüddin Mahallesi Mescidi adını alan mescidin yapım tarihi ve yaptıranı belli değildir. Eminüddin; KONYALI'ya göre Karamanoğullarına başvezirlik yapmış bir kişidir⁴⁷¹. Öyle ise mescidin Karamanoğulları dönemi eseri olduğu söylenebilir.

Eminüddin Mahallesi Mescidi'ne çok sayıda atama işlemi yapıldığına bakılırsa mescit son derece işlek bir mescittir. Nitekim Safer 1119/ Mayıs 1707 tarihinde mescidin imamı Mustafa görevden alınarak yerine Mehmet atanmıştır⁴⁷². Rebiyülahir 1222/ Mayıs 1710 tarihinde caminin imamı olmadığından bu göreve iki akçe ücretle Kadı Seyit Mustafa arzıyla Hacı Mustafa tayin edilmiştir⁴⁷³. Zilhicce 1201/ Eylül 1796 tarihinde camide yarım akçe ücret ile imamlık yapan Seyit Mehmet'in vefatı üzerine yerine oğlu Seyit Musa ile kardeşi Seyit Mustafa Naip Seyit Ali arzıyla atanmışlardır⁴⁷⁴. Şevval 1216/ Şubat 1801 tarihinde çeyrek akçe ile görev yapan ve imamlığın yarısına sahip olan Seyit Mustafa⁴⁷⁵ Ramazan 1217/ Aralık 1802 tarihinde de yine çeyrek akçe ile görev yapan ve imamlığın yarısına sahip olan Seyit Musa vefat etmiştir⁴⁷⁶. Cemaziyelevvel 1218/ Ağustos 1803'de caminin imamı vefat eden Seyit Musa'nın torunu Seyit Musa'dır. Seyit Musa da görevini kendi isteği ile vefat eden İmam Seyit Mustafa'nın oğlu Ömer'e devretmek istemiştir⁴⁷⁷. Ancak Seyit Ömer'in, vatanını terk edip on seneden beri Aydın yöresinde ticaretle uğraşarak para kazandığını cami cemaatinin kadıya bildirmesi üzerine Cemaziyelevvel 1227/ Nisan 1812 tarihinde aynı zamanda cemaatin muhtarı olan Seyit Ali Naip Seyit İbrahim arzıyla imam olarak tayin edilmiştir⁴⁷⁸. Şevval 1110/ Nisan 1699 tarihinde kayyım lazım olunca bu göreve günlük yarım akçe ücret ile Mehmet atanmıştır⁴⁷⁹. Bunların dışında da mescide değişik tarihlerde imam⁴⁸⁰ ve kayyım⁴⁸¹ atamaları yapılmıştır.

⁴⁷⁰ *Seyahatname*, IX, s. 32-33.

⁴⁷¹ *Karaman Tarihi*, s. 499.

⁴⁷² *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b.

⁴⁷³ *VGMA, GHD*, No: 1116, vr. 6b.

⁴⁷⁴ *VGMA, GHD*, No: 547, vr. 100b.

⁴⁷⁵ *VGMA, GHD*, No: 544, vr. 93b.

⁴⁷⁶ *VGMA, GHD*, No: 545, vr. 87a.

⁴⁷⁷ *VGMA, GHD*, No: 545, vr. 87a.

⁴⁷⁸ *VGMA, GHD*, No: 566, vr. 100b.

⁴⁷⁹ *VGMA, GHD*, No: 1140, vr. 230b.

⁴⁸⁰ *VGMA, GHD*, No: 546, vr. 91a-91b; No: 1116, vr. 6b-7a; No: 1116, vr. 116a; No: 1124, vr. 105a; No: 1130, vr. 78b.

⁴⁸¹ *VGMA, GHD*, No: No: 1116, vr. 6b; No: 1140, vr. 230b.

4.4.2. Hacı İlyas Mescidi

Hacı İlyas Mescidi, Oba Mahallesi'ndedir⁴⁸². XVI. yüzyılda inşa edilen mescidi⁴⁸³ Evliya Çelebi Gaferiyyât'ı ziyareti görmüş ve listesine kaydetmiştir⁴⁸⁴. KONYALI, mescidin yaptırının belli olmadığını yazmıştır⁴⁸⁵. Ancak belgelerde “*Hacı İlyas'ın binâ eylediği mescit*” olarak geçmektedir⁴⁸⁶. Öyle ise Hacı İlyas Mescidi'nin banisi Hacı İlyas adlı bir hayırseverdir. Hacı İlyas'ın aslen Yeşildereli olup Yollarbaşı Kasabası ve Gaferiyyât'da yılın belli zamanlarını geçiren ermiş bir kişi olduğu bilinmektedir⁴⁸⁷. Ahmet CENGİZ, *XVIII. Yüzyılda Larendede (Karaman) Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, adlı eserinde *Larendede Hurufat Defterleri*'nde “*Larendede Hacı İlyas Mescidi*” şeklinde bir kaydın olduğunu ancak mescidin yerini tespit edemediği belirtmektedir. Ayrıca mescide ait vakfın mütevelliliğinin imamlara tahsisli olduğunu ifade etmektedir⁴⁸⁸.

Mescit, Gaferiyyât'a özgü taşla yapılmıştır. Kara örtülü, üzeri toprak dam örtü, ahşap direkli olarak inşa edilmiştir. Mihrabı da taştandır⁴⁸⁹. 1983 yılında nakışları ve yapısı tamamen değiştirilmiştir⁴⁹⁰. Günümüzde hala ayakta olan ve cami olarak kullanılan mabet zaman içerisinde yapılan değişikliklerle büyük ölçüde özgün biçimini yitirmiştir⁴⁹¹.

Kapısının kemertaşı üstündeki kitabede şunlar yazmaktadır:

Mabet içerisindeki bozuk imlalı bir levhayı KONYALI okumuştur. Buna göre: “*Hakka budur ke sahn-i çimen kim konak değil ah-ıl-mevt*”. yazılıdır. Anlamı şöyledir: “*İkat bu dünya bir çimenlik gibidir, konacak yer değildir. Ah ölüm!*.”⁴⁹².

Hacı İlyas Mescidi'ne atanan çok sayıda görevli bulunmaktadır. Safer 1103/ Ekim 1691 tarihinde boş olan imamlık görevine günlük bir akçe ücret ile Ali tayin edilmiştir. Rebiyülevvel sene 1103/ Kasım 1691 tarihinde İmam Ali'nin berati yenilenmiş, Safer 1116 / Haziran 1704 tarihinde ise kendi isteği üzerine görevini Nurullah'a devretmiştir⁴⁹³. Şevval sene 1175/ Nisan 1761 tarihinde mescitte yarım akçe ücret ile görev yapan Mehmet Halife yaşlı ve hasta olduğu için kendi rızası ile görevini oğlu Şeyh Veli Halife'ye bırakmıştır⁴⁹⁴. Zilhicce 1116/ Mart 1704 tarihinde mescidin günlük yarım akçe ile kayyımı olan Mahmud'un vefatı üzerine yerine Osman adlı bir kişi

⁴⁸² VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a; No: 566, vr. 100b; No: 549, vr. 99a; No: 1116, vr. 6b-7a.

⁴⁸³ <http://www.kazimkarabekirmuftulugu.gov.tr/> (Nisan 2014).

⁴⁸⁴ *Seyahatname*, IX, s. 32.

⁴⁸⁵ KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 301.

⁴⁸⁶ VGMA, GHD, No: 1126, vr. 116a.

⁴⁸⁷ Halil İbrahim İNCEKARA, “Karaman Mahalleleri”, *Karaman Tarihi ve Kültürü*, VI, s.314.

⁴⁸⁸ CENGİZ, Konya 2008, s. 79.

⁴⁸⁹ KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 301.

⁴⁹⁰ KARPUZ, aynı tez, s. 26.

⁴⁹¹ [http://www.kazimkarabekirmuftulugu.gov.tr.](http://www.kazimkarabekirmuftulugu.gov.tr/) (Nisan 2014); KARPUZ, aynı tez, s.26.

⁴⁹² KONYALI, aynı yer.

⁴⁹³ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁴⁹⁴ VGMA, GHD, No: 1126, vr. 116a.

görevlendirilmiştir⁴⁹⁵. Şaban 1132/ Haziran 1719 tarihinde mescitte ücret almamak kaydıyla görev yapan Müezzîn Nurullah vefat ettiği için yerine oğlu Ömer tayin edilmiştir⁴⁹⁶. Bunlardan başka imam⁴⁹⁷ ve kayyım⁴⁹⁸ atamasına dair birçok belgesi mevcuttur.

4.4.3. Hacı Mahmut Mescidi

Hacı Mahmut Mescidi, Bazar Mahallesi'nde idi⁴⁹⁹. Mescidi yaptıran kişi tespit edilememiştir ancak *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*'ndeki bazı kayıtlarda Sirkeci-Zade Hacı Mahmut⁵⁰⁰ şeklinde geçtiğine bakılırsa banisinin Sirkeci-Zade Hacı Mahmut adlı bir kişi olduğu söylenebilir. Mescide atanan görevliler şunlardır: Zilhicce 1133/ Eylül 1720 tarihinde İmam Mehmet görevden alınmış yerine yarım akçe ücret ile Ahmet Kadı Ömer arzıyla atanmıştır⁵⁰¹. Cemaziyelahir 1137/ Şubat 1724 tarihinde Ahmet görevinden alınarak İmam Mehmet tekrar görevine döndürülmüştür⁵⁰². Zilhicce 1180/ Nisan 1766 tarihinde Mehmet'in vefat etmesi üzerine boşalan göreve Naip Seyit Abdurrahman arzıyla İsa oğlu Şeyh İbrahim atanmıştır⁵⁰³. Muharrem 1186/ Nisan 1172 tarihinde Şeyh İbrahim vefat edince boşalan göreve Seyit Hafız Mehmet getirilmiş⁵⁰⁴ Cemaziyelahir 1188/ Ağustos 1774 tarihinde Seyit Hafız Mehmet'in berati yenilenmiştir⁵⁰⁵. Zilhicce 1224/ Ocak 1810 tarihinde günlüğü yarım akçe ile vazife yapan imam Seyit Hacı Ahmet vefat ettiğinde yerine geçecek çocuğu olmadığından Naip Seyit İbrahim arzıyla cemaatin muhtarı olan Seyit Abdullah atanmıştır⁵⁰⁶. Mescitle ilgili bunların dışında başka bir kayda rastlanılmamıştır.

⁴⁹⁵ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁴⁹⁶ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

⁴⁹⁷ VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a; No: 566, vr. 100b; No: 549, vr. 99a; 1116, vr. 6b.

⁴⁹⁸ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a; No: 1124, vr. 104b.

⁴⁹⁹ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7b; No: 1119, vr. 105a.

⁵⁰⁰ VGMA, GHD, No: 566, vr. 100b; No: 1120, vr. 34b.

⁵⁰¹ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7b.

⁵⁰² VGMA, GHD, No: 1119, vr. 105a.

⁵⁰³ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 116a.

⁵⁰⁴ VGMA, GHD, No: 1089, vr. 85a.

⁵⁰⁵ VGMA, GHD, No: 1120, vr. 34b.

⁵⁰⁶ VGMA, GHD, No: 566, vr. 100b.

4.4.4. Kadı Mescidi

Kadı Mescidi, Boyacı Mahallesi'nde⁵⁰⁷. İnşa tarihi ve yaptıranı belli olmayan mescit ile ilgili *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*'nde sadece bir adet berat kaydı vardır. Cemaziyelevvel 1114/ Eylül 1702 tarihli bu belgede imamlıkta rütbe derecesi yüksek ve itibar sahibi bir imam olan Mahmut'un görevden alınarak yerine günlüğü yarım akçe ücret ile Seyit Ömer Halife'nin tayin edildiği kayıtlıdır⁵⁰⁸. Belge sayısının az oluşuna bakılırsa mahalle arasında bulunan küçük bir mescit olduğu söylenebilir.

4.4.5. Mercan Ağa Mescidi

Mercan Ağa Mescidi'nin yeri, yapım tarihi ve yaptıranı tespit edilememiştir; ancak Mercan Ağa Mescidi'ni gören Evliya Çelebi'nin mescidi Karamanoğlu Hadımını Mercan Ağa Mescidi⁵⁰⁹ olarak adlandırdığına bakılırsa mabet Karamanoğulları dönemi eseridir. Cumâdiyelevvel 1108/ Kasım 1696 tarihinde Mercan Ağa Mescidi'nde kayyım olan Nasuh'un beratı yenilenmiştir⁵¹⁰. Bu belge dışında mescitle ilgili başka bir kayda rastlanılmamıştır.

4.4.6. Oba Mahallesi Mescidi

Adını bulunduğu Oba Mahallesi'nden alan mescit Oba Mescidi⁵¹¹ olarak da bilinirdi. Kara örtülü, düz toprak dam şeklinde inşa edilmiştir⁵¹². Oba Mescidi'ne dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Sadece berat yeniliğiyle ilgili iki belge bulunmaktadır. Cumâdiyelevvel sene 1108/ Kasım 1696 tarihli belgede Abdullah isimli müezzinin, müezzinlik beratının yenilendiği⁵¹³ Safer 1116/ Haziran 1704 tarihli diğer belgede ise mescitte günlük bir akçe ile görev yapan Emrullah'ın müezzinlik beratının yenilendiği kayıtlıdır⁵¹⁴. Günümüzde hala ayakta olan mabet 1985 yılında yenilenmiş olup cami olarak kullanılmaktadır⁵¹⁵.

4.4. 7. Öksüz Mescidi

Eminüddin Mahallesi'ndeki⁵¹⁶ Öksüz Mescidi'nin inşa tarihi ve banisi belli değildir. Ancak ilk belgenin tarihinin Cemaziyelâhir 1027/ Mayıs 1617 olduğuna bakılırsa, XVII. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Bu belgede günlük yarım akçe ücret ile imam olan Mustafa'nın görevinden

⁵⁰⁷ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁵⁰⁸ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁵⁰⁹ *Seyahatname*, IX, s. 32.

⁵¹⁰ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230a.

⁵¹¹ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁵¹² KARPUZ, aynı tez, s. 26.

⁵¹³ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁵¹⁴ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230a.

⁵¹⁵ KARPUZ, aynı yer.

⁵¹⁶ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

çekilmesi üzerine yerine Mehmet adlı bir imamın tayin edildiği kayıtlıdır⁵¹⁷. Bunun dışında imam⁵¹⁸ atamasına dair iki belge daha vardır. Mescidin bulunduğu yeri höyüğün kuzeyinde, rüştiyenin yanında diye tarif eden KARPUZ, günümüze kadar ulaşamayan bu mescidin duvarlarından bazılarının hala ayakta durduğunu yazmıştır⁵¹⁹.

4.4.8. Pir Ahmet Çavuş Mescidi

Boyacı Mahallesi'nde bulunan Pir Ahmet Mescidi⁵²⁰ olarak da kayıtlara geçen Pir Ahmet Çavuş Mescidi'nin yapıldığı tarih ve yaptıranı belli değildir. Evliya Çelebi, Gaferiyyât'ı ziyareti sırasında Pir Ahmet Çavuş Mescidi'ni gördüğünü yazmıştır⁵²¹.

Pir Ahmet Çavuş Mescidi'ne çok sayıda atama yapılmıştır. 11 Şaban 1105/7 Nisan 1694 tarihinde mescit vakfından günlük yarım akçe ücret alarak imamlık görevini yürüten Seyit Mehmet Emin'in vefatı sebebiyle boşalan göreve oğlu Hakanî Mustafa Zeyd getirilmiştir⁵²². Safer 1116/ Haziran 1704 tarihinde mescidin imamı vefat etmiş yerine Abdülbaki tayin edilmiştir⁵²³. Ramazan 1126/ Eylül 1714 tarihinde ise Abdülbaki görevden alınarak yerine Kadı Abdurrahman arzıyla Seyit Ömer atanmıştır⁵²⁴. Rebiyülevvel 1149/ Temmuz 1736 tarihinde yarım akçe ücret ile imamlık görevini yürüten Hacı Mamut oğlu Abdülbaki'nin vefat etmesi üzerine yerine kendi oğlu diğer Abdülbaki getirilmiştir⁵²⁵. Safer 1152/ Mayıs 1739 tarihinde Abdülbaki vefat ettiği için göreve Naip Mehemmet arzıyla Seyit Hacı Ebu Bekir tayin edilmiştir⁵²⁶. Zilkade 1175/ Mayıs 1761 tarihinde ise imamlık görevini yürüten Hacı Ebu Bekir Halife, Hoca Hasan adlı bir kişinin münasip görmesiyle görevinden ayrılmış yerine Şeyh Mehmet Halife atanmıştır⁵²⁷. Ancak Şeyh Mehmet Halife Cemaziyelâhir 1180/ Kasım 1766 tarihinde görevinde ehil olmadığı gerekçesiyle görevden alınmış⁵²⁸ hariçten Seyit Osman imamlığı elde etmek için bir şekilde üzerine berat çıkartmışa da, durum anlaşılınca görevden alınarak Cemaziyelevvel 1181/ Eylül 1767 tarihinde mescidin imamı Şeyh Mehmet Halife görevine iade edilmiştir⁵²⁹. Bunlardan başka imam⁵³⁰ atamasına dair çok sayıda belge mevcuttur. Ayrıca müezzin görevlendirilmesine dair de bir belge vardır. Rebiyülevvel

⁵¹⁷ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7b.

⁵¹⁸ VGMA, GHD, No: 544, vr. 93b, No: 550, 108b.

⁵¹⁹ Cumhuriyet öncesi Asar tepenin kuzey eteğinde bulunan Rüştiye Öksüz Mescidi'nin yanında yer alıyordu. Rüştiyenin yerinde bugün bir ev bulunmaktadır. Bkz. KARPUZ, aynı tez, s. 25.

⁵²⁰ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105b.

⁵²¹ Seyahatname, IX, s. 32-33.

⁵²² VGMA, Berat, No: 2179, S. 2179/s. 370.

⁵²³ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁵²⁴ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

⁵²⁵ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

⁵²⁶ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105b.

⁵²⁷ VGMA, GHD, No: 1126, vr. 116a.

⁵²⁸ VGMA, GHD, No: 1126, vr. 116a.

⁵²⁹ VGMA, GHD, No: 1126, vr. 116a.

⁵³⁰ VGMA, GHD, No: 545, vr. 87a; 546, vr. 91b.

1117/ Haziran 1705 tarihli bu belgede bir akçe ücret ile müezzinlik yapan Abdülkerim'in vefatı üzerine yerine Osman'ın getirildiği kayıtlıdır⁵³¹.

4.4.9. Resul Dede Mescidi

Resul Dede Mescidi Kızıl-Yaka Köyü'nde idi. Hakkında tek bir belge tespit edilmiş olup bu, Safer sene 1117/ Mayıs 1705 tarihinde mescitte günlüğü yarım akçe ücret ile imam olan Ali'nin görevden alınarak yerine Nuh Halife'nin tayin edilmesine dair kayıttır⁵³².

4.4.10. Yahşi Fakih Mescidi

Gaferiyyât mahallelerinden Oba Mahallesi'nde bulunan Yahşi Fakih Mescidi Selim Ağa adlı bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır⁵³³. Yahşi Bey, Karamanoğulları devlet adamlarından Karaman Beyin oğludur⁵³⁴. Buna göre mescidin Karamanoğulları dönemi eseri olduğu ve adını Yahşi Bey'den aldığı ileri sürülebilir.

Gaferiyyât Hurufat Defterleri'nde görevli atamaları nedeniyle sık sık adı geçer. 1124 nolu ve 1145/ 1732 tarihli bir belgede “*Gaferiyyât'da Yahşi Fakih Câmi'i'nde ...*”⁵³⁵ şeklinde bir kaydın oluşuna bakılırsa mescit sonradan camiye çevrilmiştir. Şevval 1109/ Nisan 1698 tarihinde iki akçe ücret ile mescidin imamı olan Mehmet vefat edince yerine Muharrem ve Mustafa adlı kişiler kadı İsmail arzıyla tayin edilmişlerdir⁵³⁶. Rebiyülevvel 1121/ Mayıs 1709 tarihinde Muharrem ve Mustafa'nın beratları yenilenmiş⁵³⁷ Zilkade 1123/ Aralık 1711 tarihinde ise imam Muharrem vefat etmiş yerine oğulları Mehmet ve Osman göreve getirilmişlerdir⁵³⁸. Rebiyülevvel 1124/ Nisan 1712 tarihinde yarım akçe ücret ile imamı olan Mehmet vefat ettiği için yerine Ebu Bekir atanmıştır⁵³⁹. Ancak iki yıl sonra Ebu Bekir'in imamlık görevini yürütmek için ehil olmadığı anlaşılınca görevden alınmış, yerine vefat eden imam Mehmet'in kardeşi Ahmet ve Osman adlı bir imam Kadı Şeyh-zade Ahmet arzıyla tayin edilmişlerdir⁵⁴⁰. Recep 1143/ Ocak 1731 tarihinde Ahmet ve Osman imamlığı birlikte yürütürlerken İmam Osman'ın görevden alınması üzerine yerine imam atamak lazım ve mühim olunca göreve Ahmet Halife getirilmiştir⁵⁴¹. Zilhicce 1145/ Mayıs 1732 tarihinde imamlığın yarısına sahip olan Ahmet kendi rızası ile görevinden çekilerek imamlığın yarısını Osman adlı bir kişiye devretmiştir⁵⁴². Rebiyülevvel 1179/ Ağustos 1765 tarihinde Osman da vefat

⁵³¹ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁵³² VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁵³³ VGMA, GHD, No: 1119, vr. 105a.

⁵³⁴ Tahsin ÜNAL, *Karamanoğulları Tarihi*, Konya 1986, s. 96; Karaman Bey için Bkz. TOTAYSALGIR, *aynı eser*, s.13.

⁵³⁵ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

⁵³⁶ VGMA, GHD, No: 1140, vr. 230b.

⁵³⁷ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

⁵³⁸ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

⁵³⁹ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 81a.

⁵⁴⁰ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

⁵⁴¹ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

⁵⁴² VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

edince yerine Osman'ın büyük oğulları Abdülvehab ve Abdurrahman tayin edilmek istenmiş; ancak onlar daha önce buldukları yeri terk edip başka bir memlekete gittikleri için “*nısf imamet-i terk yeri hâlî ve muattal kaldı*” denilerek yerlerine İlgin Naibi Hafız Mehmet arzıyla Abdülkerim Halife tayin edilmiştir⁵⁴³. Mescide, çireğdar atamasının yapıldığına dair de bir belge bulunmaktadır. Tarihi tespit edilemeyen bu belgede mescitte bir akçe ücret ile çireğdar olan Hacı Nasuh'un vefatı üzerine yerine Hacı Mustafa'nın tayin edildiği kayıtlıdır⁵⁴⁴. Bunların dışında da mescide imam⁵⁴⁵ atanmasına dair çok sayıda kayıt tespit edilmiştir.

4.4.11. Yakub Dede Mescidi

Yakup Dede Mescidi'ne ait *Gaferiyyât Hurufat Defterleri*'nde sadece bir adet berat kaydı vardır. 1111/ 1699 yılında tutulan bu belge aynen şöyledir: “*Gaferiyyât'da Yakub Dede Mescidi'nde nîm akçe ile imâm ve hatîb Ramazân oğlu Ömer'e fâriğ nâ'ibi İbrahim 'arzıyla bâ-berât*”⁵⁴⁶. Bu kayıttan günlük yarım akçe ile mescitte imam-hatip Ramazan'ın görevinden kendi rızası ile çekildiği için yerine Naip İbrahim arzıyla oğlu Ömer'in atandığı anlaşılmaktadır. Bulunduğu yer ve yaptıranı tespit edilemeyen bu mescit daha sonraki dönem kayıtlarında adının geçmediğine bakılırsa yıkılmış olmalıdır.

⁵⁴³ *VGMA, GHD*, No: 1126, vr. 116b.

⁵⁴⁴ *VGMA, GHD*, No: 1119, vr. 105a.

⁵⁴⁵ *VGMA, GHD*, No: 546, vr. 91a; No: 1089, vr. 85a; No: 1116, vr. 6b; No: 1119, vr. 105a; No: 1124, vr. 105a.

⁵⁴⁶ *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TEKKE ve ZAVİYELER

Tekke ve zaviyeler yaygın eğitim kurumları olup meslek erbabının ilmî, ahlakî olgunluğa ulaşması bu kurumlarla sağlanmaya çalışılırken, Anadolu'nun ve Balkanlar'ın bu kurumların büyük önemi vardır.

Tekke ve zaviye terimleri, belli tarikatlara mensup şeyh ve dervişlerin şehir, kasaba ve köylerde veya yol kenarlarında kurdukları ve gelen geçene bedava yemek yedirip misafir ettikleri yerler için kullanılmıştır⁵⁴⁷. Anadolu'da Türk şehirlerinin ve köylerinin kuruluş ve gelişmesinde “*kolonizatör*” olarak adlandırılan dervişlerin kurduğu tekke ve zaviyelerin önemli bir rolü vardır⁵⁴⁸. Osmanlı Devleti, kuruluşundan XVI. yüzyıla kadar ülkede kendi kültürünü kökleştirmek için mektep, medrese gibi eğitim kurumlarının yanında çok sayıda tekke ve zaviye yaptırmış, bu kurumların işlevlerini yerine getirmesini kolaylaştırıcı önlemler almıştır⁵⁴⁹. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tekke ve zaviyelerin önemi azalmıştır⁵⁵⁰.

Tekkelerin büyüklerine *âsitâne*, *hankah*, *dergâh*, *ribât*, küçüklerine ise zaviye denirdi⁵⁵¹. Dergâh denilen büyük tekkeler yatılı kurumlarken⁵⁵² sadece birkaç hücreden meydana gelen zaviyelerde sürekli kalınmazdı⁵⁵³. Tekke ve zaviyeler sadece zikir ve ibadet yeri olmayıp aynı zamanda birer sosyal yardım ve manevi tedavi yeri, halkın dinî ve kültürel hayatı üzerinde büyük etkisi olan birer eğitim kurumuydu⁵⁵⁴. Özellikle medreselerin olmadığı yerlerde halkın eğitimi konusundaki boşluğu dolduran tekke ve zaviyelerdeki eğitim burada faaliyet gösteren tarikatın tasavvuf sistemine göre yapıldığı için⁵⁵⁵ mektep, medrese, cami ve mescitlerdeki eğitimden farklı bir yapıya sahipti.

⁵⁴⁷ Osman ÇETİN, *Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı*, İstanbul 1990, s.184.

⁵⁴⁸ Ömer Lütfi BARKAN, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I: İstilâ Devirleri'nin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, s. 255-353.

⁵⁴⁹ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Osmanlı Döneminde Konya'nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler -I*, Konya 2004, s. 135. ,

⁵⁵⁰ Akif ERDOĞDU, “Karaman Vilâyeti Zâviyeleri” *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s. 98-99.

⁵⁵¹ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Konya'da Anadolu Selçuklu Dönemi Tekke ve Zaviyeleri”, *IV. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi/ Sanat Etkinlikleri(IV. International Turkish Culture and Arts Congress/Art Activity), 02-07 Kasım/November 2009,Kahire/Sharm El Sheikh-Mısır* (Edt. Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Ahmet AYTAÇ), Konya 2010, s. 4; Ahmet Yaşar OCAK- S. FARÛKÎ, “Zaviye”, *İA*, XIII, İstanbul 1986, s. 468.

⁵⁵² M. Baha TANMAN, “Asitâne”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s. 486.

⁵⁵³ Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve Zaviyeler”, *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler I*, Konya 2004, s. 147.

⁵⁵⁴ Mustafa KARA, *Din Hayat, Sanat açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul (Basım Yılı Yok), s. 179; KAZICI, *İslâmi ve Sosyal Açından Vakıflar*, s. 113-114.

⁵⁵⁵ Ekmeleddin İHSANOĞLU, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed. Ekmeleddin İHSANOĞLU), II, İstanbul 1998, s. 254.

Tekke ve zaviyeler birer “*terbiye ocağı*” olmakla birlikte buralarda halka okuma-yazma, dinî ve ilmî bilgiler öğretilirdi. Kur’an-ı Kerim okuma, Türkçe ve Arapça dillerinin yanı sıra edebiyat, güzel yazı yazma ve musiki dersleri verilirdi⁵⁵⁶.

Osmanlı Devleti’nde yerine getirdikleri işlevlerle önemli bir eğitim kurumu diyebileceğimiz tekke ve zaviyelerin erken Osmanlı döneminde düzenli ve sürekli gelirleri olmayıp dervişlerin hayvan, tohum ve benzeri mallarını ortak kullanmak suretiyle tarıma açılmamış arazileri tarla haline getirerek geçimlerini sağlamışlardı⁵⁵⁷. Ancak kurucu şeyhin ölümü üzerine zamanla bu kurumların maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir vakıf kurmak mecburiyeti doğmuş; şeyh ve dervişler, Osmanlı devlet adamları ve Osmanlı sultanları buralara mal ve mülk vakfetmişlerdi. Vakıflarla işletilen tekke ve zaviyelerin şeyhliklerinin zamanla babadan oğula hatta kızlara geçmesi bu kurumların eski önemini kaybetmesine neden olmuştur⁵⁵⁸.

Tekke ve zaviyeler içerisinde edebiyata, felsefeye, musikiye önem verenler de vardı. Bazı tekke ve zaviyelerde ayinler müzik eşliğinde yapılıyordu⁵⁵⁹. Tarikat tekkeleri dışında Ahilikte görüldüğü gibi meslek mensuplarının oluşturduğu mesleğe, çalışmaya dayalı olanlar ile sporla uğraşanlar da mevcuttu⁵⁶⁰.

Osmanlı tekke ve zaviyeleri Türk-İslâm yapı geleneğinin özelliklerini taşımaktaydı. Tekke ve zaviyelerin en önemli kısımlarından biri “*yatır*” olarak adlandırılan tarikat kurucusu şeyhin türbesi ile bu kişilerin sülalesine mensup olanların mezarlarından oluşmaktaydı. Ayrıca namazların kılındığı bir mescit, derviş ve misafir odaları, hamam, mutfak ve erzak ambarları ile hayvanların için yapılan ahırlar bulunurdu. Tekke ve zaviyelerin büyük bir kısmı kerpiç ve ahşap malzemeyle inşa edildiği için uzun zaman ayakta kalamamışlardır⁵⁶¹.

Tekke ve zaviyelerde vakfın malî işlerinden sorumlu müteveli⁵⁶² ile zaviyedar⁵⁶³ ya da tekkenişin⁵⁶⁴ denen tekke ve zaviyeyi idare eden, ders veren şeyhlerin görev yaptığı görülmektedir.

Gaferiyyât Kazası’nda varlığı tespit edilen tekke ve zaviyeler aşağıda verilmiştir.

⁵⁵⁶ Yusuf EKİNCİ, *Ahilik ve Mesleki Eğitimi*, İstanbul 1990, s. 37-38.

⁵⁵⁷ BARKAN, aynı makale, s. 323.

⁵⁵⁸ OCAK- FARÛKÎ, aynı madde, s. 472.

⁵⁵⁹ Mustafa KARA, “Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Osmanlı*, I, İstanbul 1993, s. 235.

⁵⁶⁰ Abdurrahman GÜZEL, *Tekke ve Zaviyelerin İslâm Düşüncesindeki Yeri ve İlgası*, Ankara 1992, s.

⁵⁶¹ OCAK- FARÛKÎ, aynı madde, s. 473-474.

⁵⁶² *VGMA, GHD*, No: 1159, vr. 80b-81a.

⁵⁶³ *VGMA, GHD*, No: 1116, vr. 6b-7a.

⁵⁶⁴ *VGMA, GHD*, No: 1124, vr. 105a.

5.1. Şeyh Ali Baba Zaviyesi

Şeyh Ali Baba Zaviyesi, Mandasun köyünde bulunmaktaydı⁵⁶⁵. Karaman'ın 19 km. kuzeybatısında bulunan köy,⁵⁶⁶ Türk boylarından Karadedeli Aşireti, Arkaviye Çerkezleri ve Kırım'dan gelen Tatar Türklerinin yerleşmesiyle kurulmuştur. Mandasun köyünün adı, köyün içerisinden demiryolu geçmesi sebebiyle “Demiryurt” olarak değiştirilmiş olup günümüzde bu isimle bilinmektedir⁵⁶⁷.

Seyit Ali Baba Zaviyesi, Fatih dönemi vakıf kayıtlarında⁵⁶⁸ ve XVI. yüzyıl Karaman vakıf kayıtlarında adı geçen tarikat yapılarından biridir⁵⁶⁹. Bazı kayıtlarda mezra bazı kayıtlarda köy olarak geçen Kilisecik⁵⁷⁰ zaviyenin vakfiydi⁵⁷¹. CENGİZ, tespit ettiği XVIII. yüzyıl Karaman zaviyelerinden biri olan Şeyh Ali Baba Zaviyesi'nin bulunduğu yeri belirleyemediğini ancak Gaferiyyât kazasına bağlı Kilisecik adlı mezranın gelirinin bu zaviyeye ait olduğunu kaydetmiştir⁵⁷². AKÖZ, zaviyenin vakfi olan Kilisecik köyünün 1518'de 8, 1529'da 9, 1584'te 27 nüfusunun bulunduğunu ve “*mâlikâne-divânî*” şeklinde tasarruf olduğunu ifade etmiştir. Mâlikâsini oluşturan öşür gelirlerinin Ali Baba Zaviyesi vakfına, divânîsini oluşturan rüsûm gelirlerinin de tımara ait olduğunu yazmıştır. Vergi hâsılından Ali Baba Zaviyesi vakıf hissesinin 1518'de 1410 akçe, 1529'da belirsiz, 1584'te 1900 akçe olduğunu kaydetmiştir⁵⁷³.

Seyit Ali Baba Zaviyesi'nde, Kilisecik vakıf mezrasının öşür gelirlerinden alarak görevini sürdüren zaviye şeyhi Budak Dede'nin vefatı sebebiyle boşalan göreve vakıf şartları gereğince Budak Dede'nin oğlu Hüseyin'in getirilmesi hakkında Gaferiyyât Kadısı Ali Efendi tarafından yazılmış Şaban 1088/ Eylül 1677 tarihli bir arz kaydı bulunmaktadır⁵⁷⁴. Ramazan 1112/ Şubat 1700 tarihli diğer bir arz kaydı ise Zaviyedar Şeyh Hüseyin'in vefatı sebebiyle boşalan göreve zaviyedar görevlendirilmesine dair Seyit Abdullah'ın mührüyle yazılan kayıttır⁵⁷⁵. Gaferiyyât *Hurufat Defterleri*'nde görevli atamaları nedeniyle adı sıklıkla geçen zaviyenin mütevellisi Seyit

⁵⁶⁵ VGMA, GHD, No: 546, vr. 91a; KAHRAMAN, *aynı eser*, s. 145; UZLUK, *aynı eser*, s. 33; Mandasun köyü, Kanunî devrinde Karaman Kalesi muhafızlarına tımar olarak verilen köylerden biri olup senelik gelir miktarı 13578 akçe, ev sayısı 9, nüfusu 123 olarak kaydedilmiştir. Bkz. KONYALI, *Karaman Tarihi*, s.178.

⁵⁶⁶ KURT, *aynı eser*, s. 80; TOPAL, *aynı eser*, s.98.

⁵⁶⁷ İNCEKARA, aynı makale, s. 204.

⁵⁶⁸ Üstüne vakıf bozulmuştur anlamına gelen “*mensuh*” yazılmıştır. Bkz. UZLUK, *aynı eser*, s. 33; KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 102.

⁵⁶⁹ KAHRAMAN, *aynı eser*, s. 145.

⁵⁷⁰ Karadağ'ın eteklerinde kurulmuş olan bu köyün bulunduğu yerde küçük bir kilise bulunduğu için Kilisecik adı verilmiştir. Sonradan terk edildiği için bir ören yeri haline gelen köyün bulunduğu yere 1884 yılında Antalya dolaylarında konar-göçer olarak yaşayan Sarıkeçili oynağının ileri gelenleri hükümete başvurarak yerleşmek istediklerini bildirmişler hükümetin bu isteği olumlu karşılamasıyla yürükler buraya yerleşmişlerdir. Köyün adı Kisecik olarak değişmiş günümüzde de bu adla bilinmektedir. Bkz. GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 246-247.

⁵⁷¹ VGMA, *Vakfiye*, S. 467, s. 757-758; VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b-105a; No: 1130, vr. 90a. Fatih dönemi vakıf kayıtlarında Kilisecik Larende'ye bağlı olarak kaydedilmiştir. Bkz. UZLUK, *aynı eser*, s.33; KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 102; GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 170.

⁵⁷² CENGİZ, *aynı eser*, s. 104.

⁵⁷³ AKÖZ, aynı tez, s.99.

⁵⁷⁴ BOA, *İbnülemin Evkaf*, D. No: 11/G. No: 1342.

⁵⁷⁵ BOA, *İbnülemin Evkaf*, D. No: 135/G. No: 4025.

Fazlullah'ın ölümü üzerine yerine Zilhicce 1113/ Mayıs 1701 tarihinde oğlu Seyit Ali Baba tayin edilmiştir⁵⁷⁶. Safer 1119/ Mayıs 1707 tarihinde Kilisecik mezrası vakıf tarlalarının gelirinden maaş olarak mütevellilik görevini yürüten Seyit Ali ve Seyit Abdullah'ın beratları yenilenmiştir⁵⁷⁷. Muharrem 1132/ Kasım 1719 tarihinde Kilisecik mezrasının öşür gelirlerinden alarak görevini sürdüren Zaviyedar ve Şeyh Seyit Hüseyin'in vefatı üzerine yerine oğlu Seyit Abdullah'ın atanması gerekirken Abdi adlı biri kendini tayin ettirmiştir. Ancak durumun anlaşılması üzerine Abdi görevden alınarak yerine vefat eden zaviyedarın oğlu Abdullah tayin edilmiştir⁵⁷⁸. Safer 1146/ Temmuz 1733 tarihinde İsa adlı müteveli görevine devam ederken ve görevden alınmasını gerektirecek bir sebep yokken hariçten Seyit Veli adlı bir kişi bir yolunu bulup usulsüz olarak adına berat çıkartmıştır. Vakfın mütevellisi olan Seyit Veli'nin "*kendi hâlinde olmayub mahsûl-i vakfi bi'l-küllîye hilâf-ı şart-ı vâkıf ekl ve bel' itmekle...*" yani vakıf şartlarını ihlal ederek vakfın malını yemekle suçlanması ve atamanın usulsüzlüğünün tespiti üzerine görevden alınarak yerine Gaferiyyât Kadısı Mehmet Muhibbî arzıyla Seyit Abdi atanmıştır⁵⁷⁹. Cemaziyelâhir 1146/ Ekim 1733 tarihinde zaviyede daha önceden zaviyedarlık yapan şeyhlerin soyundan gelen ve aynı zamanda ulemadan olan Zaviyedar Seyit Şeyh Abdullah görevini sürdürürken ve azlini gerektirecek bir sebep yokken Seyit İsa adlı bir kişi zaviyedarlığı elde etmek için kendi adına berat çıkartmıştır. Ancak konunun açığa çıkmasından sonra Seyit Abdullah'ın göreve devamı sağlanmıştır⁵⁸⁰. Bundan sonraki atamalarda da bazı problemlerin yaşandığı görülmektedir. Nitekim Seyit Abdullah'ın vefatı üzerine zaviyedarlığı elde etmek için büyük kızı Şerife Zahide, kız kardeşi Şerife Hatun, yeğeni Seyit Hüseyin ve amcasının oğlu Seyit Veli değişik tarihlerde bir şekilde kendi üzerlerine berat çıkartmışlarsa da⁵⁸¹ bu atamaların usulsüz olduğunun anlaşılması üzerine görevden alınmışlardır. Ancak Rebiyülevvel 1152/ Haziran 1739 tarihli belgeden adı geçen bu kişilerin zaviyedarlığı ortak bir şekilde yürütmek üzere göreve tayin edildikleri anlaşılmaktadır⁵⁸². Bunlardan başka da müteveli⁵⁸³ ve zaviyedar⁵⁸⁴ görevlendirmeleri yapılmıştır.

⁵⁷⁶ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁵⁷⁷ VGMA, GHD, No: 1159, vr. 80b.

⁵⁷⁸ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

⁵⁷⁹ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

⁵⁸⁰ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

⁵⁸¹ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105a.

⁵⁸² VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105a.

⁵⁸³ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b; No: 1124, vr. 104b; No: 1159, vr. 81a.

⁵⁸⁴ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

Zaviyenin kurucu şeyhi olan Seyit Ali Baba'nın türbesi de bu köydedir. Belgelerden, zamanla son derece bakımsız kalan türbenin büyük ölçüde tahribe uğrayarak tamire ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır⁵⁸⁵. GÜLCAN, çok eskiden bu zaviyede yatan yatırın mezarı üstünde büyük manda boynuzlarının olduğunu kaydetmiştir. Bu boynuzlar “nefir” adı verilen üfürüklü bir saz olarak kullanılmaktadır ki boru gibi üfürülerek ilahi nameler çıkartmaya yaramaktadır. Bu nefirleri burada yatan dervişin kullandığı sanılmaktadır⁵⁸⁶.

5.2. Şeyh Yalıncağ Zaviyesi

Selçuklular, Karamanoğulları hatta Osmanlılar döneminde Anadolu'nun birçok boş ve ıssız yöresinde kervanların ve yolcuların konaklamaları kışın ve sıkıntılı durumlarda barınmaları için Horasan dolaylarından Anadolu'ya gelen şeyh obaları gerekli bölgelere yerleştirilir, buralardaki mera, yaylak, kışlak gibi alanlardan yararlanma hakkı bu yöreye yerleştirilen şeyhlere verilirdi. Bu şeyhler buralarda zaviye diğeri adıyla tekke kurarak kendi cemaatleri ve etraflarına topladıkları tarımcılarla küçük bir köy ve tarımsal işletmecilik kurarlardı. Buradan elde edilen gelirlerle de tekkenin aşevinde yemekler pişer, ambarlara tahıllar ve hayvan yemleri doldurulur, yoldan gelip geçen ve buralarda konaklayan yolcuların kendilerinin ve hayvanlarının yiyecekleri bu tekkenin aşevinden, kilerlerinden ve ambarlarından temin edilerek istirahat etmeleri sağlanırdı⁵⁸⁷. İşte Şeyh Yalıncağ Zaviyesi de Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle başlayan süreçte Horasan'dan Anadolu'ya gelen “Yalıncağ Sultan” isimli bir şeyh ve çeşitli sorunlarına, dertlerine deva istemeye gelenlere “O benden daha üstündür” diyerek övdüğü oğlu Taci Ahmet tarafından Şeyhler köyünde kurulmuştur⁵⁸⁸. 1300/ 1882-1883 tarihli *Konya Şeriyet Sicili*'nde⁵⁸⁹ ve zaviyeye ait bir *Evkağ Defteri*'nde⁵⁹⁰ “İbrahim Yalıncağ Baba Zaviyesi” olarak kayıtlıdır. Bu kayıtlardan Yalıncağ Sultan adlı şeyhin asıl adının İbrahim olduğu anlaşılmaktadır. *Hurufat* kayıtlarında özellikle daha eski tarihli kayıtlarda “Şeyh Yalıncağ Zaviyesi”⁵⁹¹ şeklinde geçtiği gibi “Şeyh Yalıncağ Tekkesi”⁵⁹² şeklinde de geçmektedir. Belgelerde hem zaviye hem tekke olarak geçtiğine bakılırsa başlangıçta zaviye olarak inşa edilen küçük bir yapı olduğu zamanla gelişerek daha teşkilatlı bir tekke haline geldiği ileri sürülebilir.

Yalıncağ Sultan, etrafına toplanan kişilerin de yardımıyla devlet tarafından kendisine tahsis edilen toprakları ekip dikerek kendilerinin ve zaviyesine gelen yabancıların ihtiyaçlarını temin

⁵⁸⁵ VGMA, *Vakfiye*, No: 467, s. 757-758; GHD, No: 546, vr. 91a.

⁵⁸⁶ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 170.

⁵⁸⁷ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s. 305.

⁵⁸⁸ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 281; GÜLCAN, *Karaman Büyüklüğü*, s. 225.

⁵⁸⁹ VGMA, *KŞS*, No: 5966, s. 18.

⁵⁹⁰ VGMA, *EV. MKT.* No: 350/82.

⁵⁹¹ VGMA, *GHD*, No: 1116, vr. 6b-7a; No: 1119, 105a.

⁵⁹² VGMA, *GHD*, No: 1124, vr. 104b-105a.

ederdi⁵⁹³. Işıklar⁵⁹⁴ ya da Âşıklar⁵⁹⁵ adıyla da bilinen Şeyhler köyünde Şeyh Yalıncağ tarafından vakfedilen vakıf arazilerinin olduğu 1116 nolu *Gaferiyyat Hurufat Defteri*'ndeki “*Gaferiyyât'da Âşıklar nâm karyede Şeyh Yalıncağ vakf eylediği bir çiftlik mezra'anın ...*”ifadesinden anlaşılmaktadır⁵⁹⁶. Köyün doğusunda bulunan Bozkandak köyü ile batıda bulunan Bardas köyü tekkenin vakıf arazileri arasındaydı⁵⁹⁷. Fatih dönemi vakıf kayıtlarında Ovabelviran'a bağlı Bozkandak köyünde “*Yalıncağ Dede Zaviyesi Vakfı*” adıyla geçen zaviyenin İbrahim Bey'in mektubuyla Yalıncağ Dede'nin evladının tasarrufunda olduğu belirtilmiştir⁵⁹⁸. H.1300/ M. tarihli bir *Konya Şer'iyeye Sicili*'nde Belviran kazasına bağlı Şeyhler Köyü'nün Yalıncağ zaviyesinin vakıfları arasında olduğu kaydedilmiştir⁵⁹⁹. H.1285/ M. 1868 tarihli *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi*'nde bu tarihte Karaman'a bağlı bir nahiye olan Belviran nahiyesi uluları arasında Yalıncağ Baba'nın adı geçmektedir⁶⁰⁰. Bunun nedeni 1900 yılından önce Boz-Kandak Köyü'nün Belviran nahiyesine bađlanması⁶⁰¹ ve burada Yalıncağ Baba'ya bağlı olanlar tarafından bir zaviye kurulmasıyla ilgilidir⁶⁰².

Şeyh Yalıncağ Zaviyesi'ne ait tespit edilen en eski belge Cemaziyelevvel 1126/ Mayıs 1714 tarihli bir *hurufat* kaydıdır. Bu belgeye göre vakıf şartları gereğince Âşıklar Köyü'ndeki vakıf tarlarının gelirlerinden ücret alarak zaviyedarlık ve mütevellilik görevlerini yürüten Mehmet'in görevden alınması üzerine yerine evlatlarından Seyit Mahmut Kadı Aldülkerim arzıyla atanmıştır⁶⁰³. Ancak Seyit Mahmut görevine devam ederken Seyit Mehmet ve Seyit Mahmut adlı kişiler bir şekilde göreve getirilmişlerse de atamanın usulsüz olduğu anlaşılınca görevlerinden alınmışlar, Seyit Mahmut görevlerini yürütmeye devam etmiştir⁶⁰⁴. Ramazan 1135/ Haziran 1722 tarihinde zaviyenin zaviyedarı ve mütevellisi Şeyh Mehmet vefat ettiğinde yerine atanmaya uygun kendi oğlu Seyit Ali varken hariçten Seyit Mahmut bu vazifelere tayin edilmiş ancak o da kısa bir süre sonra vefat edince babası beratı gereğince Seyit Ali atanmıştır⁶⁰⁵. Şevval 1147 / Şubat 1734 tarihinde ücret almamak kaydıyla tekkenişin olan Ali görevine devam ederken Durmuş adlı bir kişi “*Seyyid Ali fevt oldu*” diyerek bu görevi elde etmek için bir şekilde oğlu Musa üzerine berat

⁵⁹³ GÜLCAN, *Karaman Büyüklere*, s. 225.

⁵⁹⁴ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, aynı yer.

⁵⁹⁵ Birine, bir şeye tutkun anlamlarına gelen Âşık kelimesi, Işık kelimesi ile aynı anlamlara gelmektedir. Bkz. DEVELLİOĞLU, *aynı eser*, s. 46, 398.

⁵⁹⁶ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7b.

⁵⁹⁷ GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, aynı yer.

⁵⁹⁸ Bu vakfın “*mensuh*” olduğu da üstüne yazılmıştır. Bkz. UZLUK, *aynı eser*, s. 32; KONYALI, *Karaman Tarihi*, s. 102.

⁵⁹⁹ VGMA, KŞS, No: 5966, s. 18.

⁶⁰⁰ EMİNOĞLU, s. 97.

⁶⁰¹ UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 270.

⁶⁰² İsmail ÇİFTÇİOĞLU, “Karamanlı Eğitim Öğretim Müesseseleri”, *Karaman Tarihi ve Kültürü*, II, Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, s. 604-605.

⁶⁰³ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 6b.

⁶⁰⁴ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

⁶⁰⁵ VGMA, GHD, No: 1119, vr. 105a.

çıkartmışa da, durum anlaşılınca Durmuş oğlu Musa görevden alınmış, vazifenin ilk sahibi olan Seyit Ali Kadı Hacı Mustafa arzıyla görevine iade edilmiştir⁶⁰⁶. Bunların dışında da zaviyeye tekkenişin⁶⁰⁷ ve zaviyedar⁶⁰⁸ atanmasına dair *Hurufat Defterleri*’nde başka kayıtlar da mevcuttur.

Önceleri zaviye şeklinde küçük bir yapı olan ancak zamanla tekke haline gelen Şeyh Yalıncağ Tekkesi Cumhuriyet’in ilanından sonra yıktırıldığı için günümüze ulaşamamıştır; ancak köyü ve zaviyeyi kuran şeyhlerin mezarları köyde bulunmaktadır⁶⁰⁹. GÜLCAN, Yalıncağ Sultan’ın mezarının Bozkandak köyünde olduğunu ileri sürmüş ve bu konuda şunları yazmıştır: Zaviyeye yakın köylerden biri olan Bozkandak köyü mezarlığına musallat olan sırtlanların buradaki ölüleri çıkarıp yemelerine bir çare bulamayan köy halkının Yalıncağ Sultan’a danışması üzerine Yalıncağ Dede “*Ben ölünce, cesedimi Bozkandak mezarlığına götürüp oraya gömün.*” demiştir. Bir zaman sonra vefat eden şeyhin cenazesi Bozkandak mezarlığına gömülerek isteği yerine getirilmiş ve o günden sonra bu mezarlığa hiçbir sırtlan uğrayamamıştır⁶¹⁰.

Şeyhler ve Bozkandak köylerinde bulunan Şeyh Yalıncağ Zaviyeleri’nin dışında, Mut’a bağlı Eyüb Köyü sınırında Yalıncağ Baba Zaviyesi adında bir zaviye daha bulunmakta olup bu zaviyenin Yalıncağ Baba (Sultan) adına bağlılar tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu zaviye de günümüze ulaşamamıştır⁶¹¹.

5.3. Sarı Sultan Dede Tekkesi/ İletere Tekkesi

Belgelerde adı geçmeyen ancak günümüzde kalıntıları hala mevcut olan Sarı Sultan Dede Tekkesi ilçeye bağlı “*İletere*” adlı çiftlikte bulunmaktadır. Ruhsal ve organik rahatsızlar için şifa kaynağı olduğu düşünülmektedir⁶¹². XIX. yüzyılda yapılan tekkenin koruma kararı bulunmamaktadır ancak harap durumda olması nedeniyle tamir ettirilmiştir. Moloz taştan yapılmış, güney-kuzey doğrultusunda kurulmuş bir yapı olan tekke iki bölümlü bir yapıdır. Düz dam son yıllarda yenilenmiş ve çinko ile kaplanmıştır. Esas yapı iki bölümden oluşmaktadır. Tekke kısmı kuzeydedir. Tekke bölümüne güneyden bir kapı ile girilmektedir. Kare planlı olan bu yapının güney duvarı ortasında mihrabı bulunmaktadır. İki ahşap bir antik mermer sütun çatıyı taşımaktadır. Aşevi bölümünün batı duvarının ortasında bir ocak bulunmaktadır. Aşevinin yan duvarlarında badana üzerinde el izleri bulunmaktadır⁶¹³.

⁶⁰⁶ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 105a.

⁶⁰⁷ VGMA, GHD, No: 1124, vr. 104b.

⁶⁰⁸ VGMA, GHD, No: 1116, vr. 7a.

⁶⁰⁹ Ayrıca Şeyhlerin mezarının yanında Çullu hoca denilen Veli bir kişinin de mezarı bulunmaktadır. Bkz. UYSAL-ALODALI-DEMİRCİ, *aynı eser*, s. 281.

⁶¹⁰ *Karaman Büyüklere*, s. 225.

⁶¹¹ ÇİFTÇİOĞLU, *aynı makale*, s. 605.

⁶¹² GÜLCAN, *Karaman Tarihçesi*, s.233-234; KARPUZ, *aynı eser*, s. 626-627; AKÖZ, *aynı tez*, s. 100.

⁶¹³ KARPUZ, *aynı eser*, s. 626-627.

Sarı Sultan Dede Tekkesi'nin güneydoğusunda, İslâmi dönem mezarlığı içerisinde tekkenin kurucu şeyhi olduğu anlaşılan Sarı Sultan Dede⁶¹⁴ ya da Sarı Bey Sultan adı verilen zata ait türbe bulunmaktadır. Türbe sonradan güneye özgü taş ve büyük blok taşlarla çevrilmiş düz dam kurşun kaplı olarak düzenlenmiştir. Bu tekke ve kurucusu olan şeyhin türbesi günümüzde de ziyaret edilen yerlerden biridir⁶¹⁵.

5.4. Sığırcı Tekkesi

Belgelerde adı geçmeyen ancak günümüzde Kâzımkarabekir ilçe sınırları içerisinde yer alan tekkenin XIX. yüzyılda yapılan bir Osmanlı dönemi eseri olduğu bilinmektedir⁶¹⁶. Günümüzde kullanılmayan ancak ören yerleri bulunan Sığırcı Köyü'nde⁶¹⁷ bulunan tekke doğu-batı doğrultusunda kurulmuş, höyük üzerinde dikdörtgen planlı bir yapıdır. İçerisinde uzun bir çamur sanduka yer almaktadır. Güney duvarı ortasında basit niş şeklinde bir mihrap, batı pencere boşluğunda geyik boynuzları bulunmaktadır⁶¹⁸.

⁶¹⁴ GÜLCAN, aynı yer.

⁶¹⁵ KARPUZ, *aynı eser*, s.627.

⁶¹⁶ KARPUZ, *aynı eser*, s. 629.

⁶¹⁷ AKÖZ, aynı tez, s. 73.

⁶¹⁸ KARPUZ, aynı yer.

SONUÇ

Karaman'da geçmişi Eski Çağlara kadar uzanan en eski yerleşim yerlerinden biri olan Gaferiyyât, Osmanlı döneminde hızlı bir şekilde gelişme göstererek kaza merkezi haline getirilmiştir. XVII. yüzyıl başlarından XIX. yüzyıl sonlarına kadar yaklaşık iki yüz yıl kaza merkezi olma özelliğini korumuş, Gaferiyyât'a 18-20 köy bağlanmıştır.

Osmanlı padişahları, halkının ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına fethettikleri her yerde cami, mescit, mektep ve medrese inşa ettirmişler, tekke ve zaviye kuran dervişlere gereken desteği sağlamışlardır. Kuruluşundan itibaren adeta bir gelenek hâline gelen bu inşa işine padişahların yanı sıra devlet adamları ve sosyo-ekonomik durumu iyi olan birçok vatandaş da katılmış böylece köylere varıncaya kadar hemen hemen her yerde eğitim kurumları açılmıştır.

Günümüzde Karaman'a bağlı ilçelerden biri olan ve Kâzımkarabekir adını alan ilçede dört ilköğretim okulu, bir lise ve bir meslek yüksekokulunun bulunmasına karşın Osmanlı döneminde birçok cami, mescit, mektep, tekke ve zaviye ile yüksek eğitim kurumu olarak günümüz üniversitelerinin işlevlerini yerine getiren üç medresenin varlığı bu dönemde eğitime verilen önemi göstermektedir. Bu kurumlar içerisinde en fazla atama o dönemde Gaferiyyât mahallelerinden Pazar Mahallesi sınırları içinde yer alan, günümüzde Boyacı Mahallesi'nde bulunan Nevruz-Oğlu Camii'ne yapılmıştır. En fazla atamanın bu camiye yapılmasının nedeni Gaferiyyât'ın en büyük camii olmasının yanında aynı mahallede iki sıbyan mektebinin bulunması dolayısıyla camide görev yapan imam, imam-hatip gibi görevlilerin aynı zamanda bu eğitim kurumlarında muallimlik görevini de üstlenmeleridir.

Belgeler, dönemin eğitim sistemi, ekonomik yapısı, devletin otoritesi ve işleyiş düzeni hakkında bilgi vermektedir. Osmanlı Devleti'nde duraklamanın yaşandığı XVII. yüzyılda pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanının da bozulmalar meydana gelmiş, vakıf kurumlarındaki görevler çoğunlukla babadan oğula geçer hale gelmiştir. Ayrıca bu yüzyılda ekonominin de bozulması yüzünden işsiz kalan insanların vakıfları ekmek kapısı olarak görmesi, görevlinin ölümünden sonra yerine geçecek erkek evladı olmadığı zaman başka birinin atanması ve vakıf görevlisi olmak isteyenler arasındaki çekişmeler halkın yaşadığı ekonomik sorunların bir göstergesidir. Ancak atamalarda sorunlarla karşılaşılsa bile bu konuda gerekli inceleme yapılarak liyakatli olan tespit edilebiliyordu.

Eğitim; yeni kuşakların, toplum yaşamında yerlerini almak için hazırlanırken gereken bilgi ve beceriyi elde etme ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliğidir. Bu nedenle eğitim hiçbir devlet ve toplumun vazgeçemeyeceği bir faaliyettir. Ancak her devlet ya da toplum değer yargılarına, zamana, ekonomik ve diğer şartlara göre bir eğitim sistemi benimsemiştir. Kuruluşundan XVI. yüzyıl ortalarına kadar hızla ilerleyen sadece İslâm

dünyasının değil aynı zamanda tüm dünyanın en büyük ve en güçlü devleti haline gelen Osmanlı Devleti'nin büyümesi ve güçlenmesi devlete bağlı kurumların özellikle de eğitim kurumlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Devletin gereksinim duyduğu her türlü bilimsel ve entelektüel ihtiyaç bu kurumlar tarafından karşılanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

I. YAYINLANMAMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI

I.1. VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ

I.1.1.GAFERİYYÂT HURUFAT DEFTERLERİ

544, 545, 546, 547, 549, 550, 551, 566, 1089, 1116, 1119, 1120, 1123, 1124, 1126, 1128, 1130, 1139, 1140, 1142, 1159.

I.1.2-GAFERİYYÂT KAZASI VAKIF KAYITLARI VE EĞİTİMLE İLGİLİ GAFERİYYÂT KAZASI'NA DAİR BELGELERİN BULUNDUĞU TASNİFLER

Berat: no: 2180, S. 90/ s.90, no: 2180, S. 437/s.959, no: 2180, S.185/s.398, no: 2180,S. 23/s.49, no: 2179-S. 2179-s.370.

Evkaf Defteri: *EV. MH.* no: 162/60, *EV. MKT.* no: 350/82.

Konya Şerriyye Sicili: no: 5966, s. 18.

İlam: no: 770, s. 235.

Tevcih Kaydı: no:2176, S.32-s. 669/ no: 2180, S.88-s. 207.

Vakfiye: no: 467, s.757-758.

I.2. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Şikâyet Defteri: D. No: 1756/ G. No: 4.

ML.VRD.d.: No: 580.

DH.İ.UM.EK.: D. No: 107/ G. No: 1.

İbnülemin Evkaf: D. No: 11/ G. No: 1342.

İbnülemin Evkaf: D. No: 135/ G. No: 4025.

Cevdet Maarif, D. No: 146/ G. No: 7286.

HAT, D. No: 1599/ G. No: 56.

HAT, D. No: 1607/ G. No: 2.

HAT, D. No: 1619/ G. No: 5.

HRT.h.: G. No: 1626.

I.3. KONYA İL HALK KÜTÜPHANESİ

CEVAT, Ali, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lugati*, İstanbul H. 1313/M. 1895, Konya İl Halk Kütüphanesi, U4288/ 998.

I.4. ANKARA TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ

AKYURT, Yusuf, *Resimli Türk Abideleri*, V, Nisan 1939, Y/599-1 Yer Numaralı Yazma.

II. YAYINLANMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI

EMİNOĞLU, Mehmet, *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi (Konya, Antalya, Mersin, Karaman, Burdur, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Isparta)*, 1868 *Konya Yıllığı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

EMİNOĞLU, Mehmet, *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi (Konya, Antalya, Mersin, Karaman, Burdur, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Isparta)*, 1872 *Konya Yıllığı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

EMİNOĞLU, Mehmet, *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi (Konya, Antalya, Mersin, Karaman, Burdur, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Isparta)*, 1878 *Konya Yıllığı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

KAHRAMAN, Seyit Ali, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2009.

KOÇER, Doğan, *Karaman Temettü'ât Defterleri, XIX. Yüzyılda Karaman'ın Sosyo Ekonomik Durumu (Divle-Gaferyad-Aladağ)*, III, 2007.

UZLUK, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1958.

III. KİTAPLAR

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, (1453-1559) II*, Barış Yayınları, Ankara 1979.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi: Başlangıçtan 1999'a*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

ARABACI, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 1998.

ASLANAPA, Oktay- KOMAN, Mesut-DİEZ, Ernest, *Karaman Devri Sanatı*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1950.

ATÇEKEN, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakım ve Kullanılması*, T.T.K. Yayını, Ankara 1998.

BALTACI, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

BARIŞTA, H. Örcün, *Türk El Sanatları*, Ankara 1998, Kültür Bakanlığı Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1998.

BAYKARA, Tuncer, *Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1990.

BAYRAKTAR, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğrenci –Öğretmen Münasebetleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994.

BOYNUKALIN, İbrahim Rıfki, *Bütün Yönleriyle Karaman İli "İlimizi-İlçemizi Tanıyalım" (Ermenek-Kâzım-Karabekir-Ayrancı)*, İstanbul 1990.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TKK, Ankara 1997.

- CENGİZ, Ahmet, *XVIII. Yüzyılda Larende (Karaman) Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2008.
- CİN, Halil, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Konya 1987.
- CİN, Halil- AKGÜNDÜZ Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, I, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995.
- ÇETİN, Osman, *Anadolu'da İslamiyetin Yayılışı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1990.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, (Yay. Haz: Aydın Sami GÜNEYÇAL), 24. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- EKİNCİ, Yusuf, *Ahilik ve Mesleki Eğitimi*, MEB Yayını, İstanbul 1990
- ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- ERGIN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, I-II, Kültür Yayınları, İstanbul 1977.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, IX, (Sadeleştiren: Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, Tasvir Matbaası, İstanbul 1985.
- GÜLCAN, Ali, *Karaman Mahalle Kasaba ve Köyleri Tarihçesi*, (Basım yeri yok), 1989.
- _____, *Geçmiş Yüzyılın Karaman Büyükleri ve Şairleri*, (Basım Yeri ve Tarihi Yok).
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, *Tarihi Coğrafya Açısından Bir Araştırma XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, S: 25, Ankara 2001.
- GÜNGÖRDÜ, Ersin, *Türkiye'nin Turizm Coğrafyası*, Ankara 2007, TKK. Yayını.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Tekke ve Zaviyelerin İslâm Düşüncesindeki Yeri ve İlgası*, Kemalist Atılım Birliği Yayını, Ankara 1992.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İNALCIK, Halil-RENDİ, Günsel, "Osmanlı Hanedanının Soy Kütüğü" *Osmanlı Uygarlığı*, I, Ankara 2002,
- KAHRAMAN, Seyit Ali, *XVI. Yüzyıl Başlarında Karaman Vilâyeti Vakıfları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2009.
- KARA, Mustafa, *Din, Hayat ve Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler*, Dergah Yayınları, İstanbul (basım tarihi yok) .
- KARPUZ, Haşim, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Karaman*, XXVII. Dizi Sayı: 13, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2004.
- _____, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul 2003.

KOMİSYON, *Yıldızı Parlayan Kent Karaman*, (Yay. Haz: Yusuf MAYDA-Talat ŞENTÜRK-Seher KURUÇAY), Karaman Valiliği Yayınları, (Basım yeri ve yılı yok).

KOMİSYON, *Karadağ'ın Doğal ve Kültürel Varlıkları*, Karaman Valiliği Yayınları, (Edt: Mustafa ALKAN-Özgür KOÇAK), Karaman 2012.

KOMİSYON, *Genel Tarih*, II-III, İstanbul 1977.

KOMİSYON, *Konya İl Yıllığı 1967*.

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleri İle Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Âbideleri*, Baha Matbaası, İstanbul 1967.

_____, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Burak Matbaası, Ankara 1997.

KURT, Mehmet, *Eski Çağda Karaman*, İlkansa Matbaacılık, Ankara 2007.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Armutlu*, Tablet Yayınları, Konya 1996.

_____, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Damla Matbaası, Konya, 1997.

RAMSAY, W.M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev: Mihri PEKTAŞ), İstanbul 1960.

SAPANCALI, H. Hüseyin, *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafiye ve Tarihiyyesi*, 1338 R. /1341 H.(Birinci Kitap), (Yay. İbrahim GÜLER), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.

SARIKÖSE, Barış, *Sille Bin Yıllık Birliktelik, Tarihçesi ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Çizgi Basımevi, Konya 2009.

SEYDİ, Ali, *Resimli Yeni 40,000 Lûgatı havi Türkçe Lûgat*, Cihan Matbaası, İstanbul 1929.

ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, İstanbul, 1994.

ORTAYLI, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri ((1840-1880)*, Ankara 2000, s.98-100.

ÖZKAYA, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

PAKALIN, Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, MEB. Yayınları, İstanbul 1971.

_____, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, MEB. Yayınları, İstanbul 1993.

PAR, Arif Hikmet, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Serhat Yayınları, İstanbul(basım yılı yok).

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ (STATE INSTITUTE OF STATISTICS PRIME MINISTRY REPUBLIC OF TURKEY), *2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (2000 Census Of Population Social and Economic Characteristics of Population) 70-Karaman*.

TEMİZSOY, İlhan - UYSAL Vehbi, ‘‘ Karaman ’’, Konya 1987.

TOPAL, Cengiz, *T.C Karaman Valiliği Karaman Kültür Envanteri 2005*, Karaman Valiliği Yayınları, Karaman 2005.

TOTAYSALGIR, Gaffar, *Karaman Tarihi İncelemeler(Larende)*, Yenikitab Basımevi, Konya 1944.

TUĞLACI, PARS, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985.

TUŞ, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Tablet Yayınları, Konya 2007.

UYSAL, Abdullah-ALODALI, Necati-DEMİRCİ, Musa, *Dünü ve Bugünüyle Karaman, (Kültür, Tarih, Coğrafya, İlçe, Kasaba ve Köyler)*, Karaman Yunus Emre Kültür Derneği Yayınları, Konya 1992.

UYSAL, Vehbi – TEMİZSOY İlhan, *Karaman*, Kuzucular Ofset, Konya 1987.

UYSAL, İdris Nebi, *Karaman İli Ağzları ve Anadolu Ağzları Arasındaki Yeri*, T.C. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Karaman 2011.

UZUNÇARŞILI, İsmail, Hakkı, *Osmanlı Tarihi, I*, TTK Yayınları, Ankara, 1982.

_____, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı, I*, 4.Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1982.

ÜNAL, Tahsin, *Karamanoğulları Tarihi*, Arı Basımevi, Konya 1986.

YÜKSEL, Hasan, *Osmanlı Kültür Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas 1998.

IV. MAKALELER

ATAR, Fahrettin, ORTAYLI, İlber, “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, XXIV*, İstanbul 2001, s.66-73.

AKÖZ, Alâaddin, “Karaman Tarihçe: Türk Devri”, *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Karaman Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2000, s.55-89.

BALTACI, Cahit “Osmanlılarda Mektep”, *DİA*, XXIX, İstanbul 2005, s.6-7.

_____, “Osmanlı Eğitim Sistemi”, *Osmanlı,(Tarih/Medeniyet/Kültür)*, II, İstanbul 1994, s.7-45.

BARKAN, Ömer Lütfi “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I: İstilâ Devirleri'nin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, s, 279-365.

BAYKARA, Tuncer, “Kaza”, XXV, *DİA*, Ankara 2002, s.119-225.

BEYDİLLİ, Kemal, “Osmanlı Devleti'nde İmamlık”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s.181-186.

BOZKURT, Nebi, “Medrese”, *DİA*, Ankara 2003, s. 323-327.

_____, “Müderris” *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 467-468.

ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, “Karamanlı Eğitim Öğretim Müesseseleri”, *Karaman Tarihi ve Kültürü*, II, Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, s.395-616.

ERDOĞDU, Akif, “Karaman Vilâyeti Zâviyeleri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX, İzmir 1994, s.89-159.

DÜLGERLER, Osman Nuri, “Karamanoğulları Mimarisi”, *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Karaman Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Konya 2000, s.123-211.

FENDOĞDU, Hasan Tahsin, “Osmanlıda Kadılık Kurumu ve Yargının Bağımsızlığı”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s. 453-460.

GELİŞLİ, Yücel, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, *Türkler*, XV, s.35-43.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilâtı (Tanzimat’a Kadar)”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s. 77-88.

GÜLER, Ali, “Sarı Paşa: Hemşehrimiz Atatürk”, *Karaman Tarihi ve Kültürü*, VI, Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, s.351-595.

GÜNYOL, Vedat, “Mektep” (Türkiye’de Mektep), *İA*, VII, İstanbul 1955, s. 652-659.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Osmanlı Tarihi (Başlangıçtan 1774’e Kadar)”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, IV, 1982, s. 725-748.

HIZLI, Meafil “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı*, V, (Ed. Güler EREN), Ankara 1999, s.207-217.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (Ed. Ekmeleddin İHSANOĞLU), II, İstanbul 1998, s.223-363.

İNALCIK, Halil-RENDİ, Günsel, “Osmanlı Hanedanının Soy Kütüğü” *Osmanlı Uygarlığı*, I, Ankara 2002, s. 460-463.

İNCEKARA, Halil İbrahim, “Karaman İlçe, Köy ve Kasaba İsimlerinin Anlamları”, *Karaman Tarihi ve Kültürü*, VI, s.199-222.

_____, “Karaman Mahalleleri”, *Karaman Tarihi ve Kültürü*, VI, s.227-318.

İPŞİRLİ, Mehmet “Ehl-i Örf”, *DİA*, X, İstanbul 1994, s.519-523.

_____, “İlmiye”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 141-144.

_____, “Medrese”, *DİA*, XXVIII. Ankara 2003, s, 331-342.

_____, “Osmanlı’da Nâib”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 311-313.

KARA, Mustafa, “Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/ Medeniyet/ Kültür*, İstanbul 1993, s, 220-235.

KARAKAP, Gülseren, “Karaman Evleri”, *TC. Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Karaman Tarihi ve Kültürü*, V, s. 1-125.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, “Müezzin”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s.491-496.

_____, “İmam”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 178-181.

KARPUZ, Haşim, “Karaman’da Eski Türk Evleri/ Old Turkish Houses in Karaman”, *Türk Halk Kültürü Araştırmaları (Turkish Folk Culture Researches)*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 171, Ankara 1992, s.55-77.

KUBAN, Doğan, “Anadolu- Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi, VII*, İstanbul 1968, s.50-73.

KÜÇÜK, Cevdet, “Kâzım Karabekir”, *DİA*, Ankara 2002, s.150-152.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve Zaviyeler”, *Konya Şehrinin Fizikî ve Sosyo- Ekonomik Yapısı Makaleler I*, Konya 2004, s. 147-160.

_____, “Osmanlı Döneminde Konya’nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış”, *Konya Şehrinin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Makaleler -I*, Konya 2004, s.135-146.

_____, “Konya’da Anadolu Selçuklu Dönemi Tekke ve Zaviyeleri”, *IV. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi/ Sanat Etkinlikleri (IV. International Turkish Culture and Arts Congress/Art Activity), 02-07 Kasım/November 2009, Kahire/Sharm El Sheikh-Mısır* (Edt. Yusuf KÜÇÜKDAĞ-Ahmet AYTAÇ), Konya 2010, s.3-28.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Berat”, *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 472-475.

TANMAN, M. Baha, “Asitâne”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s.485-487.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin, “Karamanlılar”, *İA*, VI, İstanbul 1972, s, 316-330.

TOPAL, Cengiz, “Karaman Tarih Öncesi ve İlk Çağ”, *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Karaman 2000, s.9-40.

TUNCEL, Metin, “Karaman”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 444-447.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 69-74.

OCAK, Ahmet Yaşar, S. FARÛKÎ, “Zaviye”, *İA*, XIII, İstanbul 1986, s. 468-476.

ÖNKAL, Ahmet-BOZKURT, Nebi, “Cami”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 46-56.

ÖZGAN, Ramazan, “Derbe Antik Kenti”, *Karaman Tarih Kültür Sanat*, Karaman 2000, s. 43-51.

ÖZMEL, İsmail, “Kayyım”, *DİA*, XXV, İstanbul 2004, s. 107-109.

ÖZTÜRK, Nazif, “Mütevelli”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 217-220.

PAY, Salih, “Klasik Dönem Osmanlı Külliyelerinde Personel Sistemi”, *Türkler*, X, 2002, s. 491-509.

PEDERSEN, Jons, “Mescit”, *İA*, VIII, İstanbul 1979, s.81-86.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya da Türk Hayrât Sistemi”, *Osmanlı*, V, Ankara 1999, s. 17-25.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Vakıf Islahatları Lügatçesi”, *Vakıflar Dergisi*, XVII, Ankara 1983, s. 55-60.

YEL, Ali Murat-KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri “Mahalle”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s.323-326.

V. TEZLER

AKÖZ, Alâaddin, “XVI. Asırda Karaman Kazası”, (SÜSBE Tarih Anabilim Dalı Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992.

AKÖZ, Alâaddin, “Şeri’iye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl Sonu İle XVII. Yüzyıl Başlarında Karaman”, (SÜSBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1987.

BİLDİK, Ferhat, “1837-1840 Tarihlerinde Konya’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (83 Numaralı Konya Şer’iye Sicillerine Göre)”, (SÜSBE Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010.

BOYDEMİR TEMEL, İsmet, “Hurufat Defterleri’nde Karaman Ereğlisi”,(SÜSBE Tarih Anabilim Dalı Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.

GÜRBÜZ, Sevda, “296 Numaralı Karaman Şeriye Sicili Çerçevesinde 1829-1832 Yılları Arasında Karaman’da Sosyal, İdarî ve Hukukî Hayat”, (SÜSBE Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.

KARPUZ, Emine, “Kâzımkarabekir’deki Tarihi Eserler”, (SÜSBE Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi’, Konya 1989.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Lale Devri’nde Konya”, (SÜSBE Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1989.

KIRICI, Taner, “Batı Anadolu Beyliklerinde Eğitim ve Öğretim Müesseseleri”, (SÜSBE İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005.

MUŞMAL, Hüseyin, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)* (SÜSBE Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2000.

UYANIK, Necmi, “Modernist İslâmcı Bir Aydınım Geleneksel Eğitim Kurumlarına Bakışı: Medreseler Tekkeler ve N. Şemseddin Gunaltay”, (SÜSBE Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1996.

VI. DİĞER KAYNAKLAR

TÜİK, (Türkiye İstatistik Kurumu), *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı*, İlçelere göre il/ilçe merkezi ve belde/ köy nüfusu, 31 Aralık 2013. (Erişim Tarihi 16.05.2014)

TÜİK, *Kâzımkarabekir İlçesi Bitkisel Üretim İstatistikleri Veri Tabanı*, 2013. (Erişim Tarihi 16.05.2014)

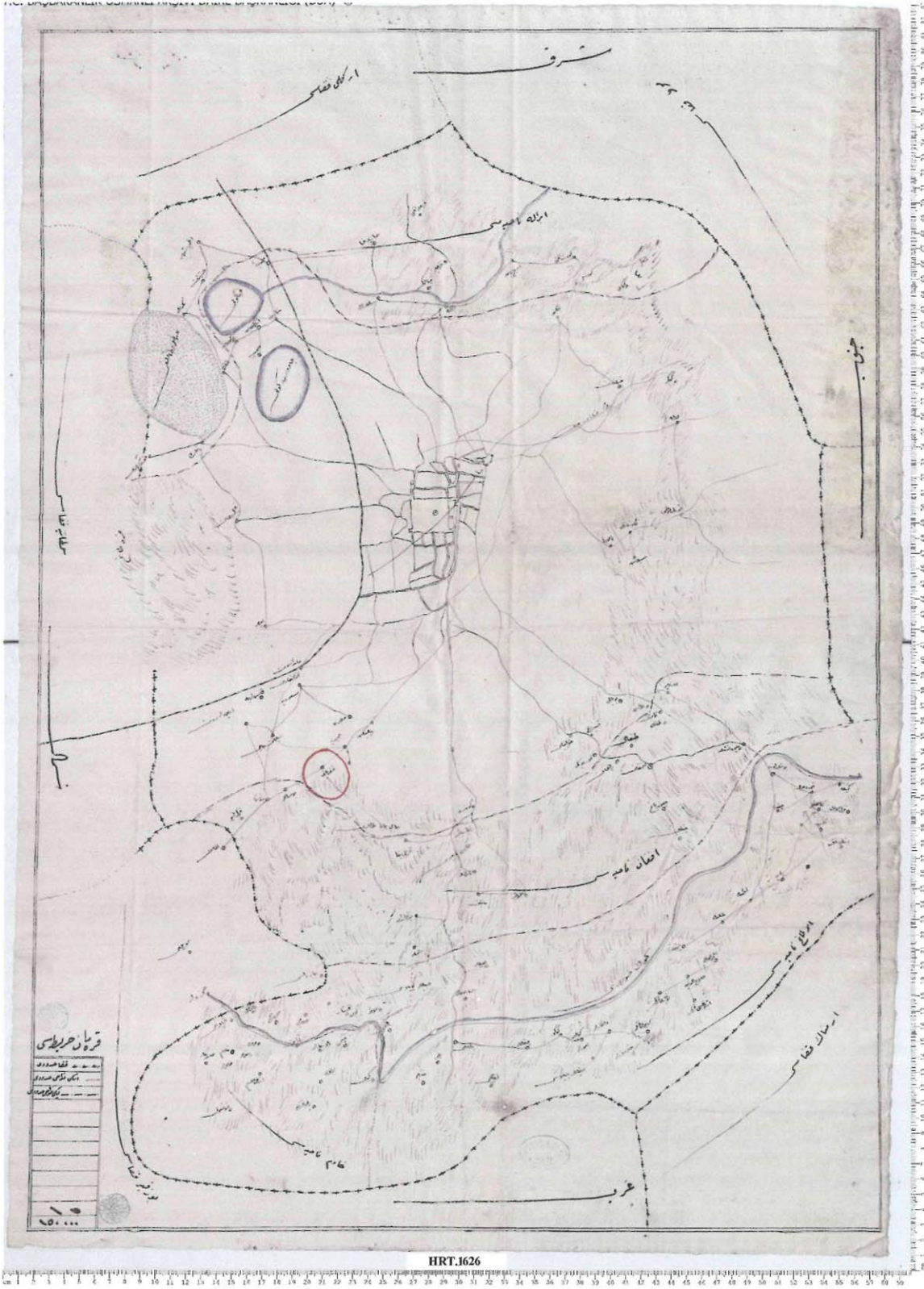
TÜİK, *Kâzımkarabekir İlçesi Hayvancılık İstatistikleri Veri Tabanı*, 2013. (Erişim Tarihi 16.05.2014)

Tahsin SAMUR, “*Akarköy’ün Tarihi ve Arkeolojik Devirleri*”, [http:// www. Akarköy Öreni gov.tr](http://www.AkarköyÖreni.gov.tr) (Erişim Tarihi Ocak 2014);

[http:// www.kazımkarabekirmuftulugu.gov.tr/](http://www.kazımkarabekirmuftulugu.gov.tr/) (Erişim Tarihi Nisan 2014).

<http://www.trsektor.com/firma/kom-gida-as/> (Erişim Tarihi Ocak 2014).

EKLER

EK-1 BOA, G:1626, Gaferiyyât'ın Coğrafi Konumunu Gösteren H.1341/M.1922 Tarihli Harita.

قونیه ولایتینده قرمان
غفریاد. — نواحیسنده ندر.
ناحیه ۱۰ قریه و ۱۱۸۴ خانده
۵۵۶۷ نفوسی حاویدر.
ناحیهده ۶۵ مانده ۳۵ اینک
۱۹۲۳ اوکوز ۵۷ دوه ۸۵۰ مرکب
۳۵ استر ۲۷ بارکیر ۴۰ بیک قدرچی
۲۴ بیک قیون ۳۰۰ اوکوز عربه سی
واردر.

EK-2 Ali CEVAT, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lugati*, İstanbul H. 1313/M. 1895, s. 548, Konya İl Halk Kütüphanesi, U4288/ 998, Gaferiyyât'ın nüfus ve hayvan sayısına ilişkin bilgiler içeren kayıt.

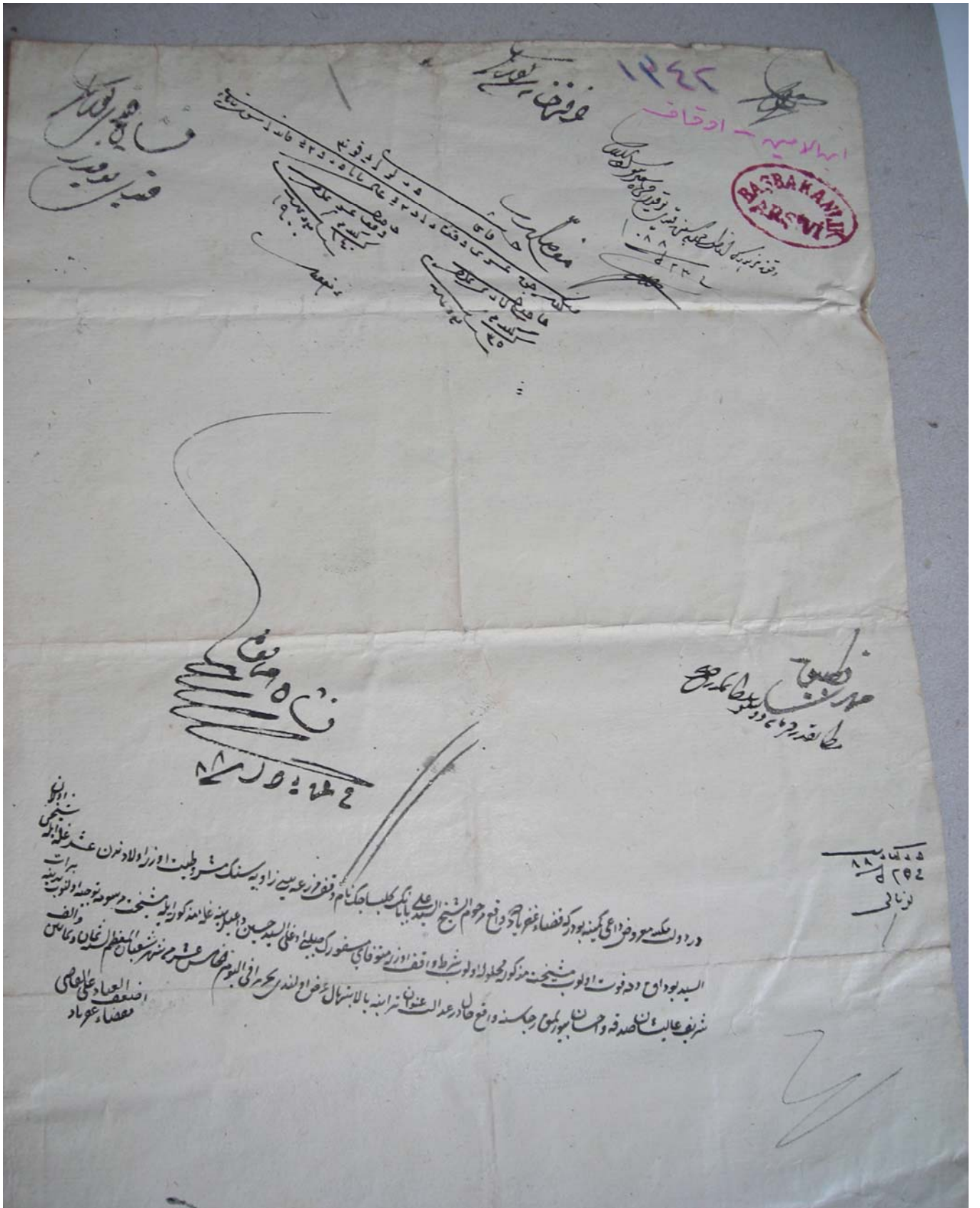
نفل	وزن	نفل	وزن	نفل	وزن
صنعت برهمنی	۴۰۰	صنعت عالی	۱۴۵	کولای ارغوانی	۰۴
دوران نر	۰۰۲	صنعت عالی	۰۰۳	صنعت برهمنی	۰۰۲
فتور زنده	۰۰۲	صنعت عالی	۰۰۳	کدو	۰۰۲
	۳۲۱	صنعت عالی	۰۱۰	اورا	۰۱
ملا	۰۰۳	کولای	۱۶۲	نماز حسین	۰۱
نوز	۰۰۴	کولای	۰۰۲	خاقان حاجی مطلق	۰۳
خانی مطلق	۰۰۲	شیخ طاهر	۰۰۴	انگلی ارغوانی	۰۲
جنگل مطلق	۰۰۲	قورم پسر	۰۰۳	صنعت عالی	۰۲
	۳۴۸	خانی سید الله	۰۰۳	بکرم	۰۲
نصیح	۰۰۱		۱۷۴		۰۰
خانی مطلق	۰۰۵	محمد علی	۰۰۱	کلابی	۰۵
مطابق بکر	۰۰۲	الملک موسی	۰۰۱	نصف ده	۰۵
وقار	۰۰۹	ارشد حسین	۰۰۳	آبک حس	۰۱
	۳۵۸	صلیب انفق	۰۰۳	ابکر حسین	۰۲
تورید زنده	۰۰۴		۱۸۳		۳۳
ارشد حسین	۰۰۳	قرن ابراهیم	۰۰۳	صنعت عالی	۰۲
عشق انفق	۰۰۲	قره زین	۰۰۱	قره خانی	۰۲
بکر افرید	۰۰۲	ملا ابراهیم	۰۰۱	انقاد ابراهیم	۰۲
	۳۷۱	اشنک الله	۰۰۱	دن میکان	۰۵
سویول زنده	۰۰۱	مصنوع حسین	۰۰۱		۰۵
محمد علی	۰۰۵	قور حسین	۱۹۳	سمان زانی	۰۶
عبد الباقی	۰۰۱	محمد علی	۰۰۵	دن موسی	۰۲
شیخ طاهر	۰۰۱	قواصرونی	۰۰۵	سویول زنده	۰۲
	۳۷۹	بابا احمد	۰۰۱	صوف مطلق	۰۲
دن نوز	۰۰۲	بیل	۰۰۲		۰۸
خدیج	۰۰۵		۲۱۱	دوخت	۰۴
قرن زنی	۰۰۲	و مطلق	۰۰۲	اقشار ابراهیم	۰۲
	۳۹۰	قره حسین	۰۰۴	کدو	۰۲
		ملا	۰۰۳	قره حسین	۰۲
		کوزه حسین	۰۰۵	کولای حسین	۰۲
			۲۳۱		۰۲
		نار کاف	۰۰۲	دن حس	۰۲
		نار سید	۰۰۱	سوار حسین	۰۲
		صنعت	۰۰۲	نار زنده	۰۲
		مصنوع ابراهیم	۰۰۱	قورم عالی	۰۲
		کوزون محمود	۰۰۴		۸۱
			۲۵۶	قرن کریم	۰۳
		کور امین	۰۰۳	بنجار ابراهیم	۰۱
		دی عالی	۰۰۳	فراق خدی اوزن	۰۳
		محمد زین	۰۰۴	نار محمود	۰۲
		پوشنا	۰۰۲		۹۱
		نبار حسین	۰۰۱	کدو	۰۴
			۲۷۰	خاقان حاجی	۰۵
		نار حسین	۰۰۵	نهار خدی اوزن	۰۲
		از حسین	۰۰۳	بکر مطلق	۰۱
		خانی انفق	۰۰۱		۱۱۳
		محمد علی	۰۰۳	سماهی اوزن	۰۰۵
		جنگل	۰۰۵	جوبیل	۰۰۱
		خانی انا	۰۰۱	قره حسین	۰۰۳
		بهره نوز	۰۰۲	کور علی	۰۰۱
			۲۹۱		۱۱۴
		سحق حسین	۰۰۲	قرن کریم	۰۰۳
		سنان حسین	۰۰۲	صوفی خندان	۰۰۲
		محمد علی	۰۰۲	طی	۰۰۲
		دی حاجی الله	۰۰۳	الملک سماهی	۰۰۲
			۳۰۵		۱۴۰
		سویول ابراهیم	۰۰۵	دوخت	۰۰۲
		شاه قورم	۰۰۲	و مطلق اوزن	۰۰۵
		نهار حسین	۰۰۲	الملک محمد	۰۰۲
		محمد زنده	۰۰۲	دی کریم ابراهیم	۰۰۵
		قور حسین	۰۰۳		۱۴۵
			۳۲۰		

طلوبه داشتر تابع مبیان

وزن	نفل
۲	قره زین
۲	سنگال
۲	صوف مطلق
۲	قورم
۲	قره مطلق
۱۰	احمد اوزن
۱۰	دی احمد حسین
۱۰	ارشد حسین
۱۰	عبد الباقی
۲۱	احمد اوزن
۲۴	خاقان حسین
۲۴	محمد علی
۲۵	محمد علی
۲۵	شیخ طاهر
۲۵	محمد علی
۲۶	

عقوبات
۱۹۵

EK-3 BOA, ML.VRD. d..., no. 580, Gaferiyyât Kazası'nın bazı köylerinden bakla, pekmez, soğan vb.lerinin aşarını gösteren defterden bir örnek.

EK-5 BOA, İE. EV. D. no. 11/ G. no. 1342, Gaferiyyât Kazası'nda vaki olup meşihati mahlul olan Ali Baba Zaviyesi meşihatının zaviye-i mezkurenin vakfı olan Mandasun karyesindeki Kilisecik mezrasının tevliyetiyle beraber Hüseyin'e tevcihi hakkında Gaferiyyât Kadısı Ali Efendi tarafından yazılan arz.

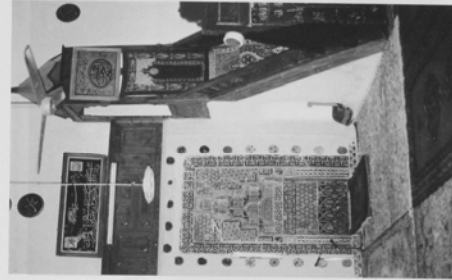
Resim 65: Kazımkarabekir Büyük Camii Genel Görünüm

Resim 66: Kazımkarabekir Büyük Camii Güneybatıdan Görünüm

Resim 67: Kazımkarabekir Büyük Camii İçten Görünüm

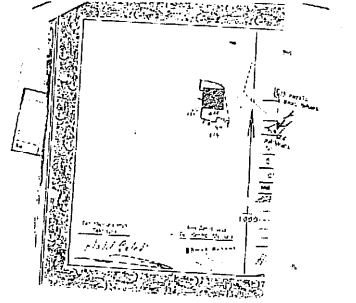
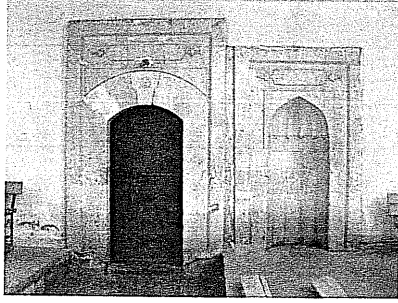
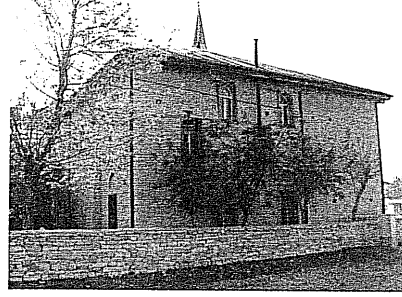
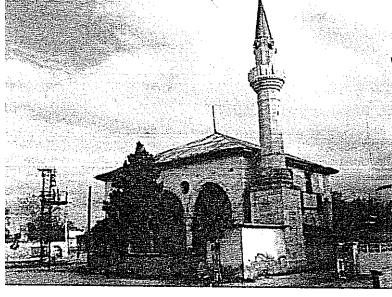

Resim 68: Kazımkarabekir Büyük Camii Minber

Resim 69: Kazımkarabekir Büyük Camii Minber

EK-6 Gaferiyyât ile ilgili belgelerde adı sık sık geçen günümüzde de ilçenin en işlek camilerinden biri olan Nevruz-Oğlu/ Büyük Cami'den görüntüler. (Osman Nuri DÜLGERLER, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi* adlı eserin fotoğraf arşivinden)

EK-7 XVI. Yüzyılda inşa edilen, Yavuz Sultan Selim'in inşası için gerekli yardımın yapılmasını emrettiği ve hediyeler gönderdiği Malbastı/ Hacı Mehmet Ağa veya Eminettin Camii olarak isimlendirilen mabetten görüntüler. (Cengiz TOPAL, *Karaman Kültür Envanteri* 2005, s. 423)

EK-8 Gaferiyyât Kalesi'nden Eski Bir Görüntü. (Oktay ASLANAPA-Mesut KOMAN- Ernest DİEZ, *Karaman Devri Sanatı*, s.110)

EK-9 Gaferiyyât Kalesi'nden Yeni Görüntüler. (Cengiz TOPAL, *Karaman Kültür Envanteri 2005*, s. 419)